

137606

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

1966 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM SÜRECİ VE
CEVDET SUNAY'IN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN
İÇ VE DIŞ POLİTİK GELİŞMELERİ
(1966 – 1973)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
BİLİM, KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rabia SELCİK

Mayıs – 2003

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**1966 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM SÜRECİ VE
CEVDET SUNAY'IN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN
İÇ VE DIŞ POLİTİK GELİŞMELERİ
(1966 – 1973)**

Rabia SELCİK

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Tarih)

Ünvanının Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezidir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :18.04.2003

Tezin Sözlü Savunma Tarihi :23.05.2003

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Hikmet ÖKSÜZ

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Mesut ÇAPA

Jüri Üyesi : Prof.Dr. M.Alaaddin YALÇINKAYA

Enstitü Müdürü : Prof.Dr. M.Alaaddin YALÇINKAYA

Mayıs - 2003

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

“Büyük Türk Milleti bütünüyle ordulaşmış olarak, kuvvete karşı hakkın, cesarete karşı hürriyetin, zillete karşı Milli haysiyetin, ölüme karşı yaşama irade ve azminin, maddeye karşı kahramanlık ruhunun ve Milli birliğin üstünlüğünü sağlamış, İstiklal ve İstikbalini teminat altına almıştır. Bu netice, diğer milletlere de kurtuluş yolunu göstermiştir.” I. Dünya Savaşı'nın yaralı ve esir düşmüş Osmanlı askeri, Ulusal Kurtuluş Savaşı gazisi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Genelkurmay Başkanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin V. Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosu'nun Tabii Üyesi Cevdet Sunay'a ait olan bu söz, son nefesine kadar hizmet ettiği Türk Milletine karşı olan duygularının, hangi ölçülerde olduğunun açık bir göstergesidir. Bu çalışma en üst düzeylerde ülkemize ve onun yüce milletine hizmet eden bu kişiye bir saygının, teşekkürün ifadesidir. Bu çalışmamız esnasında değerli vakitlerini bize ayırarak yardımını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç.Dr. Hikmet Öksüz'e, Tarih Bölümü öğretim üyelerine, Taksim Atatürk Kitaplığı, Bayezit Basın Müzesi, Bayezit Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi, YÖK Tez Merkezi, Trabzon İl Halk Kütüphanesi çalışanlarına ve üzerimde emeği bulunan tüm öğretmenlerime teşekkürü bir borç bilirim.

01. İçindekiler

	Sayfa Nr.
0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	IV
02. Özet	VII
03. Summary	VIII
04. Tablolar Listesi	IX
05. Kısaltmalar Listesi	X
GİRİŞ	1-6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK TARİHİ'NDEKİ DEVLET BAŞKANLIĞI GELENEĞİ	7-18
10. Osmanlı Öncesi	7
11. Osmanlı Dönemi	8
110. 1876 Kanun-i Esasisi Öncesinde Osmanlı Padişahı	8
111. 1876 Kanun-i Esasisi ve 1909 Değişikliğinde Osmanlı Padişahı ...	10
12. Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Anayasaları'nda Devlet Başkanlığı	11
120. 1921 Anayasası ve 1923 Değişikliği'nde Devlet Başkanlığı	11
121. 1924 Anayasası'nda Devlet Başkanlığı	13
122. 1961 Anayasası'nda Devlet Başkanlığı	14

İKİNCİ BÖLÜM

2. CEVDET SUNAY'IN CUMHURBAŞKANI SEÇİLME SÜRECİ	19-57
20. Tarihsel Sürecin İzahı Bakımından 27 Mayıs 1960 İhtilali Sonrası Türkiye'nin Siyasi Durumu	11

21. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın İsminin Cumhurbaşkanı Adaylığı İçin Belirmesi	25
22. Cumhurbaşkanı Vekili İbrahim Şevki Atasagun'un Cevdet Sunay'ın İsmi Üzerinde Uzlaşma Temasları	27
23. Atasagun İle Sunay Arasındaki 14 Mart Tarihli Çankaya Köşkü Görüşmesi	31
24. Cevdet Sunay'ın Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Senatörlüğü'ne Atanması	32
25. Demirel Hükümeti'nin Cumhurbaşkanlığı Makamının Dondurulması Sürecinde Karşılaştığı Zorluklar	34
26. Cemal Gürsel'in Tedavi Görmekte Olduğu ABD'den Yurda Getirilmesi	37
27. Cevdet Sunay'ın TBMM'nin Birleşik Toplantısında Türkiye Cumhuriyeti'nin V. Cumhurbaşkanı Seçilmesi	41
28. Seçim Sonrası Ulusal Basında Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Cevdet Sunay Hakkında Çıkan Haber ve Yorumlar	50
29. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Cumhuriyet Gazetesi'ne Verdiği 6 Nisan 1966 Tarihli Demeç	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEVDET SUNAY'IN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDEKİ SİYASİ GELİŞMELER	58-94
30. İç Politik Gelişmeler	58
300. Adalet Partisi ve Demirel İktidarı'nın İlk Dönemi	60
301. Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu Hareketi	63
302. Milliyetçi Hareket Partisi ve Türkçü Hareket	65
303. Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Hareket	66
304. Milli Nizam Partisi ve İslamcı Hareket	67
305. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası	68
31. Dış Politik Gelişmeler	72
310. II. Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikası	72
32. 1960 Sonrası Türkiye'nin Dış Politikası'nda Yaşanan Değişimin	

Nedenleri	74
320. Küba Bunalımı	74
321. Johnson Mektubu	76
33. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde Türk Dış Politikası	79
330. Türkiye –ABD İlişkileri	79
331. Türkiye – SSCB İlişkileri	83
332. Kıbrıs Sorunu ve Türk – Yunan İlişkileri	86
333. Türkiye – Orta Doğu İlişkileri	90
334. Türkiye – AET İlişkileri	92
4. SONUÇ	95-96
YARARLANILAN KAYNAKLAR	97-102
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

02. Özet

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 5. Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Cevdet Sunay, hayatının daha önceki evrelerinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli kademelerinde başarılı görevlerde bulunmuştur. Cumhuriyet tarihimizde Genelkurmay Başkanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığına seçilen ilk kişidir. Bu durum hem kendisinin seçilme sürecinde hem de görev süresinin dolmasından sonra Cumhurbaşkanlığına giden yolun Genelkurmay Başkanlığı'ndan geçtiği/geçeceği tartışmalarına sebebiyet vermiştir.

Cevdet Sunay, 1961 Anayasası'nın yaratmış olduğu çift meclisli parlamentosundan dönemin iki büyük partisi AP ve CHP'nin uzlaşmasıyla seçilmiştir. Bu uzlaşma Cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel'in hastalığı sebebiyle görevini yapamaz duruma gelmesi üzerine devleti başsız bırakmama ve devlet başkanlığı krizi yaratmama hassasiyetinden kaynağını almaktaydı. Ulusal iradenin bu tercihi içte ve dışta olumlu tepkiler almıştır.

Cevdet Sunay Cumhurbaşkanlığı döneminde sergilemiş olduğu uzlaşmacı, partiler üstü ve tarafsız tutumuyla dikkat çekmiştir. Cevdet Sunay'ın sergilediği ılımlı tavır ve yaklaşımlar, iç siyasi gelişmelerin yoğunlaştığı, ideolojik gerilimlerin belirginleştiği ve öğrenci olaylarının baş gösterdiği bir dönemde Türk devletinin dirlik ve düzeninin korunmasında büyük önem arz etmektedir.

Dış politikada, ulusal basın tarafından 15 Ocak 1966 tarihinde kamuoyuna açıklanan Johnson mektubuyla gerginleşen Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden iyileştirilmesinde olduğu kadar Sovyetler Birliği ve Ortadoğu ülkeleriyle yapıcı, güven artırıcı ve işbirliğine dönük bir süreci başlatan Cevdet Sunay, böylelikle dış siyasette de iç siyasette olduğu gibi olumlu etkilerini göstermiştir.

03. Summary

Cevdet Sunay was the fifth president of Turkish Republic. Before his presidency he worked in Turkish Army successfully. He was also first person who was chosen as president while he was the head of Turkish Armed Forces. This situation, while he was president and after his term, created an argument that the way for presidency will or should pass from the rank of the head of General Staff.

Cevdet Sunay was chosen president in the dual parliament which was created by 1961 Constitution. His election was succeeded by the concensus of two parties; Justice Party and the Republican People's Party. The reason of the concensus was the illness of president Cemal Gürsel who was unable to do his presidency. The parties agreed on the basis that the state should not be left without a president and there should not be a crisis about presidency in the country. This decision took good response in and outside Turkey.

During his presidency, Cevdet Sunay pursued a policy of consensus, he stayed neutral and above all parties. His soft approach to all parties was very important especially during political crisis and student movements. This was good to protect the order and the national unity of Turkish Republic.

In terms of Turkish foreign policy he was successful in reparing Turkish-American relations which got worst after the explanation of Jonson's letter by the national presson January 1966. He was also successful in developing good relations with Soviet Union and Middle East countries. In this way he could develop nice relations in internal and external policy

04. Tablolar Listesi

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	1969 Milletvekili Seçimleri Sonuçları.....	63
2	1973 Milletvekili Seçimleri Sonuçları.....	71

05. Kısaltmalar Listesi

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
AP	: Adalet Partisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız
BP	: Birlik Partisi
C.	: Cilt
CDTA	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GP	: Güven Partisi
KÖK	: Karadeniz'in Özelliklerini Koruma Kulübü-Derneği
MBG	: Milli Birlik Grubu
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
RP	: Refah Partisi
s.	: Sayfa
SDP	: Sosyalist Devrim Partisi
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
SKD	: Silahlı Kuvvetler Dergisi

- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP : Türkiye İşçi Partisi
TTK : Türk Tarih Kurumu
UÜİİBFD : Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
YTP : Yeni Türkiye Partisi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 5. Cumhurbaşkanı Ahmet Cevdet Sunay, 10 Şubat 1899 (Hicri 1315) tarihinde, Trabzon'un Çaykara İlçesi'ne bağlı Ataköy Beldesi'nin (Şinek) Yeşiltepe Mahallesi'nde doğdu.¹ Alay müftüsü İslam Sabri Efendi ve Hatice Hanım'ın oğlu olan Cevdet Sunay, babasının tayininin çıkması üzerine çocukluk yıllarını Erzurum'da geçirmiş ve ilk tahsilini de orada yapmıştır.² İlk ve orta öğrenimini Erzurum, Kerkük ve Edirne'de tamamladıktan sonra İstanbul Kuleli Askeri İdadisi'ne girdi. Son sınıf öğrencisi iken, sürmekte olan I. Dünya Savaşı nedeniyle artmış olan subay ihtiyacını karşılamak amacıyla, Harbiye'ye girmeden yaşlıları ile birlikte Şubat 1917'de Talimgaha gönderilmiştir. Talimgahta Ağır Topçu sınıfına ayrılan Sunay, buradaki eğitimini tamamladıktan sonra gönüllü olarak Filistin cephesine gönderilmiştir. Bu cephede gösterdiği üstün başarılar üzerine önce Asteğmenliğe sonra da Teğmenliğe yükseltilmiş ve bu arada da Türk ve Alman savaş madalyaları ile ödüllendirilmiştir. İngiliz Kuvvetleri'nin yaptıkları bir saldırıda yaralanan ve birliği ile 28 Ağustos 1918'de esir düşen Sunay, Mısır'daki İngiliz kampında 12 Aralık 1919'a kadar esarete kalmıştır. Serbest bırakılıp yurda döndükten sonra 1 Kasım 1920'de Milli Mücadele'ye katılarak Güney ve Batı Cephesi Savaşları'na katıldı. Zaferden sonra İstiklal Madalyası'na layık görüldü.³

Cumhuriyetin ilanından sonra yarım kalan eğitimini tamamlayan Cevdet Sunay, 1 Ekim 1930 tarihinde Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay subay oldu. Bu tarihten sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli kademelerinde görev alan⁴ Sunay, 30 Ağustos 1949'da

¹ "5. Cumhurbaşkanımız Cevdet Sunay'ın Biyografisi", **KÖK**, Özel Sayı:6, Mart 2002, s.1; "Cumhurbaşkanları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, C.II, s.313. Ayrıca bkz. Türk Silahlı Kuvvetleri, **General ve Amiraller Albümü (1923 – 1991)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1991; Ercüment Ercan, **V. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay**, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale 1998.

² Cevdet Sunay'ın 8 yaşına kadar Ataköy'de kaldığını, köyündeki akrabaları Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi akabinde Cumhuriyet gazetesi muhabiri Ömer Güner'in yaptığı röportajda belirtmektedirler. **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1966.

³ **KÖK**, a.g.m, s.1.

⁴ 1 Ekim 1930'da Harp Akademisi'nden mezun olduktan sonra 27. Topçu Alayı'na alındı. 17 Eylül 1931'de Kurmay stajı için Genelkurmay III. Şubesi'ne alındı. 30 Ağustos 1933'te Binbaşılığa yükseltilerek 30. Topçu Alayı'na verildi. Bu rütbede VI. Kolordu I. Süvari ve 5. Tümenlerde görev

Tuğgeneralliğe yükseltildi. 30 Ağustos 1952'de Tümgeneral, 30 Ağustos 1955'te Korgeneralliğe yükselen Sunay, 27 Mayıs 1960'da Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koyması ile Milli Birlik Komitesi tarafından Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na, 2 Ağustos'ta da Genelkurmay Başkanlığı'na getirildi.⁵

22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'teki askeri ayaklanma girişimlerini demokratik sisteme inancı ve enerjik müdahalesi ile bastırdı. 2 Ağustos 1965'te dolan görev süresi Bakanlar Kurulu'nca bir yıl uzatıldı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumunun görevini yapmasına engel olduğu anlaşılınca, Cumhurbaşkanlığı için siyasi partilerin üzerinde anlaştığı tek aday olarak 14 Mart 1966'da Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa etti ve emekliye ayrıldı. Aynı gün Cumhurbaşkanı Vekili İbrahim Şevki Atasagun tarafından Cumhuriyet Senatosu kontenjan üyeliğine seçildi. Başkan Gürsel'in sağlık durumu hakkında müşterek sağlık kurulunun verdiği ve Başbakanlığın 26 Mart 1966 günlü yazısı ile gönderilen rapora göre Anayasa'nın 100 ve 101'nci maddelerinde ifadesini bulan Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinin oluştuğu ve bu sebeple yeni Cumhurbaşkanı seçiminin yapılması hususu 28 Mart 1966'daki TBMM birleşik toplantısında kararlaştırıldı. Bu karara uyularak yapılan oylamada 461 oy ile Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. Aynı gün genel kurulda and içerek görevine başladı.⁶

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine müteakip Cumhuriyet gazetesi muhabiri Ömer Güner, yeni Cumhurbaşkanının köyü olan Ataköy'de köylülerle röportaj yapmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 11 Nisan 1966 tarihli nüshasında yayınlanan bu haberde Ataköylü Ahmet Yıldırım, Sunay hakkında şu bilgileri veriyordu. "78 yaşındayım Sunay Paşa'dan tam 12 yaş büyüğüm. Sunay Paşa benim de oturduğum Yeşiltepe Mahallesi'nde doğdu. 8 yaşına kadar da köyümüzde kaldı. Babası Allah rahmet eylesin çok muhterem bir

yaptıktan sonra IV. Kolordu I. Şube Müdür Vekili iken 30 Ağustos 1940'da Yarıbaylığa yükseldi. 16 Kasım 1942'de Harp Akademisi'nde öğretmenliğe getirildi. 30 Ağustos 1943'te Albaylığa yükseltilerek 72. Topçu Alay Komutanlığına atandı. Bu rütbede 41. Topçu Alay Komutanlığı, ikinci kez Harp Akademisi'nde öğretmenlik, 204. Motorize Topçu ve 6. Tank Alaylarının komutanlığını yaptı. 4 Kasım 1948'de 3. Zırhlı Tugay Komutan Vekili oldu. **KÖK**, a.g.m, s.2.

⁵ Sunay Tuğgeneralliğe yükseltildiği tarihten Genelkurmay Başkanı olduğu döneme kadar aşağıda verilen tarihler arasında şu görevleri üstlendi. 4 Eylül 1950 Genelkurmay Harekat Dairesi Başkanlığı, 30 Temmuz 1953 33. Tümen Komutanlığı, 25 Mayıs 1955 IX. Kolordu Komutanlığı, 9 Eylül 1957 Genelkurmay Harekat Başkanlığı, 15 Aralık 1957 Genelkurmay II. Başkanlığı, **KÖK**, a.g.m, s.2.

⁶ **KÖK**, a.g.m, s.1-3. Cevdet Sunay'ın hayat hikayesi için ayrıca bkz. **Milliyet**, 28 Mart 1966; **Tercüman**, 29 Mart 1966; **Hürriyet**, 29 Mart 1966; **Dünya**, 29 Mart 1966; **Ulus**, 29 Mart 1966; **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1966; Ercüment Ercan, **a.g.e**, Kırıkkale 1998; Türk Silahlı Kuvvetleri, **a.g.e**, Ankara 1991; **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1966.

insandı. Anası da bizim köylüdür. Doğumunu çocukluğunu çok iyi bilirim. 6-7 yaşlarında bir çocuktuk, arkadaşlarıyla köy meydanında toplanır, askerlik oyunu oynardı. O, daima subay olur, çocukların başında yürüdü. Küçüklüğünde bile O'nda büyük bir insan hali vardı. Sonra Erzurum'a gittiler. Rus işgali yıllarında bir defa köye gelmişlerdi. Sırtında Askeri Rüştüye elbisesi ile genç bir delikanlı olmuştu. Hey gidi günler hey. Küçük Cevdetimiz. Şinek köyünün en yaşlısı olarak tarif edemeyeceğim bir sevinç içindeyim. O'nu bir Paşa, bir Genelkurmay Başkanı, nihayet Cumhurbaşkanı olarak gördüm. Bir fani için ne büyük bir bahtiyarlık ..."⁷

28 Mart 1966 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Cevdet Sunay bu tarihten sonra, gerek Cumhurbaşkanlığı döneminde, gerekse sonrasında özetle şu faaliyetlerde bulunmuştur:

Süleyman Demirel'in Genel Başkanı olduğu Adalet Partisi 27 Ekim 1965'te olduğu gibi hükümet 1969 genel seçimlerinde de çoğunluğu elde etmesi üzerine kendisini yeni hükümeti kurmaya memur etti. 3 Kasım 1969'da kurduğu hükümet 7 Kasım'da Millet Meclisi'nden güvenoyu alarak görevini sürdürdü. 1970 Bütçe Kanunu tasarısının Mecliste reddi üzerine hükümet istifa etti. Yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Süleyman Demirel'in 6 Mart 1970'te kurduğu üçüncü hükümet 9 Mart'ta güvenoyu aldı. 12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının yönetimden hoşnutsuzluklarını belirten, gerçekleştirilmesi zorunlu yapısal ve kurumsal değişikliklere türlü nedenlerle girişilemediğini ve sorunları çözmede olayların arkasında kaldığını dile getiren bir muhtıra yayınlamaları üzerine istifa eden Süleyman Demirel'in yerine hükümeti kurmaya memur ettiği Bağımsız Kocaeli Milletvekili Prof. Dr. Nihat Erim'in kabinesini 26 Mart'ta onayladı. Kabine 7 Nisan 1971'de güvenoyu aldı. Ancak bir kısım bakanların 7 Aralık 1971'de istifası üzerine 11 Aralık'ta kabinesini yeniledi. N. Erim'in 22 Mayıs 1972'de istifasından sonra kabineyi kurmaya memur ettiği Cumhuriyet Senatosu Van Üyesi Ferit Melen'in kurduğu ve 29 Mayıs'ta güvenoyu alan kabinesi Cumhurbaşkanlığı süresinin sonuna kadar görevde kaldı.⁸

Cevdet Sunay çağrılı olarak sırasıyla İran, Pakistan, Tunus, Amerika Birleşik

⁷ Cumhuriyet, 11 Nisan 1966.

⁸ KÖK, aynı nüsha, s.2.

Devletleri, Fransa, İngiltere, Suudi Arabistan, Libya, Irak, Afganistan, Sovyetler Birliği, Ürdün, Habesistan, Romanya, Federal Almanya ve ikinci kez İran'ı resmen ziyaret etti. Suudi Arabistan Kralı Faysal, İran Şahı Rıza Pehlevi, Irak Cumhurbaşkanı General Abdurrahman Arif, Papa VI. Paul, Ürdün Kralı Hüseyin, Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han (Sonraki tarihlerde Yahya Han ve Zülfikar Ali Butto), Tunus Cumhurbaşkanı General Habip Burgiba, Fransa Cumhurbaşkanı General De Gaul, Romanya Devlet Başkanı Çavuşesku, Finlandiya Cumhurbaşkanı Kekkonen, ABD Başkan Yardımcısı Spiro Agnew, İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth ve eşi Prens Filip ve Afganistan Kralı Muhammet Zahir Şah ve eşini devlet konuğu olarak Ankara'da ağırladı.

Cumhurbaşkanlığı süresinin dolmasına onbeş gün kala başlayan yeni Cumhurbaşkanı seçiminin ilk turlarında olumlu bir sonuç alınamaması ve devam edecek seçim turlarının bir sonuç vermeyeceği inancının hasıl olması üzerine görev süresinin iki yıl uzatılması hakkında 303 TBMM Üyesi'nin yaptığı Anayasa değişikliği önerisi 22 Mart 1973'de Millet Meclisi'nde görüşülerek kabul edilmedi. 25 Mart'ta Cumhuriyet Senatosu'ndaki görüşmede üçte iki çoğunluk sağlanamadı. Bu suretle 28 Mart 1973'te süresi doldu ve görevinden ayrıldı. Ertesi günü tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosu'na katıldı. 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasıyla yasama meclisleri kapatıldığı için üyeliği sona erdi. Bundan sonraki yaşamını İstanbul'daki evinde sürdürdü. 1982 başında sağlığı bozulmaya başlayan Başkan Sunay, Mart ve Nisan aylarında 25 gün ara ile iki kez Haydarpaşa Göğüs Cerrahisi Merkezi'nde yatarak tedavi gördü. Durumunun düzelmesi üzerine 19 Mayıs'ta taburcu edildi. Ancak iki gün sonra yeniden rahatsızlanarak Amiral Bristol Hastanesi'nde tedavi altına alındı. Geçirdiği kısmi felç ve kalp krizi sonucu 22 Mayıs 1982 Cumartesi günü saat 21 sıralarında öldü. Cenazesi 26 Mayıs günü Harp Akademileri Komutanlığı'nda yapılan törenden sonra uçakla Ankara'ya götürüldü. 27 Mayıs sabahı Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nden alınarak TBMM şeref holünde hazırlanan katafalka konuldu. Aile fertleri, Devlet Başkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu üyeleri, General ve Amiraller protokole dahil diğer zevatın saygı duruş ve geçişinden sonra 24 saat vatandaşların saygı geçişi devam etti. 28 Mayıs sabahı katafalktan top arabasına alınarak devlet töreni ile götürüldüğü Maltepe Camii'nde kılınan cenaze namazını müteakip Cebeci Şehitliği'nde toprağa verildi. Atatürk Orman Çiftliği alanında Devlet

Mezarlığı'nın kurulmasından sonra 30 Ağustos 1988'de naaşı buraya nakledildi.⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı'nın seçim sürecini ve Cumhurbaşkanlığı dönemini konu alan bu incelemenin ikinci bölümü esas olarak, ulusal basında çıkan haber ve yorumların kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Tercihimiz halkın nabzını tutmayı başarabilen ve kamuoyu oluşturabilen dönemin ünlü ve yüksek tirajlı gazetelerini kullanmak olmuştur. Bu araştırmamızda kullanılan gazeteler bugün hala büyük bir kısmı yayın hayatının içinde olan Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Ulus ve Dünya adlı gazetelerdir. Adı geçen gazeteler vasıtasıyla Cevdet Sunay'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı olarak seçilme sürecini aydınlatmaya çalışırken, yine bu gazetelerde başyazar ve yazar olarak çalışmakta olan dönemin ünlü gazetecilerinin, özellikle Abdi İpekçi, Cihad Baban, Fikret Otyam, Ecvet Güresin, Nadir Nadi, Cüneyt Arcayürek ve Kemal Aydar'ın makale, haber ve yorumlarından da faydalanılmıştır.

Yukarıda zikredilen kaynaklar hususiyle ikinci bölümün, yani Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı'na seçilme sürecinin izahında kullanılmıştır. Girişte, birinci ve üçüncü bölümde ise bu kaynaklara ek olarak bölümlerin konusuna uygun telif eserler kullanılmıştır. Giriş bölümünde Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı olduğu tarihe kadar ki yaşamı izah edildiği için, o alanda var olan eksiklik, bu bölümün oluşturulmasında zorlukları da beraberinde getirmiştir. Bugüne kadar Cevdet Sunay hakkında yapılmış özel ve kapsamlı bir araştırma kütüphanelerimizde mevcut değildir. Bu manada Cevdet Sunay'ın giriş bölümündeki hayat hikayesi Trabzonlu eski bakanlardan Ali Rıza Uzuner'in koordinatörlüğünde çıkarılan KÖK dergisindeki kısa bir biyografisine ve Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinin öncesinde ve sonrasında yine ulusal basında çıkan biyografilerine dayandırılmıştır.

Girişten sonra gelen birinci bölümde ise Türk tarihindeki devlet başkanlığı meselesi ile Cumhuriyet dönemi anayasalarını inceleyen ve karşılaştırmalı olarak açıklayan kitaplar kaynak olarak kullanılmıştır. Bunlardan Tarhan Erdem'in Anayasalar ve Seçim Kanunları, A.Şeref Gözübüyük'ün Anayasa Hukuku, Ergun Özbudun'un Türk Anayasa Hukuku adlı eserleri bu konu için anılmaya değer bir nitelik taşımaktadır.

⁹ KÖK, aynı nüsha, s.2.

Üçüncü bölümde ise Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı döneminin iç ve dış politik gelişmelerini izaha çalıştığımız için bu alanda yazılmış ve nitelik bakımından bu dönemin aydınlatılmasında başı çeken kaynakların kullanılmasına dikkat edilmiştir.

Ekler kısmında Cevdet Sunay'ın Cumhuriyet Senatosu'na kontenjan senatörü olarak seçilmesi üzerine orduya yayınladığı 16 Mart tarihli veda mesajı 17 Mart 1966 tarihli Cumhuriyet gazetesinden, Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı yemini KÖK dergisinin Mart 2002 altıncı özel sayısından, Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçildikten kısa bir süre sonra Cumhuriyet gazetesine verdiği demeç 6 Nisan 1966 tarihli Cumhuriyet gazetesinden, 11 Haziran 1971 tarihinde Yankı dergisinin sorularına verdikleri cevaplar, görev sürelerinin sona ermesi dolayısıyla yayınladıkları 28 Mart 1973 tarihli veda mesajı Başbakanlık Basımevi yayınları olan "Türkiye Cumhuriyeti'nin Beşinci Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Söylev ve Demeçleri" adlı kitabından iktibas edilmiştir.

Araştırmacılara Cevdet Sunay'ın biyografisi üzerinde genel bir bilgi vermek amacıyla araştırmamızın sonuna "Açıklamalı Cevdet Sunay Kronolojisi" eklemeyi uygun gördük. Bu kronoloji hazırlanırken aşağıda zikredilen kaynaklardan yararlanılmıştır:

Yapı Kredi Yayınları'ndan olup 3 cilt halinde çıkan Cumhuriyetin 75 Yılı, Aydın Kitaplar yayını olup 2 cilt halinde çıkan Demokrasinin 50 Yılı 1945-1995, Tempo Dergisi Yayınları'ndan çıkan Türkiye'nin 77 Yılı (Gün Gün Cumhuriyet Tarihi), Milliyet Yayınları'ndan olan Milliyet 73 Almanağı, Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad'ın beraber çıkardığı Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971. Bunlara ek olarak yine bu konuda Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Türcüman, Ulus ve Dünya gazetelerinin verilerinden de faydalanılmıştır.

Cevdet Sunay'ın 1966 yılındaki Cumhurbaşkanlığı'na seçilme süreci ile Cumhurbaşkanlığı dönemindeki iç ve dış politik gelişmeleri izah etmeye çalıştığımız bu çalışmamız, ileride Cevdet Sunay'ın hayat hikayesinin geneli üzerinde yapılması düşünülen kapsamlı araştırmalara katkı sağlaması bakımından önemli bir çalışma olarak görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK TARİHİ'NDEKİ DEVLET BAŞKANLIĞI GELENEĞİ

10. Osmanlı Öncesi

Türklerin ilk anayurdu olan Orta Asya bölgesi genel özelliğiyle bozkırdır. Bozkır bitki örtüsü zorunlu olarak göçebeliği gerektirdiğinden boy örgütlenme biçimi olarak kendini göstermiştir. Orta Asya Türklerinin boy yapısında oluşturduğu yerel otorite daha sonraları devlet otoritesi olarak tezahür etmiştir.¹⁰ Devlet otoritesinin başında bulunan Kağan'ın seçim işine gelince, bunu iki ayrı noktadan incelemek gerekir: Birincisi; Kağan'ın ilahi bir iktidara sahip olması sebebiyle, bu rütbeye geçiş seçimle olmayıp daima eski ve çoğunlukla efsanevi bir hükümdar soyunun imtiyazı sayılırdı. Bu bakımdan Kağanlar, genellikle böyle bir soya mensup olmak iddiasını taşır ve hükümdar seçimlerindeki usul ve geleneklerde bu gibi şartların aranması gerekli görülürdü. Kısaca Kağan seçilmesi istenen adayın mutlaka vefat eden Han sülalesine mensup olması gerekirdi. Genellikle vefat eden Han'ın yaşça büyük olan oğlu, o yoksa veya reşit değilse, yaşça en büyük kardeşi, o da yoksa amcası veya amcasının oğlu seçilirdi. Fakat her batın için yaşça en büyük olanın seçilmesi kaide idi. Vefat eden Han'ın sülalesinin tükenmiş olması, felaketli bir harp, kanuna ve töreye muhalefet, ihanet ve ihtilal gibi olağanüstü hallerde, durum biraz sonra açıklayacağımız şekilde çözüme kavuşturulurdu. İkincisi; Han'ın vefat eden zatin oğlu veya yakını olması yeterli değildir. Belki Han seçilmenin tamamlanabilmesi için halkın da iştirak ettiği büyük bir merasim ve büyük beylerden meydana gelen bir kurultayın (toy'un) tasdik ve tasvibi şarttır. Biraz önce zikrettiğimiz olağanüstü hallerde, kurultayın yeni bir bey veya kahramanı Han seçmesi veya şahsi meziyet ve otorite gibi bazı özellikleri göz önünde tutularak, teamüllerle yerleşmiş olan sırayı bozup, Han soyundan diğer bir prensi tercihen hükümdar ilan etmesi mümkündür. Aynı şekilde Kağanlık mevkiinde başarılı olamayan, halkına refah temin edemeyen, kanuna aykırı hareket eden ve savaşın kaybına

¹⁰ Mehmet Kahraman, **Türk Anayasalarında Devlet Başkanlığı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1992, s.26.

sebepe olan Kağanın, diğere hükümdar namzetlerinin veya kabile reislerinin yardımı ile azledildiğı veya öldürüldüğü de olurdu.¹¹

Kağan'ın belirlenme şekline ait yukarıda zikredilen eski Türk-Oğuz töresi İslamiyet'in kabulünden sonra da Türk devletinde tesirini devam ettirebilmiştir. Arap-İslam devletlerinde halifeyi belirleme şekli olarak biat, veliahd tayin etme veya halifeliğın zorla ele geçirilmesi usulleri tatbik edilmiştir. Karahanlılar ile başlayan Türk-İslam devletleri geleneğinde hükümdarı tayin etme yani veraset sistemi İslam hukukuna uygun olarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. Fakat çoğu Türk-İslam devletinde yapılan veliahd tayinlerine her zaman uyulmadığını ve veliahd tayinlerinde de, İslam hukukçularının caiz gördüğü usullerin tatbik edilmediğini ve bu sebeple de işin kuvvete ve ümera ile hudut beylerinin muvafakatine kaldığını görüyoruz. II. Kılıç Arslan'ın küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliahd tayin etmesine rağmen, diğere oğlu Rükneddin Süleyman'ın sultan olmasını ve II. Gıyaseddin'in ölümünden sonra ümera tarafından en büyük oğlu İzzüddin'in tahta geçirilmesini buna örnek olarak gösterebiliriz.¹²

11. Osmanlı Dönemi

110. 1876 Kanun-i Esasisi Öncesinde Osmanlı Padişahı

Türk devletler tarihinde anayasal düzene geçiş Osmanlılar'da başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1876 Anayasası'nın ilanına kadar geçen süreyi iki bölümde telakki etmek gerekir. Birinci bölüm, devletin kuruluşu ile ortaya çıkan monarşik ve teokratik anlayışın içtıması ile şekillenen padişah anlayışı, ikinci bölüm ise modern hukuka geçişin ayak seslerini ifade eden siyasi belgelerin gündeme geldiğı dönemdir.¹³

Osmanlı hükümdarlık telakkisi şüphesiz esas itibarıyla İslami anlayışa dayanmakla

¹¹ Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995, C.I, s. 86-87. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde Kağan için bkz. İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 255-266; Salim Koca, **Türk Kültürünün Temelleri**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2000, C.II, s. 70-84; Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, C.II, s. 27-46; Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 106-110.

¹² İslamiyet sonrası hükümdar belirleme usul ve örnekleri için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

¹³ Kahraman, a.g.e, s. 28.

birlikte eski Türk-Oğuz töresinden de önemli ölçüde etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nde saltanatın intikali başlangıçtan 1617 tarihine kadar ilk on dört padişahta “amüd-ı nesebi” denilen babadan oğula geçmek şeklinde olmuştur. Eski Türkler'deki devletin hanedanın ortak mülkü olma telakkisi Osmanlılar'da özellikle Fatih döneminde değişik bir anlayışa bürünmüş, Fatih Kanunnamesi'nde, üzerinde çok tartışılan “Ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı alem için katl etmek münasibdir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amil olalar” hükmü saltanatın babadan oğula intikaline kolaylık sağlamıştır. 1617'de I. Ahmed'in ölümü üzerine ulema, bazı saray halkı ve asker ağalarının sebebi tam anlaşılamayan tavrı ile “ekberiyet” usulü benimsenmiş, daha sonraki dönemde bir iki istisna dışında “ekberiyet ve erşediyet” usulü iyice yerleşmiş ve hanedanın en yaşlı erkek üyesi padişah olmuştur.¹⁴

Osmanlı Devleti'nin 1876 yılında anayasal düzene geçmesinde Sened-i İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanları adlı siyasi belgeler başlangıç niteliği taşımaktadır. II. Mahmud döneminde Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın girişimleriyle Rumeli ve Anadolu ayanlarıyla imzalanan Sened-i İttifak belgesinin anayasal açıdan değeri padişahın mutlak otoritesini sınırlayıcı ilk belge olma özelliğinden kaynaklanmaktadır.¹⁵ Kısaca belirtmek gerekirse, Sened-i İttifak, Padişah'a fiili ve bölgesel birer iktidar olan ayan adı ile anılan beyler arasında, iktidar paylaşımının düzenlenmesini amaçlayan, hukuksal açıdan iki taraflı bir işlem, bir tür siyasal sözleşmedir. Bu belgenin iki özelliği vardır: Birisi, Padişah'ın Ayan'ı taraf olarak tanınması, sınırlı da olsa onunla iktidar paylaşımına gitmesi, ikincisi de Ayan'ın bağımsızlığını Padişah'a kabul ettirmiş olmasıdır. Sened-i İttifak'la II. Mahmud, Anadolu ve Rumeli Ayanı karşısında, iktidarının sınırlandırılmasını kabul etmiş oluyordu. Bu nedenle Sened-i İttifak, “meşrutî” yönetimin ilk belgesi olarak nitelendirilebilir.¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasal gelişmenin ilk adımı olarak, 1808 yılında merkezi hükümetin temsilcileri ile ayan temsilcileri arasında kabul edilip imzalanan “Sened-i İttifak” gerçekte merkezi hükümetin ne kadar zayıflamış olduğunun bir kanıtıdır.

¹⁴ Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devleti Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İrcica Yayınları, İstanbul 1994, C.I, s.139-142. Bu konu için ayrıca bkz. Yusuf Oğuzoğlu, **Osmanlı Devlet Anlayışı**, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s.27-39; Cin ve Akgündüz, a.g.e, C.I, s.183-188; Halil İnalçık, “Osmanlı Padişahı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ankara 1958, C.XIII, Sayı 2, s.68-79; Halil İnalçık, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlişkisi”, **AÜSBFD**, Ankara 1959, C.XIV, Sayı:1, s.69-94.

¹⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, C.V, s.89-96.

¹⁶ A.Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi Hukuk Yayınları, Ankara 2000, s.104.

Nitekim birkaç yıl içinde II. Mahmut merkezi otoriteyi güçlendirince, Sened-i İttifak hükümlerini tanımamıştır.¹⁷

1839 yılında Gülhane Parkı'nda okunması münasebetiyle Gülhane Hattı Hümayunu olarak da isimlendirilen Tanzimat Fermanı, Sened-i İttifak gibi karşılıklı anlaşma şeklinde değil, tek taraflı ilan edilen bir siyasi belge hüviyetindeydi. Mustafa Reşit Paşa ve arkadaşlarının gayretleriyle ortaya çıkan bu fermanın esas amacı, hukuk devleti olma çabası ve bu çabanın neticesinde imparatorluktaki dağılmayı önleyebilmektir. Osmanlı Padişahı'nın bu fermana uyacağını bildirmesi de devlette hukuk üstünlüğü prensibinin yerleşmesi bakımından önemli bir adımdır.¹⁸ Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğinde olan Islahat Fermanı (1856) ise dış baskı sonucu ilan edilen bir ferman olup, hususiyle Osmanlı azınlıklarının haklarını düzenleyici bir içerik taşımaktadır.¹⁹

Kısaca Sened-i İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanları Osmanlı padişahlığının intikali alanında herhangi bir düzenleme getirmemekle beraber, padişahın yetkilerinin sınırlanmasına, kanun üstünlüğü prensibinin yerleşmesine, insan hak ve özgürlüklerinin yasa güvencesine alınmasına ve anayasal düzene geçişin hızlanmasına yardımcı olmaları bakımından önemlidir.

111. 1876 Kanun-i Esasisi ve 1909 Değişikliği'nde Osmanlı Padişahı

Osmanlı batılılaşma hareketleri içerisinde telakki edebileceğimiz ve II. Abdülhamit'in hükümdarlığının ilk yılında ilan edilen 1876 tarihli Kanun-i Esasi, Osmanlı Devleti'ndeki saltanat usulü ve padişahın yetki ve hakları konusunda mevcut hükümleri sadece yazılı hale getirmiştir. Buna göre Osmanlı saltanatı, İslam halifeliği ünvanı da haiz olmak üzere eskiden olduğu gibi Osmanlı hanedanından büyük oğula aittir. Aynı zamanda padişah halifeliği sebebiyle İslam dininin koruyucusu ve bütün Osmanlı tebasının hükümdar ve padişahıdır. Padişahın şahsı sorumlu değildir. Osmanlı hanedanının hukuki, şahsi mal ve

¹⁷ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Basımevi, Ankara 1995, s.3.

¹⁸ Tanzimat Fermanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Bellekten*, XXVIII /109-112 (1964), s.603-622.

¹⁹ Tanzimat ve Islahat Fermanlarının tam metinleri için bkz. Karal, *a.g.e.*, s.256-264.

mülkleri ve tahsisatları hayat boyunca umumun kefaleti altındadır.²⁰

II. Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı fesh etmesiyle askıya alınan Meşrutiyet döneminin birinci anayasası, İttihat ve Terakki'nin içteki çalışmaları ve dıştaki gelişmeler nedeniyle 24 Temmuz 1908 tarihinde yeniden yürürlüğe sokulmuştur. Anayasal düzene karşı oluşan 31 Mart Vak'ası sonrasında II. Abdülhamit, bu isyan ile alakalı görülmüş ve tahttan indirilmiştir. Sultan V. Mehmet Reşat'ın tahta çıkmasıyla beraber 1876 Anayasası'nda değişiklik yapmak, meşrutiyet rejimini güçlendirmek, hükümet karşısında meclisi daha aktif ve güçlü kılmak için Kanun-i Esasi'nin bir çok maddesi bu amaçlarla değiştirilerek tarihimize II. Meşrutiyet Anayasası veya 1909 Anayasası adı altında yeni bir anayasa çerçevesi ortaya çıkmıştır. Ancak bu değişiklikler saltanatın intikaline dair herhangi bir değişiklik getirmemiş, hususiyle yetki ve sorumlulukları açısından padişahın konumu yeniden düzenlenmiştir.²¹

12. Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Anayasaları'nda Devlet Başkanlığı

120. 1921 Anayasası ve 1923 Değişikliği'nde Devlet Başkanlığı

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi, İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgali akabinde dağıtılmış ve bu husus Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni 23 Nisan 1920'de açmalarını sağlayacak bir süreci başlatmıştır. Ankara'da açılan bu meclis 20 Ocak 1921'de "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" nu²² kabul ederek yürürlüğe sokmuştur. 1876 Anayasası'nın 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile çelişmeyen hükümleri korunmuştur.

²⁰ Cin ve Akgündüz, a.g.e, C.I., s.188-189, 1876 Kanun-i Esasi'nin tam metni için bkz. Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982, s.3-18. 1293 Kanun-i Esasi adıyla da anılan İlk Osmanlı Anayasası, Ulus tarafından ya da Ulusu temsil eden bir kurul tarafından değil, bir avuç insanın zorlaması ile Padişah tarafından atanmış bir kurulun hazırladığı ve Padişahın tek yanlı olarak kabul edip yayınladığı bir anayasadır. Bu anayasanın özgün bir yanı yoktur. O günkü Belçika Fransız anayasalarından alınma yanları çoktur. Bu anayasa, tam bir meşruri sistem de getirebilmiş değildir. Bkz. Gözübüyük, a.g.e, s.110-113.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gözübüyük, a.g.e, s.113-116; Erdem, a.g.e, s.15-18; Özbudun, a.g.e, s.3-5.

²² 21.01.1921 gün ve 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adını taşıyan ve 24 maddeden oluşan bu anayasa ile, ulus egemenliğine dayanan, yeni bir Türkiye Devleti kurulmaktadır. Gözübüyük, a.g.e, s.121, 1921 Anayasası'nın tam metni ve yorumları için bkz. Gözübüyük, a.g.e, s.121-122; Erdem, a.g.e, s.27-29; Özbudun, a.g.e, s.5-8.

1921 Anayasası'nda bir devlet başkanlığı makamından bahsedilmemiştir. Hakimiyetin kayıtsız şartsız millete verildiği bu anayasada yasama, yürütme ve yargı güçlerinin TBMM'nin uhdesinde olduğu belirtilmiştir. Kuvvetler birliği prensibi üzerine kurulan bu idare tarzında meclis ön plana çıkarılmış, hatta hükümetin adı TBMM Hükümeti olarak geçmiştir. Meclis hükümeti sistemi de denilen bu sistemde Meclis Başkanı aynı zamanda hükümetin de başkanıydı. Hükümetin üyeleri meclis tarafından milletvekilleri arasından seçilmekteydi.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın henüz devam ediyor olmasının 1921 Anayasası'nın temel maddelerini etkilediği bir gerçektir. Hilafet ve padişahlık makamına bağlılığın sürüyor olması devlet başkanlığı konusunda bir düzenleme yapılmamasının ana nedenidir. Bunun yanında kuvvetler ayrılığının değil de kuvvetler birliği prensibinin ve Meclis Hükümeti sisteminin benimsenmiş olmasının sebeplerini savaş ortamında merkeziyetçiliği sağlamak ve zaman kazanmak zaruretinde aramak lazımdır. Meclis hükümeti sistemi genellikle geçiş dönemlerinde tercih edilen bir idari anlayıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında 1923 yılında yapılan değişikliklerle devlet başkanlığı konusunda 1923 Anayasası'nda var olan boşluk doldurulmuş oldu. Buna göre Cumhurbaşkanı TBMM tarafından kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için (2 yıl) seçilecektir. Mevcut Cumhurbaşkanı'nın görevi yeni devlet başkanı seçilinceye kadar devam edecek ve eski Cumhurbaşkanı yeniden seçilebilecektir.

1923 değişiklikleri ile Cumhurbaşkanı devletin başı sayılıyor, gerektiğinde TBMM'ye ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık etme yetkisine sahip oluyordu. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı meclis üyeleri arasından Başbakan'ı atayacaktı. Başbakan'ın yine meclis üyeleri arasından belirlediği bakan isimleri Cumhurbaşkanı'nın onayına sunulacak, Cumhurbaşkanı bir bütün olarak onayladığı Bakanlar Kurulu'nu meclisin onayına arz edecekti. Ancak 1923 değişikliğinde Cumhurbaşkanlığı seçimi için adaylığını koyan milletvekillerinde hangi vasıfların olması gerektiğine dair bir hüküm bulunmamaktaydı.²³

²³ 1923 değişikliğininin 10. maddesi: "Türkiye reiscumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanında bir intihab devresi için intihab olunur. Vazife-i riyaset yeni reiscumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir." 11. maddesi ise şu şekildedir: "Türkiye reiscumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla luzüm gördükçe meclise ve heyet-i vekileye riyaset eder." Erdem, a.g.e, s.30.

121. 1924 Anayasası'nda Devlet Başkanlığı

1924 Anayasası, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve ona ek olarak çıkarılan yasaların toplanması ve bir komisyon tarafından düzenlenip, meclisin onayına sunulması ve kabul edilmesiyle oluşan, 105 maddelik kapsamlı bir anayasadır. Bu anayasada da Cumhurbaşkanı yine devletin başı olarak görülmektedir. 1961 ve 1982 anayasalarına kıyasla icra içinde ağırlıklı bir etkiye sahip olan Cumhurbaşkanı makamına seçilme şartı 1923 değişikliği ile aynıdır. Cumhurbaşkanlığı'na aday olabilmek için yine milletvekili olma şartı aranmakta ve adaylar arasından seçimi yine TBMM yapmaktadır.²⁴

Eski Cumhurbaşkanı yeniden seçilebilirken görev süresi yine seçim dönemi ile bağlantılı kılınmıştır. Seçim dönemi ise 4 yıldır. Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde eğer Meclis toplantı halindeyse derhal, değil ise TBMM Reisi tarafından meclis hemen toplantıya çağrılarak Cumhurbaşkanlığı seçimi anayasaya göre yapılacaktır. Cumhurbaşkanlığı makamı boşaldığında meclisin seçim dönemi sona ermişse veya meclis yeni seçime karar vermişse Cumhurbaşkanı'nı seçmek yeni meclisin görevi idi. 1924 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı'na tanıdığı yetkilerin, parlamenter sistemde devlet başkanına tanınan yetkiler gibi olduğu görülür. Örneğin, Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Törenli oturumlarda Meclise ve gerekli gördüğü durumlarda Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder. Cumhurbaşkanı, Meclis görüşmelerine katılamaz ve oy veremez; alacağı bütün kararlar, başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanır. Meclisten çıkan yasaların yeniden görüşülmesini isteyebilir. Başka bir deyişle geciktirici veto yetkisi vardır. 1924 Anayasası döneminde Cumhurbaşkanı bu yetkisini kullanma gereğini bile duymamıştır. Cumhurbaşkanı'nın Meclisçe seçilmesi ve görev süresinin yasama dönemi ile sınırlı oluşu ile yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. 1924 Anayasası döneminin tek partili rejiminde, ilk iki Cumhurbaşkanı'nın güçlü kişilikleri, politik önderliği elinde bulundurmaları, meclisle Cumhurbaşkanı'nı karşı karşıya getirmemiştir.²⁵

²⁴ 1924 Anayasası'nın 11. ve 12. maddeleri milletvekili seçilebilme şartlarını düzenlemektedir. 11. madde: "Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk Meb'us intihap edilmek selahiyetini hazidir." 12. madde: "Ecnebi hizmet-i resmiyesinde bulunanlar, mücazat-ı terhibiye veya sirkat, dolandırıcılık, emniyeti suistimal, hileli iflas cürümlerinden biriyle mahkum olanlar, mahçurlar, tabiyet-i ecnebiye iddiasında bulunanlar, hukuk-u medeniyeden ıskat edilmiş olanlar, Türkçe okuyup yazmak bilmeyenler meb'us intihap olunamazlar." Erdem, a.g.e, s.31-32.

²⁵ Gözübüyük, a.g.e, s.126.

122. 1961 Anayasası'nda Devlet Başkanlığı

1959 yılı iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler açısından son derece gergin geçmişti. DP iktidarının otoriter eğilimleri ve son olarak da muhalefetin ve basının eylemlerini üç ay boyunca soruşturacak olan Tahkikat Komisyonu'nun 18 Nisan'da kurulması nedeniyle toplumsal huzursuzluk hızla artma eğilimi göstermiştir. Bu süreç 27 Mayıs 1960 tarihinde daha sonra başkanlığını Orgeneral Cemal Gürsel'in yapacağı Milli Birlik Komitesi adı altında toplanmış olan bir subay grubu, emirleri altındaki askeri birliklerle birlikte Ankara ve İstanbul'daki bazı önemli yerleri ele geçirdi ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına, yönetime doğrudan el koyduğunu açıkladı. 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) üyelerinin 5'i general, 8'i albay, 7'si yarbay, 10'u binbaşı ve 8'i yüzbaşı idi. Bu komite, izleyen günlerde Türkiye'nin siyasal yaşamına egemen oldu ve 25 Ekim 1961'e kadar görevini sürdürdü.²⁶

MBK yönetiminin göze çarpar bir özelliği, yönetim sorumluluğunu sivil kadrolarla paylaşma eğilimidir. MBK'nın demokrasiyi yeniden kurma sorumluluğunu sivil kesimlerle paylaşma eğilimi, 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı yasa ile yeni anayasayı hazırlaması için oluşturulan Kurucu Meclis'in yapısı, yetkileri ve çalışma ilkelerinde kendini göstermektedir.²⁷ Yeni anayasayı hazırlaması için oluşturulan Kurucu Meclis görevini 27 Mayıs 1961'de tamamladı ve 9 Temmuz 1961'de halk oyuna sunulan anayasa, oylamaya katılanların %61.5'i tarafından kabul edilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasası oldu.²⁸

Halkoyu ile birlikte egemenlik yeniden kayıtsız şartsız milletin olmuş, olağanüstü döneme son verilmiştir. Yeniden yasama yetkisi TBMM'ye, yürütme yetkisi

²⁶ Cumhuriyetin 75 Yılı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, C.II., s.462-463, 27 Mayıs 1960 Türk Silahlı Kuvvetleri müdahalesi için bkz. Ahmet İnsel, "Demokrasinin Sancılı Yılları", a.g.e, C.II, s.476-478; Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", Türk Tarihi Çağdaş Türkiye (1908-1980), Milliyet Yayınları, İstanbul (tarihsiz), C.III, s.191-203; Demokrasinin 50 Yılı (1945-1995), Aydın Kitaplar, İstanbul (tarihsiz), C.I, s.325-330.

²⁷ Kurucu Meclis, iki kuruluşun yan yana gelmesinden oluşmaktadır: MBK ve Temsilciler Meclisi. Temsilciler Meclisi genel oya dayanan seçimle kurulmuş bir meclis değildi. Temsil eksikliğinin çıkarılabileceği sakıncaları önlemek için Kurucu Meclisce kabul edilecek metnin bir de halk oylamasına sorulması öngörülmüştü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mümtaz Soysal ve Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", CDTA, C.I, s.28-29, 1961 Anayasası ile alakalı yorumlar için bkz. Soysal ve Sağlam, a.g.e, C.I, s.28-42; Taha Parla, "1961 Anayasası'nda Yasama-Yürütme İlişkisi", CDTA, C.I, s.38-40; Özdemir, a.g.e, s.202-206; Kahraman, a.g.e, s.70-80; Gözübüyük, a.g.e, s.118-128; Özbudun, a.g.e, s.17-26.

²⁸ Cumhuriyetin 75 Yılı, C.II, s.463.

Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na, yargı yetkisi de bağımsız mahkemelere verilmiştir. 1961 Anayasası kuvvetler ayrılığı ilkesine verdiği önem bakımından, gerekse düzenlenme tekniği bakımından önceki anayasalarımıza göre daha net ve anlaşılır bir yapıya ve çatıya sahiptir.²⁹

1961 Anayasası'nın getirdiği diğer bir önemli yenilik de, iki meclisli bir yasama sistemidir. 1961 Anayasası'na göre TBMM; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşmaktadır. Anayasanın 63. maddesi bu konuyu düzenlemektedir. "Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan kuruludur. Meclisler, Anayasa'da gösterilen hallerde birlikte toplanır." Millet Meclisi, genel oyla seçilen dörtüüzelli milletvekilinden kuruludur. Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır. Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir. Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.³⁰

1961 Anayasası'nın 70. maddesi Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluşunu düzenleyen maddedir. Buna göre Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüzeli üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen onbeş üyeden kuruludur.³¹ Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nun toplam üye sayısı böylelikle 615 olmaktadır.

Cumhuriyet Senatosu'na üye seçme hakkına gelince Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarda oy kullanacaktır. Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilme yeterliliği ise şu şekilde düzenlenmiştir: "Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosu'na üye seçilebilir. Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir." Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi ise altı yıl olarak belirlenmiştir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilmektedir. Bunların yanında Senato'nun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenecektir. Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa,

²⁹ Kahraman, a.g.e, s.70.

³⁰ Kahraman, a.g.e, s.71; Erdem, a.g.e, s.82-84.

³¹ Erdem, a.g.e, s.84.

Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer. Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.³²

İhtilal sonrası ortaya çıkan 1961 Anayasası Cumhurbaşkanlığı'na adaylığını koyacak kimse de aranacak özellikler bakımından önceki anayasalara göre farklı hükümler getirmiştir. Anayasanın 95. maddesi Cumhurbaşkanının seçimi ve tarafsızlığı konusunu düzenlemektedir. Madde şöyle kaleme alınmıştır: “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer.”³³

1961 Anayasası 1950-60 arası döneme tepki olarak, Cumhurbaşkanına tarafsız ve partiler üstü bir statü kazandırmak istemiştir. Yedi yıllık cumhurbaşkanlığı süresinin parlamentodaki dönem sürelerinden kesinlikle ayrılması, seçiminde özel çoğunluk koşullarının aranması, arka arkaya iki kez seçilmenin mümkün olmaması, Cumhurbaşkanı seçilenin partisiyle ilişkisinin kesilmesi, süresinin bitiminde Cumhuriyet Senatosu’nun tabii üyesi haline gelmesi, hep bu amaçla konulmuş hükümlerdi.³⁴

1961 Anayasası’ndan önceki anayasalarda Cumhurbaşkanı olabilmek için, milletvekili seçilme şartlarını sağlamak yeterli iken, yeni anayasa bu şartlara ek olarak 40 yaşını doldurmuş olması ve yüksek öğrenim yapmış bulunmayı da aramaktadır. Seçilme için 40 yaş kaydı, olgunluk için yeterli bir şart sayılmıştır.³⁵

1961 Anayasası’nın Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin getirmiş olduğu bir diğer yenilik ise, Cumhurbaşkanı seçilebilmek için erkek olma şartının da artık aranmamasıdır. Bu şekilde seçilme şartlarına sahip olan Büyük Millet Meclisi üyelerinin tümüne cinsiyet

³²Cumhuriyet Senatosu’nun kuruluş ve niteliğine ait gerekçeler için bkz. Sacit Karaibrahimoğlu, **Cumhuriyet Senatosu Almanacağı ve Tarihçe**, Alkan Yayınları, Ankara 1973, C.V, s.220-222.

³³Erdem, **a.g.e**, s.91; Karaibrahimoğlu, **a.g.e**, s.273-274; Özbudun, **a.g.e**, s.13-25; Gözübüyük, **a.g.e**, s.137-141, 1961 Anayasası maddelerinin 1982 Anayasası maddeleri ile karşılaştırılması için ayrıca bkz. Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, **1961-1982 T.C. Anayasaları (Karşılıklı Metinler)**, Teori Yayınları, Ankara 1986.

³⁴Soysal ve Sağlam, **a.g.m**, s.33.

³⁵Bu hususta gerekçe için bkz. Karaibrahimoğlu, **a.g.e**, s.273.

ayrımı yapılmaksızın seçilme imkanı tanınmıştır.³⁶

1961 Anayasası'nın 97. maddesi Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerini şu şekilde belirlemiştir: "Cumhurbaşkanı devletin başı olup bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve milletin birliğini temsil etmektedir. Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder; yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası andlaşmaları onaylar ve yayımlar; sürekli hastalık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir."³⁷

1961 Anayasası'nın 98. ve 99. maddeleri ise Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu ve sorumluluğunu düzenlemiştir. 98. maddeye göre Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir. Cumhurbaşkanı'nın bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur. Sorumluluğunu düzenleyen 99. madde de Cumhurbaşkanı, ancak vatan hainliğinden dolayı, TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılır. Cumhurbaşkanı'na vekillik etme konusunu 100. madde şu şekilde düzenlemiştir: "Cumhurbaşkanı'nın hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmeye kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığı'na vekillik eder." 1961 Anayasası'nda 101. maddeye göre mevcut Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanının seçimi şu şekilde olacaktır. Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasına on beş gün kala veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca, TBMM yeni Cumhurbaşkanını seçer; TBMM toplantı

³⁶ 1961 Anayasası'nın 68. maddesi milletvekili seçilme yeterliliğini düzenlemektedir: "Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve - taksirli suçlar hariç olmak üzere - beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da, milletvekili seçilemezler. Aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Seçim güvenliği bakımından hangi memurların ne gibi şartlarla aday olabilecekleri kanunla düzenlenir. Hakimler ile subay, askeri memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler." Erdem, a.g.e, s.83-84.

³⁷ Erdem, a.g.e, s.92; Karamustafaoğlu ve Turhan, a.g.e, s.129-130.

halinde değilse, hemen toplantıya çağırılır.³⁸

1961 Anayasası, 27 Mayıs hareketinden önce ülkede karşılaşılan rejim sorunlarına cevap verme, yeni anayasalardan da yararlanarak, demokratik bir anayasa yapma amacı güden bir anayasa olmuştur. Her anayasa gibi, 1961 Anayasası'nda, yapıldığı dönemde ülkeye egemen olan güçlerin uzlaşmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çok partili döneme geçtikten sonra, özellikle 1950-1960 arası karşılaşılan tüm sorunlar basite indirgenerek, bir anayasa sorunu olarak görülmüş, her sorunun çözümü anayasa da aranmıştır. Bu nedenle, 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'na göre, daha uzun ve daha ayrıntılı bir anayasa olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde anayasalar, bir özlemin, çoğu kez kendi yapımçıların amaçlarını da aşan bir atılımın belgesi niteliğindedir; içinde bulunan düzeyden daha ileri bir düzeye geçişe açık metinlerdir. 1961 Anayasası'nda da bu eğilim görülür.³⁹

³⁸ Erdem, a.g.e, s.92; Karamustafaoğlu ve Turhan, a.g.e, s.125-130.

³⁹ Gözübüyük, a.g.e, s.123.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CEVDET SUNAY'IN CUMHURBAŞKANI SEÇİLME SÜRECİ

20. Tarihsel Sürecin İzahı Bakımından 27 Mayıs 1960 İhtilali Sonrası Türkiye'nin Siyasi Durumu

DP'nin, soyut "millet egemenliği" anlayışıyla kendi parlamento çoğunluğunu aynı şey sayması muhalefetin giderek sertleşmesine yol açtı. Tek kurtuluş yolunu, anayasa değişikliğinde gören muhalefete tahammül edemeyen iktidar partisinin körüklediği siyasi gerginlik, 27 Mayıs 1960'ta ordunun iktidara el koymasıyla noktalandı.⁴⁰ 27 Mayıs sabahı Silahlı Kuvvetler adına radyoda yayınlanan bildiride "Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır" denmekteydi. Bildiride, hareketin hiçbir şahıs veya zümreye yönelik olmadığı ve en kısa zamanda, partiler üstü tarafsız bir yönetimin gözetim ve hakemliği altında, adil bir seçimin yapılarak yönetimin seçimi kazananlara devredileceği de açıklanıyordu. 38 subaydan oluşan MBK üyelerinin 5'i general, 8'i albay, 7'si yarbay, 10'u binbaşı ve 8'i yüzbaşı idi. Bu komite, izleyen günlerde Türkiye'nin siyasal yaşamına egemen oldu ve 25 Ekim 1961'e kadar görevini sürdürdü.⁴¹

Milli Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960 da "Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında" geçici bir yasa yayımlayarak, 27 Mayıs hareketini anayasal bir temele oturtmuştur. Buna göre 1924 Anayasası genel çizgileriyle korunmuş ve Anayasa'da aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır.

a) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yerini, Milli Birlik Komitesi almıştır. Milli Birlik

⁴⁰ Soysal ve Sağlam, a.g.m, s. 29.

⁴¹ Cumhuriyetimizin 75 Yılı, C.II, s. 463.

Komitesi'nin görüşmeleri kapalı oturum biçiminde yapılacak ve tutanakları yayınlanmayacaktır. Milli Birlik Komitesi'ne üyeler, harf sırasına göre başkanlık edecektir.

b) Devlet Başkanlığı görevini Milli Birlik Komitesi Başkanı yürütecektir.

c) Milli Birlik Komitesi yürütme yetkisini, Devlet Başkanınca atanan ve Komitece uygun görülen Bakanlar Kurulu eliyle kullanacaktır. Milli Birlik Komitesi bakanları denetleyebilecek ve gerektiğinde görevden uzaklaştırabilecektir. Bakanlar Kurulu'na Devlet Başkanı başkanlık edecektir.

d) Düşürülen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanları, eski iktidar milletvekillerini yargılamak üzere bir de Yüksek Adalet Divanı kurulacaktır.⁴²

Bu geçici anayasa düzenine göre MBK, TBMM'nin yetkilerine sahiptir. Komite, yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini de kendi seçtiği bakanlar eliyle kullanacaktır. Bakanları, Devlet Başkanı tayin etmektedir. MBK, bakanları denetleme ve istediği takdirde azletme yetkisine sahiptir. Geçici anayasanın meydana getirdiği Devlet Başkanlığı makamı, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Başkomutan ve MBK Başkanlığı yetkilerini kendisinde birleştirmiştir.⁴³

İzlenecek yol açısından Milli Birlik Komitesi'nde beliren görüş ayrılığı, 13 Haziran 1960 da Komitenin yapısında değişiklik yapılarak giderilmiştir. Bu değişiklik, Devlet Başkanı'nın Milli Birlik Komitesi'ni feshetmeyi ve 14 üyeyi dışarıda bırakarak yeniden kurması biçiminde olmuştur. Komite dışında bırakılan üyeler, isteklerine bakılmaksızın yurt dışı görevlere atanmışlardır. Milli Birlik Komitesi, 14 üyesinin çıkarılmasından hemen önce, anayasa hazırlığının kendisinin de katılacağı bir Kurucu Meclis'te sürdürülmesini, Kurucu Meclis'ce kabul edilen metnin halkoyuna sunulmasını kararlaştırmıştır. Milli Birlik Komitesi, 13 Aralık 1960 da kabul ettiği 157 sayılı yasa ile bir Kurucu Meclis kurulması yoluna gitmiştir. 6 Ocak 1961 de göreve başlayan Kurucu Meclis'in başlıca amacı, "Demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip teminat altına alacak olan yeni bir anayasa ile yeni seçim kanununu en kısa zamanda tamamlayarak, en geç 29 Ekim 1961 tarihinde iktidarı yeni seçilecek TBMM'ye devretmek" olarak belirlenmiştir.⁴⁴

⁴² Gözübüyük, a.g.e, s.118.

⁴³ Özbudun, a.g.e, s.13-14.

⁴⁴ Gözübüyük, a.g.e, s.119.

Öyle de olmuş 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerden⁴⁵ sonra 25 Ekim 1961'de TBMM açılmış, MBK lideri Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığı'na, Suat Hayri Ürgüplü Senato Başkanlığına, Fuat Sirmen de Meclis Başkanlığı'na seçilmişlerdir. Bir aya yakın süren zorlamalardan sonra, TC'nin ilk karma hükümeti, İnönü'nün başkanlığında CHP-AP ortaklığıyla kurulmuştur.⁴⁶

1960 sonrası oluşturulan bu ilk koalisyon hükümetini, yine CHP Genel Başkanı İnönü'nün başkanlığında CHP, YTP, CKMP ve AP'den ayrılanlardan oluşan ikinci koalisyon hükümeti takip etti.⁴⁷

1963 Kasımı'nda yapılan yerel seçimler AP için büyük zafer olmuş, CHP oyları pek değişmezken, YTP ve CKMP'nin gerilemesiyle AP oyları %46'ya yaklaşmıştır. Bu durum, ikinci koalisyonun sonunu getirmiş ve 25 Aralık'ta İnönü, CHP ve bağımsız milletvekilleri ile üçüncü karma hükümetini kurmuştur. Haziran'da yapılan kısmi Senato seçimlerinde ise, katılma düşüklüğüne karşın, AP yine öndedir. Bu seçimlerden hemen önce Ragıp

⁴⁵1961 genel seçimlerine CHP, AP, CKMP ve YTP damgasını vurmuştu. CHP'nin Genel Başkanlığı'nı İsmet İnönü, AP'nin emekli generallerden Ragıp Gümüşpala, CKMP'nin Osman Bölükbaşı, YTP'nin ise Ekrem Alican yürütüyordu. İlhami Soysal, "Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları", CDTA, C.VIII, s. 2017.

⁴⁶Mete Tuncay, "Siyasal Hayat / Siyasal Gelişimin Evreleri", CDTA, C.VII, s. 1982. 1961 seçimlerinde CHP 36.7, AP 34.8, CKMP 14.0, YTP 13.7 oranında oy almışlardır. 1961 seçimlerinde sonuçlar "Menderes için zafer" olarak nitelendi. Çünkü onun ardından giden AP, CKMP ve YTP partileri toplu olarak oyların %62.3'ünü kazanmıştı Seçim kütüklerine kayıtlı 12.925.295 seçmenden 10.522.000'i (%81.41'i) oylarını kullanmıştır. Milletvekili seçiminde şu sonuçlar alınmıştır:

CHP	oyların	%36.7'si	İle	173	milletvekilliği	(%53.29)
AP	oyların	%34.7'si	İle	158	milletvekilliği	(%29.77)
CKMP	oyların	%13.9'u	İle	65	milletvekilliği	(%6.93)
YTP	oyların	%13.7'si	İle	54	milletvekilliği	Kazanmıştı.

Çoğunluk sistemi uygulanan Senato seçimlerinde ise sonuçlar şöyleydi:

CHP	oyların	%37.2'si	İle	36	senatörlük	
AP	oyların	%35.4'ü	İle	70	senatörlük	
YTP	oyların	%13.9'u	İle	28	senatörlük	
CKMP	oyların	%13.4'ü	İle	16	senatörlük	Kazanmıştı.

Seçimlerde, hiçbir parti hükümeti kuracak bir çoğunluk alamadığı için, bu dönem kararsız bir koalisyonlar dönemi olmuştur. Ayrıca bkz. Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", CDTA, C.VII, s. 1798-1824; Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Ankara 1976, s.239.

⁴⁷Bu iki koalisyon hükümeti döneminde siyasete dönülmesinden ve iktidarın sivillere devredilmesinden hoşnutsuzluk duyan bir grup subay, 22 Şubat 1962 günü Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in önderliğinde bir darbe yapmaya kalkışmıştır. Ordunun büyük çoğunluğu hükümete sadık kalınca, bu girişimin başarısızlığa uğraması, Başbakan İnönü'nün siyasal konumunu kısa vadede güçlendirmiştir. Fakat İnönü ayaklanmacılara af sözü vermişti. Aftan yararlanan Talat Aydemir 20-21 Mayıs gecesi ikinci kere İnönü Hükümeti'ni devirme girişiminde bulunmuş ve yine başarısızlığa uğramıştır. Hareketin ele başları bu kere ölüm cezasına çarptırılmış, kalkışmaya katılan Harbiye öğrencileri ise toptan okuldan çıkarılmışlardır. Tuncay, a.g.m., s. 1982-1983.

Gümüşpala'nın ölümü üzerine AP'de bir genel başkanlık sorunu ortaya çıkmış ve daha sonra (29 Kasım'daki AP Kongresi'nde) Süleyman Demirel bu makama seçilmiştir.⁴⁸

1965 yılının Şubat ortalarına doğru bütçenin Meclis'te reddedilmesi üzerine, üçüncü İnönü hükümeti istifa etmiş ve Senato'ya AP listesinden seçilmiş olan Suat Hayri Ürgüplü Başbakanlığa getirilmiştir. AP, YTP, CKMP ve MP'li bakanlardan oluşan Ürgüplü koalisyonunda, Demirel de Başbakan Yardımcısı olarak yer almıştır. Bu memleketi genel seçimlere kadar yönetecek olan bir seçim hükümeti idi. 10 Ekim 1965 yılında yapılan seçimlerde, AP oyların %53'üne yakınına toplayarak tek başına iktidar olma şansını kazanmış, CHP'nin oyları ise %29'un altına düşmüştür.⁴⁹ Bu şekilde AP iktidarının ilk devresi başlamış (1965-1969), Meclis Başkanlığı'na Ferruh Bozbeyli seçilmiştir. Süleyman Demirel de yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir. Demirel'in başbakanlığında kurulan hükümet 252 oyla güvenoyu almıştır.⁵⁰

27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle, yönetime Türk Silahlı Kuvvetleri adına el koyan MBK'nın Başbakanı Cemal Gürsel, bir gün sonra devlet ve hükümet başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı yetkilerini üstlenerek yeni hükümeti kurduğunu kamuoyuna açıklamıştı.

MBK yönetiminin, yönetim sorumluluğunu sivil kadrolarla paylaşma eğilimi yeni anayasanın hazırlanmasına ve 9 Temmuz 1961 yılında hazırlanan anayasanın halk oyuna sunulmasıyla kendini göstermişti. Genel oyla temsilcileri belirlenmeyen bir Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası, temsil eksikliğinin çıkarabileceği sakıncaları önlemek için halk oyuna sunulmuş ve oylamaya katılanların %61.5'i tarafından kabul

⁴⁸ Tuncay, a.g.m., s. 1983.

⁴⁹ Kayıtlı 13.679.753 seçmenden sadece 9.748.678'i (%71) oyunu kullanmıştı. Bu serbest seçim tarihinde en düşük bir sayıydı.

AP	4.921.235	(%52.87)	oy ve	240	milletvekilliği	(%53.29)
CHP	2.675.785	(%28.75)	oy ve	134	milletvekilliği	(%29.77)
MP	582.704	(%6.16)	oy ve	31	milletvekilliği	(%6.93)
CKMP	208.696	(%2.24)	oy ve	11	milletvekilliği	(%2.44)
YTP	346.504	(%3.72)	oy ve	19	milletvekilliği	(%4.23)
TİP	276.101	(%2.97)	oy ve	15	milletvekilliği	(%3.34)

Senato'daki temsilci dağılımı ise şöyleydi: AP 79, CHP 48, CKMP 4, YTP 8, MP 2, SDP 1, Bağımsız 40, Açık 2. Ahmad ve Ahmad, a.g.e, s. 298-300.

⁵⁰ Tuncay, a.g.m., s. 1984.

edilmişti.⁵¹ Yeni anayasanın kabulünün ardından 15 Ekim'de genel seçimler yapılmış ve 25 Ekim 1961'de açılan TBMM, bir gün sonra, 26 Ekim 1961'de Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyesi olan Gürsel'i 7 yıl için Cumhurbaşkanı olarak seçmişti.⁵²

Cemal Gürsel ilk rahatsızlığını 13 Kasım 1960'ta MBK'de "14'ler tasfiyesi" ni yani askeri yönetimin devamlılığını savunan subayların etkinliğini yok ettikten sonra geçirmişti. Bu tarihte kısmi felç geçiren Cemal Gürsel'in hastalığı Cumhurbaşkanlığı yıllarında daha da ilerledi. Cemal Gürsel'in sağlık durumu hakkındaki ilk haber 1966 yılında Ocak ayında basında yer aldı. Ancak bu haber "hafif bir kaza" olarak veriliyordu. "Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Çankaya Köşkü bahçesinde yaptığı bir yürüyüş sırasında sağ ayak bileği burkulmuştur. Cumhurbaşkanına özel doktoru iki gün istirahat etmesi gerektiğini söylemiş, fakat Gürsel istirahat etmemiş ve tekrar yürüyüş yapmıştır. Bu defa Cumhurbaşkanının sağ ayak bileği de şişmiş ve morarmıştır. Cumhurbaşkanı Gürsel halen istirahat etmektedir ve şehir içindeki gezilerine bu yüzden ayağı iyileşinceye kadar bir süre ara vermiştir. Cumhurbaşkanı Köşk içinde yürüyebilmekte ve sinema salonuna giderek film seyredebilmektedir."⁵³ Fakat Cumhurbaşkanı Gürsel'in son aylarda yaşam fonksiyonlarını ifa edemediği biliniyordu. Özenli bütün tedaviye, bakıma karşın, Gürsel'in hastalığı azalmadı, giderek arttı. Cumhurbaşkanının sağlığı durumu hakkındaki hükümet açıklaması ancak Ocak sonunda yapıldı. Cumhurbaşkanına, başhekimisi ile üniversite öğretim üyesi dokuz doktor tarafından gerçekleştirilen konsültasyonda konulan teşhis "sağ tarafta hafif felç ve şeker" idi.⁵⁴

Türkiye'de yapılan tedavilerin sonuç vermemesi üzerine Başbakan Demirel, Cemal Gürsel ve özellikle eşi Melahat Gürsel ile görüşerek kendilerine, Cumhurbaşkanının

⁵¹ Kurucu Meclis, iki kuruluşun yan yana gelmesinden doğmaktadır: MBK ve Temsilciler Meclisi. Temsilciler Meclisi genel oya dayanan seçimle kurulmuş bir meclis değildi. Ama o günün koşulları içinde temsil niteliğini yaygın tutabilmek için ne mümkünse yapılmıştı. 272 üyeli Temsilciler Meclisi'nin yalnızca 10 üyesi devlet başkanınca ve 18 üyesi MBK'ca seçilecekti. Ayrıca Bakanlar Kurulu üyeleri de doğal üye olarak kabul edilmişlerdi. Geri kalan tüm üyeler, iller (75 Temsilci), siyasal partiler (CHP: 49, CKMP: 25 temsilci) ve çeşitli kuruluşlarca (Barolar: 6, Basın: 12, Eski Muharipler Birliği: 2, Esnaf kuruluşları: 6, Gençlik kuruluşları: 1, İşçi sendikaları: 6, Odalar: 10, Öğretmen kuruluşları: 6, Tarım kuruluşları: 6, Üniversiteler: 12, Yargı organları: 12) aşamalı bir biçimde seçilecekti. Görüldüğü gibi Temsilciler Meclisi'ne üye gönderebilecek yalnızca iki parti mevcuttu. Bunlar 27 Mayıs öncesi döneminin muhalefet partileriydi. Soysal ve Sağlam, *a.g.m*, s.28

⁵² Cumhurbaşkanları, *a.g.e*, s.313.

⁵³ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, s.69.

⁵⁴ Toker, *a.g.e*, s.69-70; Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Ankara 1992, C.V., s. 80-84; *Cumhuriyet*, 27 Mart 1966.

sağlığından hükümetin sorumlu olduğunu, rıza gösterilirse ABD’de, ya da Avrupa’daki en iyi doktorlar tarafından yerinde muayene olunup, yeni tedavi yöntemleriyle bakılma arzusunda olduğunu belirtti. Gerek Cumhurbaşkanı Gürsel ve gerekse eşi onay verince, 2 Şubat 1966’da ABD Başkanı Lyndon B.Johnson’un özel uçağıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı Washington’daki askeri Walter Reed Hastanesi’nde tedavi edilmek üzere ABD’ye gönderildi.⁵⁵

Gürsel’in yurtdışına gönderilişi spekülasyonlara yol açmıştı. Bunlardan birine göre, Cumhurbaşkanının uzaklaştırılması, ordu üzerinde bazı operasyonların yapılması içindi. Anayasa gereğince Cumhurbaşkanı Senato Başkanı Atasagun vekalet edecekti. Atasagun, AP’liydi. Onu kullanarak bir şeyler mi yapmak düşünülüyordu? Bu düşünceler MBG üyelerini rahatsız etmiş ve rahatsızlıklarını İnönü’ye açmışlardı. Bunun üzerine İnönü randevu alarak Çankaya Köşkü’ndeki hasta yatağında Cemal Gürsel’i ziyaret etti. İnönü, Çankaya’dan dönüşünde izlenimini şöyle dile getirdi: “Bir daha çalışamayacak halde görünüyor.” Bu arada Başbakan Demirel de İsmet Paşa’nın uyarısı ile MBG’den bir heyeti kabul ederek gerekli bilgileri verdi.⁵⁶

Cumhurbaşkanı Gürsel’in ABD’deki tedavisi ulusal basın tarafından dikkatle ve özenle takip edilmiş, her gün kamuoyuna duyurulmuştur. Ulusal basın ilk günlerde kamuoyuna Gürsel’in tedaviye olumlu cevap verdiğini bildiriyordu. Ancak 10 Şubat tarihli gazeteler, Gürsel’in 9 Şubat’ta durumunun ağırlaştığını ve komaya girdiği haberini verdiler.⁵⁷ Doktorlar düzelebileceği konusunda bir umut bulunmadığını açıkladılar. Türkiye’de Başbakanlığın yayımladığı bildiride de “Sayın Cumhurbaşkanımızın durumu ağır olmakta devam ediyor” deniliyordu.⁵⁸

Cemal Gürsel, Amerika’da komadan çıkamadı. Bitkisel hayata da girmedi, ama koma hali hep devam etti. Cumhurbaşkanı’nın komaya girmesinin 45. gününde Amerikalı ve Türk doktorların katılımıyla yapılan konsültasyonda Cumhurbaşkanı Gürsel’in komadan çıkma ihtimali veya ümidinin olmadığı, kendisine uygulanacak başka bir tedavi şeklinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bu iki teşhisin sonucunda, Cumhurbaşkanı’nın yurda

⁵⁵ Arcayürek, a.g.e, s.80-84; Toker, a.g.e, s. 70-71.

⁵⁶ Toker, a.g.e, s.70-71.

⁵⁷ Cumhuriyet, 10 Şubat 1966

⁵⁸ Toker, a.g.e, s. 71

getirilmesi kararı alındı. Yine özel bir uçakla ve koma halinde ülkesine getirilen Gürsel 26 Mart 1966 günü Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde hazırlanan özel odaya yerleştirildi. Aynı gün kendisini muayene eden 37 tıp uzmanı, hazırladıkları ortak raporla Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı görevine devam edemeyeceğini hükümete bildirdiler.⁵⁹

21. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın İsminin Cumhurbaşkanı Adaylığı İçin Belirmesi

14 Şubat 1966 tarihli gazetelerde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in hastalığının takip ettiği seyir nedeniyle TBMM'deki partilerin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı adaylığı konusunda birleştikleri haberleri çıktı.⁶⁰ Artık gazetelerde Gürsel'in Amerika'daki durumu hakkındaki haberler ikinci sıraya düşerken, manşetleri ve birinci sırayı Cumhurbaşkanlığı'na kimin seçileceği haberleri alıyordu.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Cemal Gürsel ABD'ye gitmeden önce kendisini Çankaya Köşkü'nde ziyaret etmiş ve dönüşünde izlenimini şöyle dile getirmişti: "Bir daha çalışamayacak halde görünüyor". Bu ise yeni bir devlet başkanı seçme gereğini Türkiye'nin gündemine getiriyordu. Metin Toker'e göre, İsmet Paşa'nın ünlü not defterinin 29 Ocak tarihli sayfasında şöyle yazılıdır: "Bir hal olursa, Cevdet Sunay'ı düşünüyorlarmış!". Toker'e göre İsmet Paşa'nın "Düşünüyorlarmış" dediği, AP kanadıydı.⁶¹

1961 Anayasası'nın 100. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı'na Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun vekalet ediyordu. Cumhurbaşkanı'nın hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmeye kadar, ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boş olması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığı'na vekillik eder şeklindeki anayasanın 100. maddesi vekalet süresini Cumhurbaşkanı'nın görevine dönmeye kadar belirlemişti. Ancak Cemal Gürsel'in ABD'deki durumu

⁵⁹ Toker, a.g.e, s. 71; Cumhuriyet, 26 ve 27 Mart 1966; Milliyet, 26 ve 27 Mart 1966; Hürriyet, 26 ve 27 Mart 1966; Tercüman, 26 ve 27 Mart 1966; Dünya, 26 ve 27 Mart; Ulus, 26 ve 27 Mart 1966.

⁶⁰ Cumhuriyet, 14 Şubat 1966.

⁶¹ Toker, a.g.e, s. 70-71.

belirsizliğini koruyordu. Devlet Başkanlığı'nın uzun bir süre vekaletle yürütülmesi uygun bir durum değildi. Özellikle CHP bu konudaki tavrını gün geçtikçe sertleştirmekteydi. Atasagun'un AP'li bir senatör olması da durumu zorlaştırıyordu.⁶² Ankara'da siyasal huzursuzluğun artması Başbakan Süleyman Demirel'in ve Atasagun'un Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda, süreci hızlandırmalarına sebebiyet verecektir.

Dönemin ünlü gazetecisi ve Hürriyet gazetesi başyazarı Arcayürek'e göre AP'nin bir Cumhurbaşkanı seçtirebilecek gücü vardı. O'na göre AP Genel Başkanı, Başbakan Demirel Cumhurbaşkanı adayında iki özellik aramaktaydı. Birincisi ordunun benimseyeceği bir isim olmalıydı. İhtilalden yeni çıkmış sayılan, henüz beş yılını doldurmamış bir müdahaleyi hala "kendi öz varlığı" gibi kabul edip gören bir ordunun benimsemeyeceği birini değil, tersine, orduya sıcak gelen bir kişiyi seçmek daha yararlıydı. Aynı noktadan hareketle, ana muhalefet partisinin, partiden de çok İsmet Paşa'nın eğilimini saptamak, fikrini almak gerekiyordu. Paşa'nın karşı çıkacağı bir adı seçtirme olanağı belki bulunurdu. Ama sonradan İsmet Paşa'nın çıkaracağı gürültünün taze bir iktidarı hangi açmazlara sürükleyeceği de zihinleri meşgul ediyordu. Bu dönemde Arcayürek, ulusal basında yer almayan Demirel-Sunay gizli görüşmesinin olduğundan da bahseder. Bu görüşme AP'nin ve Demirel'in Cumhurbaşkanı adayını belirlemede hangi esasları göz önünde bulundurduğunu bilmek adına oldukça önemlidir. Arcayürek'e göre bir gece saat 20.00'de Demirel yanında kimse olmaksızın Sunay'ın konutuna gitti. Arcayürek'e göre Demirel rejimin geleceği için anahtar sorular soruyordu. Bunlardan en önemlisi, "Sizden sonra kimi Genelkurmay Başkanlığı'na getirmemizi düşünürsünüz?" sorusu idi. Arcayürek Sunay'ın bu soruyu şu şekilde cevaplandığını belirtiyordu. "Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural'ı salık veririm. İyi de olur. Sert ve iyi bir askerdir. Orduyu disipline eder. Endişe etmeyiniz, size bir zorluk çıkarmaz." Yine Arcayürek'e göre ordu ve sivil yönetim arasında kısmi sürtüşmeler başlarsa, hele Genelkurmay Başkanı bu sürtüşmelerde baş rolü oynarsa, Cumhurbaşkanının o zaman hangi tutum içinde olacağı Demirel'in Sunay'a sezdirdiği diğer önemli soruydu. Arcayürek Sunay'dan şu şekilde bir

⁶² 4 Mart tarihli Milliyet gazetesinde şu haber dikkati çekmektedir: Cumhuriyet Senatosu'nda dün gündem dışı bir konuşma yapan CHP Senatörü Melen, Cumhurbaşkanı Vekili İbrahim Şevki Atasagun'un durumuna değinerek "Cumhurbaşkanlığının vekaletle idare edilmesinin mahzurları ortaya çıkmaktadır. Bu daha da vahim olabilir. Melen, Merkez Bankası Genel Müdürü Ziya Kayla'nın görevden alınması ile ilgili olarak İdare Meclisi'nden geçmeden hükümetin re'sen görevden aldığı bu umum müdürün kararnameşini Cumhurbaşkanı Vekili Atasagun'un imzalamasının mahzurlu olduğunu bildirmiştir. Milliyet, 4 Mart 1966. Aynı konu hakkında bkz. Toker, a.g.e, s. 72.

yanıtın geldiğini zikrediyor. “Böyle bir durum olursa gereğini düşünürüz.” Arcayürek’e göre Sunay ve Demirel arasında güvence alışverişi tamamlanmıştı. Başbakan Demirel tarafından aranan ikinci özellik ise partinin anlayabileceği ve sivil idareden yana bir isim olması yönündeydi. Başbakan Demirel aradığı iki özelliği Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay da buldu. Çünkü Sunay, Genelkurmay Başkanı iken Albay Talat Aydemir’in 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihli askeri darbe girişimlerini başarıyla önlemiş ve rejime bağlılığını kanıtlamış biriydi. 1965 genel seçimlerinden sonra AP iktidarı devr aldıktan sonra, Genelkurmay Başkanı olarak, kuvvet komutanlarıyla yeni Başbakanı ziyaret edip kutlayan, son derece saygılı bir tutum sergileyen de Sunay’dı. Demirel, Genelkurmay Başkanı’nın 1961 seçimlerinden sonra parlamentoyu açtırmamak için başlayan girişimlere karşı vaziyet aldığını da biliyordu. Adı üzerinde tartışma çıkmayacak, çeşitli mihraklara ters düşmeyecek, yeni iktidara yeni sorunlar getirmeyecek insan, Sunay’dı.⁶³

22. Cumhurbaşkanı Vekili İbrahim Şevki Atasagun’un Cevdet Sunay’ın İsmi Üzerinde Uzlaşma Temasları

Yukarıda da belirtildiği gibi Cemal Gürsel’in ABD’de komaya girdiğinin altıncı günü, Meclis’te grubu bulunan partilerin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanı adaylığı üzerinde anlaşığına dair haberler 14 Şubat 1966 tarihli gazetelerde yer almıştı. Cemal Gürsel’in hastalığının giderek ağırlaşması, Cumhurbaşkanlığı makamının vekaletle idaresinin mahzurlu oluşu ve siyasi huzursuzluğa yol açışı ve buna mukabil Cumhurbaşkanlığı adaylığı için Cevdet Sunay’ın isminin basına sızdırılması ve hemen hiçbir çevreden tepki gelmeyişi seçim sürecinin hızlandırılması sonucunu beraberinde getiren gelişmelerdi.

1961 Anayasası’nın 95. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı, TBMM’ce, kendi üyeleri arasından seçilmekteydi. Cumhurbaşkanı adayının milletvekili seçilebilme şartları yanında kırk yaşını doldurmuş olması ve yükseköğrenim yapmış olması gerekiyordu. Cumhuriyet Senatosu üyeleri de yukarıdaki şartlara haiz olmak üzere Cumhurbaşkanlığına adaylığına koyabilirdi.⁶⁴ Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için

⁶³ Arcayürek, a.g.e, s. 90-95.

⁶⁴ 1961 Anayasası’nın 70. maddesi Cumhuriyet Senatosu’nun kuruluşunu şu şekilde düzenlemektedir: “Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüz elli üye ile Cumhurbaşkanı’nca seçilen on beş üyeden kuruludur. 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 Sayılı Kanunun altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi

takip edilecek yol belliydi. Sunay önce görevinden ayrılacak, daha sonra Cumhurbaşkanı Vekili Atasagun tarafından kontenjan senatörü olarak Cumhuriyet Senatosu'na atanacaktı.⁶⁵ Böylelikle Cumhuriyet Senatosu'nun bir senatörü olan Sunay için Cumhurbaşkanlığı yolu açılmış olacaktı. Türkiye Cumhuriyeti'nin IV. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de aynı şekilde senatörlükten Cumhurbaşkanlığı'na seçilmişti.

Takip edilecek yol belli idi. Sunay'ın adı üzerinde herhangi bir spekülasyon da olmadığına göre geriye tek bir mesele kalmıştı. O da Cumhurbaşkanı Vekili Atasagun'un Meclis'te grubu bulunan parti liderleriyle ve Senato Grup Başkanları ile görüşüp partiler ve gruplar arası işbirliğini sağlayabilmektir. Atasagun 10 Mart günü partilerin grup başkan vekilleri ile bir araya gelmiştir.⁶⁶ 11 Mart günü ise Atasagun sırasıyla, CHP Genel Başkanı İnönü, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ve Senato MBG Başkanı Fahri Özdilek'i kabul etmiştir.⁶⁷

Çankaya Köşkü'ne saat 10:30'da gelen İnönü, Atasagun ile 1 saat 15 dakika süren bir görüşme yapmıştır. İnönü, Çankaya Köşkü'nden ayrılırken gazetecilerin, "Cumhurbaşkanlığı konusu ile ilgili olarak mı konuştunuz?" sorusu üzerine, "Memleket meseleleri üzerinde konuştuk. Görüşme hakkında ne kadar bilgi vermek lazım gelirse, Cumhurbaşkanlığı verebilir" cevabını vermiştir. "Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığını onaylıyor musunuz?" sorusunu ise, "Biliyorsunuz. AP yetkilileri Cumhurbaşkanı seçiminden bahsettiler. Muhtemel seçim umumi olarak iyi bir tasvip gördü." şeklinde cevaplandırmıştır.⁶⁸

Gazetecilerin sorularına İnönü'nün verdiği cevaplardan anlaşılan CHP Genel

Başkanı ve Üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları ve yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosu'nun Tabii Üyesidirler. Tabii Üyeler, Cumhuriyet Senatosu'nun diğer Üyelerinin tabii oldukları hükümlere tabidirler. Ancak, haklarında bu Anayasa'nın 73'ncü maddesinin 1'nci ve 2'nci fıkraları ve 10'ncü geçici maddesinin 1'nci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabii Üye olarak Cumhuriyet Senatosu'na katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin Tabii Üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu Üyeliği seçimi tarihinde sona erer. Karaibrahimoğlu, a.g.e, s. 220

⁶⁵ Sunay'ın kontenjan senatörü olabilmesi için kontenjan senatörü olan Ragıp Üner istifa etmiştir. *Milliyet*, 11 Mart 1966.

⁶⁶ *Milliyet*, aynı nüsha

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1966; *Milliyet*, 12 Mart 1966; *Dünya*, 12 Mart 1966; *Tercüman*, 12 Mart 1966; *Ulus*, 12 Mart 1966; *Hürriyet*, 12 Mart 1966.

⁶⁸ *Cumhuriyet*, aynı nüsha; *Milliyet*, aynı nüsha; *Dünya*, aynı nüsha; *Tercüman*, aynı nüsha; *Ulus*, aynı nüsha; *Hürriyet*, aynı nüsha.

Başkanı'nın çok hassas olan bu konudaki görüşlerini gazetecilerle açıkça paylaşmak istemediğidir. Ancak "Muhtemel seçim umumi olarak iyi bir tasvip gördü" cümlesi Sunay'ın adaylığını İnönü'nün desteklediğinin delili olsa gerektir.⁶⁹

YTP⁷⁰ Genel Başkanı Ekrem Alican ile Atasagun arasındaki görüşme saat 14'ten 15:30'a kadar sürmüş, görüşmeden sonra Alican gazetecilere, kendilerinden Orgeneral Cevdet Sunay'ın kontenjan senatörü adaylığı konusunda görüşlerini sorulduğunu söylemiştir. Alican soruya mukabil Cumhurbaşkanı Vekili'ne, YTP'nin böyle bir davranışı destekleyeceği cevabını verdiğini gazetecilere açıklamıştır. YTP Genel Başkanı gazetecilere şunları söylemiştir: "Sayın Cumhurbaşkanı Vekili kontenjan senatörlüğü konusundaki görüşümüzü sordu. Bu ayın 15'inde gereken müddet dolmaktaymış. Sayın Orgeneral Sunay'ı kontenjandan senatör seçmek arzusunda olduğunu bildirdi. Tabiatıyla biz, kendi bakımımızdan isabetli bir seçim olur dedik"⁷¹

Saat 15:30'da Çankaya'ya gelerek Atasagun ile 1,5 saate yakın bir görüşme yapan TİP⁷² Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Köşk'ten ayrılırken, kontenjan senatörlüğü seçimi konusundaki TİP görüşünü açıklamaktan kaçınmış, "Siz Sunay'ı tasvip etmiyor musunuz?" şeklindeki soruları cevaplandırmamıştır. Aybar, "Bu konuda TİP'in bir görüşü yok mu?" sorusunu ise "TİP'in her konuda görüşü vardır. Zamani gelip ortaya getirilince bir sürprizle karşılaşacaksınız" demiştir.⁷³

Cumhurbaşkanı Vekili ve Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun Cumhuriyet Senatosu Tabii Senatörler Grubu adına Fahri Özdilek, Ahmet Yıldız ve Sezai Okan'dan

⁶⁹ Arcayürek'e göre Başbakan Demirel'in İsmet Paşa'ya gönderdiği "Adamlar" muhalefet önderine Demirel'in yapmak istediğini anlattılar. Tutulacak yolda bir "Sakıncanın ya da sakatlığın" olup olmadığı konusunda fikrini sordular. İsmet Paşa "yapılacak başka bir şey yoktur" yanıtını verdi. Bkz. Arcayürek, a.g.e, s. 91.

⁷⁰ YTP 1961 tarihinde Ankara'da kurulmuştu. Kurucuları Genel Başkan Ekrem Alican, Prof. Cahit Talas, Prof. Aydın Yalçın, Hikmet Belbez, İrfan Aksu, Raif Aybar, Hasan Kangal, Sırrı Öktem, Dr.Esat Eğilmez idi. Yüksel Menderes ve Dr.Yusuf Azizoglu önemli üyeleri arasındaydı. Soysal, a.g.m, s. 2017.

⁷¹ **Cumhuriyet**, aynı nüsha; **Milliyet**, aynı nüsha; **Dünya**, aynı nüsha; **Tercüman**, aynı nüsha; **Ulus**, aynı nüsha; **Hürriyet**, aynı nüsha.

⁷² TİP 1961'de İstanbul'da kurulmuş, 1971'de ise Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır. Kurucuları Avni Erakalın (Genel Başkan), İbrahim Güzelce, Şaban Yıldız (Sonra Genel Başkan), Kemal Nebioğlu, Rıza Kuas, Kemal Türkler. Genel Başkanları ise Avni Erakalın, Mehmet Ali Aybar (Şubat 1962), Mehmet Ali Arslan (1969), Şaban Yıldız, Behice Boran (1970). Soysal, a.g.m, s. 2017.

⁷³ **Cumhuriyet**, aynı nüsha; **Milliyet**, aynı nüsha; **Dünya**, aynı nüsha; **Tercüman**, aynı nüsha; **Ulus**, aynı nüsha; **Hürriyet**, aynı nüsha.

müteşekkil üç kişilik grup ile de aynı gün iki saatten fazla süren bir görüşme yapmıştır. Heyet adına gazetecilere demeç veren Fahri Özdilek, Sunay'ın senatörlüğünü memnuniyetle karşılayacaklarını belirtmiştir.⁷⁴

Atasagun'un yine aynı gün 12 ila 13.15 saatleri arasında görüştüğü Kontenjan Senatörleri Grubu Başkanı Amil Artüs de gazetecilerin aynı konudaki sorularını cevaplandırırken, Sunay'ın Cumhurbaşkanı kontenjanından Senato'ya girmesini kendi grubunun da tasvip ettiğini, Sunay Senato'ya girdikten sonra Cumhurbaşkanlığı'na da aday gösterildiği takdirde grubun ittifak halinde oy vereceğini ve bunu Atasagun'a belirttiğini söylemiştir.⁷⁵

Atasagun Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın kontenjan senatörü seçilmesiyle ilgili parti ve grup başkanlarıyla olan görüşmelerini 12 Mart günü de sürdürmüştür. 12 Mart günü Atasagun MP⁷⁶ ve CKMP⁷⁷ hariç bütün siyasi parti liderleri ve grup başkanlarıyla olan görüşmelerini tamamlamıştır. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı rahatsızlığını bildirerek özür dilemiş, yerine bir parti temsilcisi göndermeyi önermiş, ancak Atasagun doğrudan parti genel başkanları ile görüşme yapmak istediği için bu teklifi kabul edilmemiştir. CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise daha önce başka bir yere söz verdiği için Atasagun'un davetine icabet edemeyeceğini bildirmiştir.⁷⁸

Atasagun, 12 Mart günü son olarak 15.30'da Başbakan Süleyman Demirel ile Çankaya

⁷⁴ **Milliyet**, aynı nüsha.

⁷⁵ **Cumhuriyet**, aynı nüsha; **Ulus**, aynı nüsha; **Dünya**, aynı nüsha.

⁷⁶ MP 1961 yılında Ankara'da kuruldu. Kurucuları: Osman Bölükbaşı (Genel Başkan), Ahmet Bilgin, Ömer Zekai Dorman, Ali Baran Numanoğlu, Halil Özmen, Hüseyin Ataman, İsmail Hakkı Akdoğan, İsmet Kapısız, Kamil İnal, Kemal Ataman, Oğuzdemir Tüzün, Ömer Kart. Sonraki Genel Başkanları: Cemal Tural (1972), Celal Kargılı (1975). Soysal, a.g.m, s.2017.

⁷⁷ 1952 tarihinde Ankara'da Ord.Prof.Ethem Menemencioğlu başkanlığında kurulan Türkiye Köylü Partisi, 1954 tarihinde Ankara'da Osman Bölükbaşı başkanlığında kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi ile 1958'de birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını aldı. CKMP'nin ilk Genel Başkanı Osman Bölükbaşı idi. 1961 Aralık'ında Bölükbaşı'nın Genel Başkanlıktan ayrılmasından sonra partinin başına sırasıyla Ahmet Tahtakılıç ve Ahmet Oğuz geçti. 1965'te partinin başına Alparslan Türkeş geçmiş ve partinin adı 1969'da MHP'ye çevrilmiştir. Yöneticiler: Alparslan Türkeş (Genel Başkan), Necati Gültekin, Dündar Taşer, Mehmet Irmak, Agah Oktay Güner, Mustafa Erkovanlı, Yaşar Okuyan. Soysal, a.g.m, s. 2016-2017.

⁷⁸ **Ulus**, 13 Mart 1966, **Milliyet** gazetesi 13 Mart tarihli nüshasında MP'nin Sunay için destekleme kararını aldığı gazete sayfalarına taşırken, CMKP Lideri Türkeş'in "Gürsel hasta iken ve yaşarken böyle şeyleri tasvip etmiyoruz." dediğini aktarmıştır. "Neden gitmediniz?" sorusuna yine gazete haberine göre Türkeş şu cevabı vermiştir. "Görüşme sırası partilerin büyüklüğüne, küçüklüğüne göre değil harf sırasına göre olmalıydı." **Milliyet**, 13 Mart 1966.

Köşkü'nde bir görüşme yapmış ve temaslar hakkında fikir teatisinde bulunmuşlardır. Atasagun görüşmede Sunay'ın kontenjan senatörü olması yolunda partiler arasında genel bir görüş birliği olduğunu, bu arada Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi yolundaki genel kanının ise olumlu olduğunu Demirel'e iletmiştir. Başbakan Süleyman Demirel 1 saat 40 dakika süren görüşmeden sonra, Çankaya'dan ayrılırken gazetecilere görüşme hakkında hiçbir açıklama da bulunmayacağını söylemiş, sorulan soruları da cevapsız bırakmıştır.⁷⁹

Atasagun'un temasları Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın kontenjan senatörü olarak atanması noktasında gelişmesine karşın, asıl gayenin senatörlük aracılığıyla Cumhurbaşkanlığı makamı olduğu açıktır. Temaslardan anlaşılan Sunay ismi üzerinde MP ve CKMP hariç parti liderleri ve grup başkanlarının genel olarak uzlaştıkları gerçeğidir.

23. Atasagun İle Sunay Arasındaki 14 Mart Tarihli Çankaya Köşkü Görüşmesi

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığı konusundaki görüşleri ise, adı üzerinde yorumlar ve görüşmeler yapıldığı bu günlerde kendisi tarafından pek fazla dile getirilmiştir. Anlaşılan Sunay, Cumhurbaşkanlığı'na adaylığı konusunda birbiri ile çelişen iki düşünce etrafında yoğunlaşmaktaydı. Birincisi mevcut Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, yani silah arkadaşının sağlık durumunun bu noktada, Cumhurbaşkanlığı makamı için adaylığını koyma düşüncesi vicdanen kendisini rahatsız etmekteydi. İkincisi ancak daha da önemlisi Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli makamının bu şekilde boş kalması ilk düşüncesinden daha fazla Genelkurmay Başkanı'nı zorlamaktaydı.

Hükümet Başkanı Demirel, muhalefetteki parti liderleri ve Senato grup başkanlarıyla temaslarını ve fikir alışverişlerini tamamlayan Atasagun, 14 Mart'ta saat 15:30'da Çankaya Köşkü'nde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ı kabul etmiştir. Atasagun'un davetiyle gerçekleşen bu kabulde Sunay, Cumhurbaşkanı Vekili tarafından kendisine önerilen kontenjan senatörlüğü teklifini kabul etmiştir. Sunay'ın bu teklifi kabul edeceği sabah saatlerinde Genelkurmay'da kendisinin başkanlığında, komutanları ile yaptığı toplantıda belli olmuştu. Bir buçuk saat süren bu toplantıda Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifasından sonra, ordunun komuta kademesinde yapılacak değişiklikler ele alınmıştır. Görüşmeler sonunda Sunay'ın ordudaki fiili görevinden ayrılmasından

⁷⁹ Cumhuriyet, 13 Mart 1966.

sonra, Genelkurmay Başkanlığı'na Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın getirilmesi kesinleşmiştir.⁸⁰

Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan toplantıdan sonra Hava Kuvvetleri komutanı Orgeneral İrfan Tansel, Sunay'ın görevinden ayrılacağını doğrulamış ve "Sayın Genelkurmay Başkanı'mız bugün istifa edeceklerdir" demiştir. Toplantıdan sonra Sunay'ın Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ile istifa konusu hakkında görüştikleri gazete haberlerine yansımış ve Sunay'ın istifasını Milli Savunma Bakanı'na verdiği bildirilmiştir. Bu görüşmeden sonra da Sunay Çankaya Köşkü'ne çıkmıştır. Çankaya Köşkü'nden çıkışında Sunay, Atasagun'un teklifini kabul ettiğini gazetecilere açıklamış, "İstifa edecek misiniz?" sorusuna ise "Bilmiyorum, tetkik edeceğim" cevabını vermiştir.⁸¹

Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa etme şekli de kamuoyunda önemli bir tartışma konusu olmuş ve gazetelerde birinci sayfa haberi olarak yerini almıştır.⁸²

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ABD'de 8 Mart günü komaya girmesi sonucu Cumhurbaşkanlığı makamının doldurulması adına başlatılan süreç, görüşme ve uzlaşmalar bu şekilde tamamlanmış ve bundan sonra Anayasa'ya göre uyulması gereken resmi prosedürler gündemdeki yerini almaya başlayacaktır.

24. Cevdet Sunay'ın Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Senatörlüğü'ne Atanması

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanı Vekili Atasagun tarafından, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör seçilmiş ve 14 Mart tarihli oturumda Sunay'ın senatör seçildiğine dair Cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunmuştur. Aynı gün

⁸⁰ *Cumhuriyet*, 15 Mart 1966; *Milliyet*, 15 Mart 1966; *Dünya*, 15 Mart 1966; *Tercüman*, 15 Mart 1966; *Ulus*, 15 Mart 1966; *Hürriyet*, 15 Mart 1966.

⁸¹ *Cumhuriyet*, aynı nüsha; *Milliyet*, aynı nüsha; *Dünya*, aynı nüsha; *Tercüman*, aynı nüsha; *Ulus*, aynı nüsha; *Hürriyet*, aynı nüsha.

⁸² "Sunay'ın kontenjan senatörü olarak seçildiğinin kendisine resmen tebliğ edildiği tarihte, Genelkurmay Başkanlığı görevinden istifa etmesi gerekeceği Anayasa Profesörlerince bildirilmiştir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Bülend Nuri Esen, bu konuda şöyle demiştir: Parlamento Üyeliği ile Genelkurmay Başkanlığı sıfatı bağdaşmaz. Sayın Sunay'ın Cumhurbaşkanı Vekili'nce senatör seçildiğini resmen tebliğ ettiği tarihte Anayasamıza göre Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrılması lazımdır." *Dünya*, 14 Mart 1966. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 12 ve 14 Mart 1966; *Milliyet*, 12 Mart 1966; 1961 Anayasasının 68 inci maddesinin son fıkrası şöyle idi: "Hakimler ile subay, askeri memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler." *Cumhuriyet*, 16 Mart 1966.

Sunay, Genelkurmay önünde yapılan büyük bir törenle ordu mensuplarına veda etmiştir.⁸³

17 Mart'ta eski Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, yanında Başbakan Demirel olduğu halde saat 14:30'da Meclise gelmiştir. Sunay, saat 15:00'te alkışlar arasında Senato'da yerini almış ve yemin etmesi için kürsüye davet edilmiştir. Sunay kürsüye gelerek Anayasa gereğince şu yemini yapmıştır: “Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğünü koruyacağıma, milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma ve halkın mutluluğu için çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.”⁸⁴

Sunay'a, Senato'daki yemininin ardından, kamuoyu ve ulusal basın bugünün senatörü ve yarının Cumhurbaşkanı gözüyle bakmaktaydı. Sunay'ın kontenjan senatörü olarak seçilmesi öncesinde ve sonrasında ulusal basında seçimine ve kendisine ait yorumlar birbiri ardınca yer almıştır. Bu babda Cumhuriyet gazetesinde, “Sunay'ın Seçimi” adlı başyazıda şu yorumlara yer verilmektedir: “... Sayın Cemal Gürsel'in hastalığı ve yurt dışına tedaviye gönderilmesi dolayısıyla yine Anayasanın 100 üncü maddesi uygulandı, Senato Başkanı otomatik olarak Cumhurbaşkanı vekilliğine getirildi. Bu işlemde hiçbir pürüzlü taraf yok. Kanun açıkça vekillik süresini de sınırlanmış değildir. Ne var ki Vekil, Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmediği ve asil gibi partiyle de ilgisini kesmediği için ne kadar tarafsız davranırsa davranırsa kamuoyu güveninde tereddüt yaratmakta ve tereddüdün getirdiği huzursuzluk havası zaten huzurlu olmayan toplumu büsbütün rahatsız etmektedir. Bu bakımdan Sayın Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına getirilmesi için gerek partiler arası yapılan anlaşma ve gerekse bu anlaşmaya dayanılarak kontenjan senatörlüğüne seçilmesi özellikle mevcut dağınıklığın önlenmesi, huzursuzluğun giderilmesi yönünde isabetli olmuştur...”⁸⁵

Ulus gazetesinin başyazarı Cihad Baban'da “Sunay'ın Yüce Kaderi” adlı başyazısında Sunay'ın kontenjan senatörlüğüne seçilmesi ile ilgili “... Bu intihap, içinde bulunduğumuz sıkıntılı günlerin bir umut ışığı gibi görüldüğü için, bütün memlekette, bütün parti mensupları arasında memnunluk uyandırdı... Sunay, Atatürk'ün yolundan ve izinden

⁸³ Sunay'ın orduya veda mesajı için bkz. Ek.1.

⁸⁴ Cumhuriyet, 18 Mart 1966; Milliyet, 18 Mart 1966; Dünya, 18 Mart 1966; Tercüman, 18 Mart 1966; Ulus, 18 Mart 1966; Hürriyet, 18 Mart 1966.

⁸⁵ Cumhuriyet, 15 Mart 1966.

yürüyen bir insan olduğu için, bu seçimden Anıtkabir'den bizi seyreden Atatürk'te memnun olacak, onun eserini tümü ile yaşatacağı için Atatürk ona manen sarılacak, o bu hizmeti yerine getirdikçe, onun alnını öpecektir..." yorumunu yapmıştır.⁸⁶

Cevdet Sunay'ın kontenjan senatörü olması ve bu şekilde Cumhurbaşkanlığına giden yolun açılması kamuoyunda olduğu gibi ulusal basın ve onun başyazar ve yazarları tarafından da gayet olumlu karşılanmıştır.

25. Demirel Hükümeti'nin Cumhurbaşkanlığı Makamının Doldurulması Sürecinde Karşılaştığı Zorluklar

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör seçilmesi, Sunay'a Cumhurbaşkanlığı yolunu açan resmi prosedürlerden sadece birini yerine getirmişti. Cumhurbaşkanlığı makamı boşalmış değildi. Anayasa Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasını ölüm, istifa ve hastalık olarak tayin ve tarif etmişti. Eğer Demirel başbakanlığındaki hükümet Gürsel'in hastalığını ve iş göremezlik durumunu bir yetkili heyete raporlandırabilirse, yürütme organı olarak, Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması kararını verebilir ve bu karar meclislere bildirilip kabul edildikten sonra yeni seçime gidilebilirdi.⁸⁷

Cumhurbaşkanlığı Vekilliği'nin bir AP Senatörü olan Atasagun tarafından sürdürülmesi en başından huzursuzluğa sebep olmuştu. Sunay'ın kontenjan senatörü seçilmesinden sonra iktidar partisine baskılar yapılmakta, Cumhurbaşkanlığı makamının bir an önce Cevdet Sunay tarafından doldurulması gerekliliği üzerinde durulmaktaydı. Başbakan Demirel 22 Mart günü AP Senato grubunda Kütahya Senatörü Orhan Akça'nın bu konuda ki sorusunu cevaplarken "Amerika'dan Gürsel hakkında rapor gelmediğini" belirtmiş ve bu konuda "Doktorlara telkin yapılmadığını" bildirerek şunları söylemiştir: "Son günlerde bir takım dedikodular yapıyor. Cumhurbaşkanı Vekili partilidir ve sizdendir. Her istediğinizi O'na yaptırıyorsunuz. Onun için Cumhurbaşkanlığı seçimine gitmiyorsunuz şeklinde ... Bu bir dereceye kadar haklı bir tenkittir. Buna son vermek gerekiyor. Bu ay içinde yeni Cumhurbaşkanının seçilmesine gayret edilecektir. Bu konuda

⁸⁶ *Ulus*, 18 Mart 1966.

⁸⁷ *Cumhuriyet*, aynı nüsha.

birkaç gün beklememiz lazım geliyor. Birkaç gün içinde gelişmeler olabilir.”⁸⁸

CHP Cumhuriyet Senatosu Grup Başkanvekili Hıfzı Oğuz Bekata, Başbakan Demirel ile aynı gün Cumhurbaşkanlığı konusunda bir demeç vermiş ve Sunay’ın Senato başkanlığına seçilmesini istemiştir. Bekata bu isteğinin gerekçesini demecinde şu şekilde izah etmiştir: “Siyasi bir keşmekeş içindeyiz. Bundan bir an önce kurtulmak için bir tarafından başlamak gerek. Cumhurbaşkanı Gürsel’in hastalığının hazin seyri memlekette acıklı ve bu büyük makam için kararsız bir bekleyiş havası yaratmıştır. Bunu şu yoldan hemen halledebiliriz: Senato Başkanı Atasagun, bugün Cumhurbaşkanlığı vekaleti gibi çok önemli fakat geçici bir görev yapmaktadır. Buna karşılık Sunay nazik bir bekleyiş içindedir. Halbuki Atasagun, Senato Başkanlığı’ndan istifa ederse, yerine Sunay’ı başkan seçeriz ve Sunay bu sıfatla derhal Cumhurbaşkanlığı vekaletini ifaya başlar ve böylece ortada duran mühim bir konu da asil ve normal bir şekilde halledilmiş olur.”⁸⁹

Yine aynı gün AP Senato Grup Başkanvekili Fethi Tevetoğlu, Bekata’nın, Sunay’ın Senato Başkanlığı’nı getirilmesi yolundaki demecine cevap vermiş, “Buna onlar taraftarlarsa biz razı değiliz, acaba Cumhurbaşkanlığı makamına asaleten seçilecek başka bir adayları için mi bu yolu seçmektedirler” demiştir.⁹⁰

23 Mart günü Bekata, Cevdet Sunay’ın Senato Başkanlığı’na seçilmesi teklifini tekrarlamış ve “Gürsel’in durumu sağlık yönünden olduğu kadar, siyasi yönden de kritiktir” demiştir. CHP’nin Cumhurbaşkanlığı için aday bulunmadığı da belirten Bekata, Sunay’ın Cumhurbaşkanlığı adaylığından ölçüsüz memnunluk duyduklarını söylemiş ve teklifine bir önceki demecinde belirttiği gerekçesine ek olarak şu gerekçesini de eklemiştir: “30 Mart’ta Senato’nun yeniden seçime tabi tutulacak üçte biri için kur’a çekilecektir. Bu kur’anın Cumhurbaşkanlığı kontenjanı senatörleri arasında Sunay’a çıkması ihtimali de vardır. Gerçi bu halde, Sunay’ın 5 Haziran’a kadar senatörlük sıfatı devam edecektir. Ancak bu takdirde, yeni ve hesapta olmayan müşkül bir siyasi durum içine girilecektir. Halbuki Senato Başkanlığı’na seçildiği takdirde, Cevdet Sunay Anayasa hükmünce bu kur’aya girmeyecektir.” Konuyu telaşsız ve hatasız halledebilmek için tek çıkar yolun Sunay’ın 30 Mart’tan önce Senato başkanlığına seçilerek kur’a dışında bırakılması ve

⁸⁸ Milliyet, 23 Mart 1966; Cumhuriyet, 23 Mart 1966.

⁸⁹ Milliyet, aynı nüsha; Cumhuriyet, aynı nüsha

⁹⁰ Cumhuriyet, aynı nüsha.

Cumhurbaşkanlığı görevine bu sıfatla şimdilik vekil olarak başlaması olduğunu söyleyen Bekata, “Böylece ortada, çözüm yolu bekleyen bu önemli konu, bütün pürüzleri ile halledilmiş olacaktır” demiştir.⁹¹

Bütün bu gelişmeler Cevdet Sunay’ın dışında vuku buluyordu. Başbakan Demirel Sunay’ın 14 Mart’ta kontenjan senatörü olarak atanmasından bu yana eski Genelkurmay Başkanı’nı Cumhurbaşkanlığına aday göstermek ve seçmek için önemli bir adım atamamıştı. Oysa ki Cumhurbaşkanlığı konusunda partiler arasında, Atasagun’un temasları neticesinde, Cevdet Sunay’ın adının çevresinde görüş birliğine varılmıştı. Ancak Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in koma durumunun devam etmesi ortaya aşılması güç bazı zorlukları çıkarmıştı.

Birinci mesele Cumhurbaşkanı Gürsel’in hayata gözlerini kapamadan Cumhurbaşkanlığı makamının nasıl boşalacağı meselesiydi. Gürsel Amerika’da tedavi olmaktaydı. Gerek Walter Reed Hastahanesi’nin, gerekse Gürsel ile birlikte bulunan Türk doktorların verecekleri bir raporun yetersiz olacağı ileri sürülmekteydi. Başbakan Demirel “Rapor bulunmadığını, rapor istenmediğini” de belirtmişti. O dönemde esen hava bu raporun tam teşekküllü bir sağlık kurulu tarafından verilmesi düşüncesiydi. Tam teşekküllü bir sağlık kurulunun tanzim edeceği muteber rapor hükümete verildikten sonra, durum bir Başbakanlık tezkeresiyle TBMM’ne sunulacak, rapor kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanlığı makamı boşalacak, bundan sonra yeni Cumhurbaşkanı seçimi yapılabilecektir. Ama tam teşekküllü bir sağlık kurumunun Amerika’ya gönderilmesi için ise bugüne kadar bir teşebbüse geçilmemişti.⁹²

İkinci mesele Cevdet Sunay’ın, eski silah arkadaşı Gürsel’in sağlığında Cumhurbaşkanı seçilmek istemediğini belirtmesidir. MBG’nin Demirel ile yaptığı görüşmede bu grubun üyelerinin de Sunay ile aynı kanıda oldukları anlaşılmıştır.⁹³

Üçüncü mesele Gürsel’in Cumhurbaşkanlığı sıfatının kaldırılması durumunda,

⁹¹ *Dünya*, 24 Mart 1966.

⁹² Arcayürek’e göre Demirel’in düşüncelerine egemen olan korku Türkiye Cumhurbaşkanı’nın yabancı bir ülkede ölmesiydi. Hükümet kararıyla ABD’ye gönderilen Cumhurbaşkanı’nın orada vefat etmesinin içeride iyi karşılanmayacağı korkusu için kemiriyordu. Yurda getirilmeye teşebbüs edilse yolda ölmesi düşüncesi de farklı bir korkuydu. Arcayürek, *a.g.e*, s.87.

⁹³ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1966; *Dünya*, 24 Mart 1966; *Milliyet*, 24 Mart 1966.

Gürsel'in Amerika'ya Cumhurbaşkanı olarak gittiğini, orada tedavi halindeyken mevcut sıfatı kalkarsa sıfatının senatörlük olarak değişeceğini, bu durumda protokol bakımından da durumun başkalaşacağını, ayrıca Gürsel'in hastahane masraflarının karşılanması bakımından zorluklar çıkacağı meselesiydi.⁹⁴

24 Mart tarihli ulusal gazeteler ilk sayfalarında Cumhurbaşkanlığı meselesini özetle bu şekilde işlerken, kendilerine göre meseleyle alakalı çözüm yollarını da işlemeyi ihmal etmemişlerdir. Bu haberlere göre;

1- Bir sağlık kurulu Sayın Gürsel'i ,Washington'da muayene edip rapor verir. Bu rapor, hükümetin teklifiyle seçim sırasındaki uygulamaya uyularak TBMM Genel Kurulu'nda oylama suretiyle kabul edilir. Daha sonra da boşalan makam için yeni Başkan seçimi yapılır.

2- Sayın Gürsel, ister Cumhurbaşkanı olsun, ister eski Cumhurbaşkanı, Türkiye Devleti 27 Mayıs liderini Amerika'da tedavi ettirecek güçtedir ve bu tedavi için gereken tahsisatın verilmesi hiç de önemli mesele değildir.

3- Cumhurbaşkanlığı makamı boşaldıktan sonra Sayın Sunay'ın üzerinde durduğu sebepler ortadan kalkmaktadır. Normal yol izlenmiş ve makam yeni seçim için açık hale getirilmiştir.⁹⁵

Gerek hükümetin ve gerekse muhalefet partilerinin hemen hemen tamamının Sunay'ın adaylığı konusunda tereddüt ve görüş ayrılığı yaşamadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda Ankara'dan resmi bir açıklama yapılamamasının nedeni Cemal Gürsel'in durumunun nazikliği idi. Bu hususta yeterince bunalan Demirel hükümeti 24 Mart akşamı ani bir toplantı yaparak kararsızlıklarını sona erdirdiler. O da Cemal Gürsel'in Türkiye'ye getirilmesi kararı idi.

26. Cemal Gürsel'in Tedavi Görmekte Olduğu ABD'den Yurda Getirilmesi

Cumhurbaşkanı Gürsel'in sağlık durumu 24 Mart günü birden ağırlaşmış ve

⁹⁴ Cumhuriyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha.

⁹⁵ Cumhuriyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha.

Başbakanlık bu konuda bir bildiri⁹⁶ yayınladıktan sonra Bakanlar Kurulu aynı günün gecesinde saat 22:00 de ani olarak toplanmıştır. Toplantıdan sonra Başbakan Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı'nın sağlık durumu hakkında son gelen haber ve raporların değerlendirildiğini, hükümetce bu konuda alınmış bir karar olmadığını, parti liderleriyle bir toplantı yapılmasının bu aşamada söz konusu olmadığını belirtmişlerdir.⁹⁷

Aynı gün açıklama yapan CHP Genel Sekreteri Dr. Kemal Satır, Cumhurbaşkanlığı makamına bu şekilde uzun vekalet şeklinin anayasaya uygun olmadığını bir kez daha partisi adına tekrarlamıştır. Bunun paralelinde Satır, Cumhurbaşkanı Vekili olan Atasagun'un aynı zamanda AP listesinden seçilmiş olmasından dolayı partisinin rahatsızlığını da yine dile getirmiştir.⁹⁸

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ise, konunun büyütülmemesi gerektiğini, Anayasa'nın bu konuda gayet açık olduğunu belirterek, bu konuda hükümetin insiyatifi ile, Anayasa'nın hükümleri içinde muamelenin yürütüleceğini dile getirerek, meselenin çözümünde hükümetin kararının etkili olacağını açıkça zikretmiştir. Alican, CHP Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata'nın, Sunay'ın hemen Senato Başkanlığı'na getirilmesi yolundaki teklifini ise "dolambaçlı yol" tabirini kullanarak eleştirmiştir.⁹⁹

CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, "Bizim bu konuda görüşümüz ayındır. Birkaç gün sonra geniş olarak bir açıklama ile konu hakkındaki görüşümüzü kamuoyuna açıklayacağız" şeklinde bir açıklama yaparken, MP yöneticileri "Biz bu konuda Cumhurbaşkanı Vekili'nin davetine de katılmamayı uygun gördük. Uzak durmayı tercih ediyoruz" diyerek taraf olmayan politikalarını devam ettirmişlerdir.¹⁰⁰

⁹⁶ Bildirinin metni şudur: "Sayın Cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel 45 gündür derin bir koma içindedir. Az çok istikrar kazanmış olan hayati belirtilerinin bu sabah yeniden bozulduğu, sağlık durumlarının her an biraz daha kötüleşmekte olduğu öğrenilmiştir." *Cumhuriyet*, 25 Mart 1966.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, aynı nüsha; *Milliyet*, 25 Mart 1966; *Dünya*, 25 Mart 1966; *Tercüman*, 25 Mart 1966; *Ulus*, 25 Mart 1966; *Hürriyet*, 25 Mart 1966.

⁹⁸ "... Halbuki Cumhurbaşkanı vekili olan muhterem zat bir partinin mensubudur. Muayyen bir süre sonra müddeti dolacak partisinden aday olarak yeniden seçime girecektir. Nazari olarak partiyle irtibatı vardır. Partisiyle arasının açılmasını düşünmemesi iktiza eder..." *Cumhuriyet*, aynı nüsha.

⁹⁹ *Cumhuriyet*, aynı nüsha; *Milliyet*, aynı nüsha; *Dünya*, aynı nüsha; *Tercüman*, aynı nüsha; *Ulus*, aynı nüsha; *Hürriyet*, aynı nüsha .

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, aynı nüsha; *Milliyet*, aynı nüsha; *Dünya*, aynı nüsha; *Tercüman*, aynı nüsha; *Ulus*, aynı nüsha; *Hürriyet*, aynı nüsha .

Bakanlar Kurulu'nun ani toplantısından anlaşılan şu ki, Demirel ve O'nun hükümeti bir karar verme zorunda oldukları gerçeğini kabul etmişlerdi. Bu kabul edişte Gürsel'in sağlık durumunun giderek ağırlaşması ve komadan çıkamaması, yine Gürsel'in yurtdışında vefat edebilir endişesinin giderek artması ve bunun hükümet üzerinde ağır eleştirilere ve baskıya sebep olabileceği düşüncesinin yanında, CHP'nin Cumhurbaşkanlığı'na vekalet konusundaki eleştirisinin dozunu giderek arttırması, diğer siyasi partilerin ve grupların çözüm beklentisi, Cevdet Sunay'ın Senato'daki konumunun 30 Mart tarihinden sonra değişebileceği ihtimali etkili olmuştur.

Aynı şekilde basında ve kamuoyunda da Gürsel'in yurtdışında kalması ve Cumhurbaşkanlığı makamının mevcut durumu konusunda hükümete karşı oluşturmuş olduğu baskı da artarak gelişmekteydi. Hükümet sonunda kararını verdi. Gürsel yurda getirilecekti.

Dönemin Başbakan'ı Süleyman Demirel, Cemal Gürsel'i yurda getirme kararı almış ve bu kararını parti liderleriyle yaptığı görüşmelerden sonra Meclis'te açıklamıştır.¹⁰¹ Bu görüşmeler yine 25 Mart günü Başbakanın çağrısı üzerine gerçekleşmiştir. Başbakan Süleyman Demirel, zikredilen günün sabahı saat 10:00 da Çankaya'ya giderek, Cumhurbaşkanı vekili ile bir buçuk saat süren bir görüşme yapmış, kendisine, Amerika'dan gelen raporlar üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel'in Ankara'ya geri getirme yolunda Hükümet olarak karar aldıklarını bildirmiştir. Demirel, Çankaya dan sonra, Meclis'e gelmiş, burada AP Genel İdare Kurulu ile bir toplantı yapmış ve Kurul'a, Cumhurbaşkanı'nın yurda getirilmesi kararını bildirmiştir. Saat 13:00'e doğru Başbakanlığa Devlet Bakanı Cihat Bilgehan ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan'la birlikte gelen Demirel, burada siyasi partiler temsilcileri ve senato kontenjan ve MBG başkanları ile görüşmeler yapmıştır.¹⁰² Görüşmelerden sonra CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Başbakan'ın Cumhurbaşkanı'nın durumu hakkında kendilerine bilgi verdiğini söyleyerek, "...Bizim görüşümüz Cumhurbaşkanlığı gibi yüce bir makamın vazife göremeyecek bir muhterem zat tarafından işgal edilmemesidir" diyerek hükümetle aynı görüşte olduklarını yinelemiştir. MP adına konuşan Faruk Önder, sadece Başbakan'ın

¹⁰¹ Cumhuriyet, 26 ve 27 Mart 1966; Milliyet, 26 ve 27 Mart 1966; Dünya, 26 ve 27 Mart 1966; Tercüman, 26 ve 27 Mart 1966; Ulus, 26 ve 27 Mart 1966; Hürriyet, 26 ve 27 Mart 1966.

¹⁰² Cumhuriyet, 26 ve 27 Mart 1966; Milliyet, 26 ve 27 Mart 1966; Dünya, 26 ve 27 Mart 1966; Tercüman, 26 ve 27 Mart 1966; Ulus, 26 ve 27 Mart 1966; Hürriyet, 26 ve 27 Mart 1966.

dinlediklerini bir kararla gelmediklerini, gruplarının bir görüşü olursa arz edeceklerini belirtmiştir. CMKP lideri Türkeş görüşme sonrasında şu açıklamayı yapmıştır. “Sayın Cumhurbaşkanımızın sıhhati hakkında görüştük. Türkiye’ye getirilmesi ile ilgilidir. Sayın Cumhurbaşkanı bu memleketin malıdır. Yeri burasıdır. her şeyden evvel mütehassısların mütalaasının alınması şarttır” TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ise, “Başbakan açıklama yapacaktır. Bize bilgi verdi.” diyerek görüş belirtmemiştir. YTP Temsilcisi Yusuf Azizoglu ise, Demirel’in Gürsel’in yurda getirilmesi ile ilgili olarak bilgi verdiğini, herhangi bir mütela sorulmadığını bildirmiştir. Senato Kontenjan Grubu Başkanı Amil Artus ise, “Sayın Cumhurbaşkanımızın uçakla yurda dönmesinin bir mahsuru olmadığı yolunda hükümetin elinde rapor var” demiştir. Yine Senato MBG Başkanı Fahri Özdilek ise, “En yakın silah arkadaşımızın vatan toprağında, vatan havasını teneffüs etmesini daima arzu ederiz” açıklamasını yapmıştır.¹⁰³

Cemal Gürsel’in yurda getirilmesi konusunda parti lider ve ileri gelenleri ile Senato Grup Başkanları’nın genel olarak desteğini alan Başbakan Demirel, Meclis’te açıklama yaparak Cemal Gürsel’in muhtemelen 26 Mart sabahı Ankara’ya getirileceğini belirtmiştir. Kararı meclis üyelerine açıklarken Walter Reed Hastanesi doktorları ile buraya gönderilen Türk hekimlerinin 24 Mart tarihli raporlarını da okuyan Başbakan, rapor üzerine bu kararı hükümetçe aldıklarını zikretmiştir. Walter Reed Hastanesi hekimleri ile Türk hekimlerinin müşterek imzası ile verilen ve Dışişleri Bakanlığı’na iletilen 24/3/1966 tarihli raporda Gürsel’in 45 gündür derin koma içerisinde olduğu, yapılan tetkikler neticesinde ortaya çıkan müşterek fikrin komadan çıkma ihtimali ve ümidinin olmadığı, destekleyici bakımdan başka yapılacak özel bir tedavi bulunmadığı, Gürsel’in şu anki durumunun dönüşü için en müsait durum olduğu, daha fazla gecikmenin durumunu daha müsait hale koymayacağı hatta aksine nakil ihtimalini tehlikeye sokacağı konuları izah edilmektedir.¹⁰⁴

Cemal Gürsel’in yurda getiriliş kararının hükümetçe alınması kamuoyunda Cumhurbaşkanının hayatından umut kesildiği kanaatini güçlendirmiştir. 28 Ocak tarihli konsültasyon neticesinde, 29 Ocak günlü Bakanlar Kurulu kararıyla 2 Şubat’ta Washington’a gönderilmiş olan Gürsel, 8 Şubat tarihinde komaya girmiş ve 46 gün

¹⁰³ Cumhuriyet, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Tercüman, aynı nüsha; Ulus, aynı nüsha; Hürriyet, aynı nüsha .

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 26 Mart 1966.

komada kaldıktan sonra yukarıda zikredilmiş bulunan süreç neticesinde yurda getirilme kararı alınmıştı. Gürsel'i getirecek uçak 25 Mart günü Andrews Hava Üssü'nden hareket etmiştir. Uçurlama sırasında ABD Başbakanı Johnson olmak üzere birçok üst düzey ABD'li yetkili de yer almıştır. Cumhurbaşkanı Gürsel'i yurda getirmekte olan Başbakanlık uçağında Amerikalı doktorlardan kurulu bir sağlık heyeti ile gerekli her türlü tıp cihazı bulunmaktaydı. 26 Mart sabahı 5.23'te Esenboğa Havaalanı'na inen Cemal Gürsel, bir hasta arabasına konarak GATA'ya nakledilmiş ve burada tedavi altına alınmıştır.¹⁰⁵

26 ve 27 Mart tarihli gazetelerin ön sayfaları yoğunluklu olarak Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in yurda dönüşü hakkındaki haberlerle doluydu. Ancak o kadar geniş olmasa da yine ön sayfalarda muhtemelen 28 Mart günü Cumhurbaşkanlığı için seçim yapılacağı haberleri de yer alıyordu. Nitekim Gürsel'in yurda getirildiği 26 Mart günü yapılan konsültasyon neticesinde, 37 doktorun imzasını taşıyan bir rapor hazırlanmış ve bu raporda Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı görevine devam etmesinin bugünkü sağlık şartlarıyla mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Süreç eski Genelkurmay Başkanı, yeni kontenjan senatörü Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi yönünde işliyordu.

27. Cevdet Sunay'ın TBMM'nin Birleşik Toplantısında Türkiye Cumhuriyeti'nin V. Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılabilmesi için hasta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hakkında "görev yapamaz" raporunun verilmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda GATA'da 37 yetkili tıp uzmanının katılımıyla Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, "Sağlık durumunun göreve devamına imkan vermeyecek mahiyette ve ciddiyette bulunduğu" tespit edilerek hazırlanan rapor hükümete sunulmuştur.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Gazeteler Gürsel'in GATA'ya nakli esnasında erken saat olmasına rağmen Ankaralıların sokakta biriktiğini, yağın yağmura ve soğuğa kimsenin aldırmadığını yazıyordu. Gürsel GATA'ya vardığında başta Cumhurbaşkanı Vekili Atasagun ve Başbakan Demirel olmak üzere devlet erkani yerini almıştı. **Cumhuriyet**, 26 ve 27 Mart 1966; **Milliyet**, 26 ve 27 Mart 1966; **Dünya**, 26 ve 27 Mart 1966; **Tercüman**, 26 ve 27 Mart 1966; **Ulus**, 26 ve 27 Mart 1966; **Hürriyet**, 26 ve 27 Mart 1966.

¹⁰⁶ Raporun tam metni şu şekildedir: "Başbakanlığın Özlük ve Yazı İşleri 2442 sayı ve 26 Mart 1966 tarihli yazıları üzerine toplanan Sağlık Kurulu aşağıdaki kararı almıştır:

Sayın Cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel 26 Mart 1966 günü tedavide buldukları Amerika Birleşik Devletleri'nden yurda avdet buyurmuşlar ve saat 06.55 te tedavilerine tahsis edilen Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne yatırılmışlardır.

Evvelce hazırlanan program gereğince, Türkiye'de ilk konsültasyonu yapan Sağlık Kurulu üyelerine ek olarak, Gülhane Askeri Tıp Akademisi profesörlerinin tamamı ile, Ankara Hastanesi

Bu rapor üzerine hükümet, 26 Mart günü öğleden sonra yaptığı toplantıda meseleyi incelemiş ve sağlık kurulunun resmi raporuna dayanarak Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı görevini devam ettirmesine imkan kalmadığını ve "Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmış olduğu" na dair bir tezkerenin Meclis Başkanlığı'na yazılmasına karar vermiştir. 28 Mart günü TBMM toplantısında okunacak olan hükümet tezkeresinde özetle şöyle denmekteydi. "Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Ocak ayı sonunda kendisini muayene eden tıp uzmanlarının verdiği rapor gereğince tedavi edilmek üzere 2 Şubat 1966 da Amerika'ya, Walter Reed Hastahanesi'ne yatırılmış, 45 günlük tedavi sonucu durumunun değişmeyeceği ve aynı tedavinin Türkiye'de de uygulanması imkanı olduğunu belirten ikinci bir rapor üzerine 26 Mart günü Ankara'ya avdet etmişti. 26 Mart sabahı kendisini muayene eden aşağıda isimleri ve imzaları bulunan doktorların ekli raporlarına göre, Cumhurbaşkanı Gürsel'in görevine devamına imkan kalmadığı ve bu durum karşısında Anayasa'nın 100 ve 101. maddelerinde ifade edilen "Başka herhangi bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması" halinin vaki olduğu hükümetçe kabul edilerek Anayasa'nın 100 ve 101. maddeleri gereğinin TBMM tarafından ifası için yüce meclise sunulur."¹⁰⁷

Hükümetin 26 Mart günlü toplantısından sonra hazırlanan bu tezkere aynı gün Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'ye gönderilmiştir. Meclis Başkanı'da bu tezkere üzerine TBMM'yi 28 Mart Pazartesi günü saat 15:00'te birleşik toplantıya çağırmıştır. Seçim esnasında ve sonrasında uygulanacak olan prosedür ise şu şekildeydi:

Sağlık Kurulu üyelerinin katıldıkları ilk müşterek toplantıda evvela Cumhurbaşkanı Başhekim Tbb. Alb. Prof. Lütfi Vural'ın hastalık hakkında verdiği izahat dinlenilmiş ve hastanın Walter Reed Hastanesinde tutulan sağlık dosyası ve verilen son rapor incelenmiş, müteakiben hasta bütün üyeler tarafından görülerek gereken uzmanlarca muayenesi yapılmıştır.

Hastanın şimdiki muayenesinde:

1. Evvelce mütaaddit raporlarda açıklanmış olan hayati belirtiler yolculuk sırasında herhangi bir değişikliğe uğramamıştır.
2. Sabah saat 06.00 da yapılan muayene esnasında beden ısısı 36,9, arteriyel kan basıncı 126/64 mma. Hg, nabız sayısı dakikada 102, solunum sayısı dakikada 32 dir. (Solunumu Cheyne-Stokes tipindedir)
3. Hastada genel Arteriyoskleroz ve buna bağlı serebrat baziler arterin mütaaddit trombozları neticesi 47 günden beri devam ettiği bildirilen derin komanın halen daha da ilerlediği tesbit edilmiştir.
4. Yukarda kaydedilen belirtiler ve hastalığın geçirdiği safhalar göz önünde tutularak, serebral anatomik harabiyetin geri dönmesi, bugünkü tıp anlamlarına göre düşünülemez.

Netice olarak: Komadan çıkmaları bir an için düşünülse dahi kendilerinin Devlet Başkanlığı görevini ifaya devam buyurmalarına tıbben imkan bulunmadığını bildirir oy birliği ile alınmış müşterek müşterek kurul raporudur." TBMM Tutanak Dergisi, TBMM Yayınları, Ankara 1980, C.V., s.33.

¹⁰⁷ Cumhuriyet, 27 Mart 1966; Milliyet, 27 Mart 1966; Dünya, 27 Mart 1966; Tercüman, 27 Mart 1966; Ulus, 27 Mart 1966; Hürriyet, 27 Mart 1966.

TBMM, 28 Mart da saat 15:00 de Başkan Ferruh Bozbeyli tarafından açılacak ve Hükümetten gelen Cemal Gürsel ile ilgili doktorlar raporu okunacak. Devlet Başkanlığı makamının boşaldığı açıklanacaktır. Daha sonra Bozbeyli, Anayasanın 101. maddesi gereğince yeni Cumhurbaşkanı seçileceğini bildirecektir. Tarihi toplantıda hazır bulunacak milletvekilleri ile senatörler, Türkiye'nin V. Cumhurbaşkanı için oy vereceklerdir. Seçim gizli oyla yapılacaktır. Seçim sırasında ilk iki turda oyların üçte ikisinin alınması aranacak, bu şart sağlanmazsa sonraki oylamalarda salt çoğunluk aranacaktır. Seçim tamamlandıca Meclis Başkanı sonucu Genel Kurula açıklayacak, seçilen adaya bunu resmen bildirmek üzere oturumu kapatacaktır. Meclis Başkanı seçim sonucunun alınmasını takiben seçilen adayı and içmek üzere Meclise davet edecektir. Siyah yelek üzerine frak ve beyaz kravat takacak olan yeni Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ile birlikte Meclise gelecektir. Oturum tekrar Meclis Başkanı tarafından açıldıktan sonra yeni Cumhurbaşkanı en yaşlı Başkan Vekili Ahmet Bilgin ile birlikte salona, Başkanlık divanı kapısından girecek, milletvekilleri ve senatörlerle bütün davetliler, kendisini ayakta karşılayacaklardır. Yeni Cumhurbaşkanı yanında gene Ahmet Bilgin ile Başkanlık kürsüsüne gelecek, yüksek sesle and içecektir. Yeni Cumhurbaşkanı Türkiye'nin 5. Cumhurbaşkanı olarak and içerken GATA'da tedavi edilen Cemal Gürsel'in de Cumhurbaşkanlığı görevi sona erecek, eski Cumhurbaşkanı ve yeni senatör sıfatını alacaktır.

And içme ayakta dinlenecektir. And içme bitince, locada bekleyen Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası, Meclis dışında duran askeri bando İstiklal Marşını çalacaktır. Marştan sonra yeni Cumhurbaşkanı Meclise teşekkür edecek, yerini Meclis Başkanına bırakacak, yanında Ahmet Bilgin olduğu halde, gene aynı kapıdan salondan çıkacaktır. Meclis dışında bekleyen Muhafız Alayı Merasim Taburu, İstiklal Marşı sona erince, Cumhurbaşkanlığı forsu, askeri törenle TBMM özel gönderine çekilecek, bu sırada bütün yurttan 101 pare top atılacaktır. Yemin törenini takiben yeni Cumhurbaşkanı Anıtkabir'e giderek çelenk koyacaktır. Meclis önünde hazır bekleyen plakasız makam otomobili ile Anıtkabir'e hareket edecek Türkiye'nin yeni Cumhurbaşkanı Protokol Genel Müdürü ve Garnizon Bölge Komutanı karşılayacaktır. Çelenk konulduktan sonra çalınacak "Ti" borusu üzerine, Atatürk'ün manevi huzurunda iki dakikalık saygı duruşu yapılacak, bu duruş İstiklal Marşı ile son bulacaktır. Yeni Cumhurbaşkanı, özel defteri imzalayacak, ayrıca Devrim Şehitlerinin kabrini de ziyaret edecektir. Anıtkabirden dönen Sunay, TBMM

Tören Salonunda tebrikleri kabul edecektir.¹⁰⁸

26-27 Mart tarihleri Cumhurbaşkanlığı seçim sürecini hızlandıran gelişmelerin yaşandığı tarihlerdir. Kontenjan senatörü Cevdet Sunay ise bu yaşanan gelişmeler üzerine 27 Mart günü saat 17:30'da İstanbul'dan Ankara'ya gelmiş ve kendisinin yarın Cumhurbaşkanı seçileceğini hatırlatan gazetecilere, Sunay şu karşılığı vermiştir. "Bilmiyorum, sizlerden duyuyorum. Teşekkür ederim. Biz asker adamız. Tevdi edenler bilir. Verilen görevlere uyarız."¹⁰⁹

Bu gelişmeler olurken yine 27 Mart günü CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün başkanlığında yapılan CHP, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Grup Yönetim Kurulları'yla Merkez Yönetim Kurulu üyeleri toplantısında Sunay'ın aday gösterilmesi oy birliğiyle kararlaştırılmıştır. AP ise CHP'den daha önce toplanmış ve aynı kararı almıştı. Basın ve kamuoyu diğer partilerinde AP ve CHP gibi Sunay'ı destekleyeceklerini umuyordu.¹¹⁰

Bu gelişmelerin akabinde TBMM'nin 5. Birleşik toplantısı 28 Mart Pazartesi günü Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli tarafından, Türkiye Cumhuriyeti'nin 5. Cumhurbaşkanı seçmek amacıyla açılmıştır. Bozbeyli, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumu ile ilgili Başbakanlık tezkeresini ve sağlık raporunu okutmuştur.¹¹¹

¹⁰⁸ Cumhuriyet, 27 ve 28 Mart 1966; Milliyet, 27 ve 28 Mart 1966; Dünya, 27 ve 28 Mart 1966; Tercüman, 27 ve 28 Mart 1966; Ulus, 27 ve 28 Mart 1966; Hürriyet, 27 ve 28 Mart 1966.

¹⁰⁹ Cevdet Sunay Ankara'ya gelişinden sonra GATA'da Gürsel'i ziyaret etmiş ve açılan özel deftere şunları yazmıştır. "Gürsel Paşam, sizi bu halde görmekten duyduğum elem büyük ve derindir. Allah'tan size yardım dilerim." Milliyet, 28 Mart 1966; Cumhuriyet, 28 Mart 1966; Dünya, 28 Mart 1966.

¹¹⁰ Cumhuriyet, 27 ve 28 Mart 1966; Milliyet, 27 ve 28 Mart 1966; Dünya, 27 ve 28 Mart 1966; Tercüman, 27 ve 28 Mart 1966; Ulus, 27 ve 28 Mart 1966; Hürriyet, 27 ve 28 Mart 1966.

¹¹¹ Başbakan Süleyman Demirel'in imzasını taşıyan Başbakanlık tezkeresinin tam metni şu şekildedir: "Hastalıkları sebebiyle, bir süreden beri Washington'daki Walter Reed Hastanesinde tedavi edilen Sayın Cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel 26.3.1966 tarihinde yurdumuzda avdet buyurmuşlar ve Ankara Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hastanesi'nde tedavi altına alınmışlardır. Sayın Cumhurbaşkanımızın sağlık durumları ile ilgili olarak (Kendilerinin Devlet Başkanlığı görevini ifaya devam buyurmalarına tıbben imkan bulunmadığına dair) müşterek sağlık kurulu tarafından tanzim olunan 26 Mart 1966 tarih ve 2030/66 sayılı rapor ilişikte takdim kılınmıştır. Söz konusu raporda belirtildiği üzere; Sayın Cumhurbaşkanımız, Anayasanın kendilerine verdiği Devlet Başkanlığı görev ve yetkilerini yerine getirecek bir durumda bulunmamaktadırlar. Buna göre Anayasamızın 100 nolu maddesinde yazılı "başka sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması" halini vaki saymak gerektiği kanaati hasıl olmuştur. Keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine arzıyla, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 100 ve 101 nci maddeleri muvacehesinde, muktezasının

Başbakanlık tezkeresi ve rapor okunduktan sonra Meclis Başkanı Bozbeyli kürsüden şu açıklamayı yapmıştır: Anayasamızın 100 ncü maddesinde "... veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde..." ibaresiyle ifadesini bulan husus, Başbakanlık tezkeresinde kabul ve beyan edilmiştir. Anayasamızın 100 ncü maddesinde "... Cumhurbaşkanı makamının boşalması..." şeklinde ifade edilen hususun tekevvünü sebebine bağlı olarak ve 101 nci maddeye göre Cumhurbaşkanı seçimine geçilmesi hususunu oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.¹¹²

Bu oylama sırasında MP ve MBG oy kullanmamıştır. MBG, Başbakanlık tezkeresinin ve raporun tasvibe sunulması gerektiği gerekçesiyle usule aykırılık bakımından oy kullanmamıştır.¹¹³

Cumhurbaşkanlığı seçiminin başlayabilmesi için gerekli prosedür tamamlandıktan sonra Cumhurbaşkanlığı adaylarıyla ilgili iki önerge okunmuştur. Bunlardan bir tanesi Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sayın Cevdet Sunay'ın diğeri ise Ankara Milletvekili Sayın Alpaslan Türkeş'in adaylığı ile ilgiliydi. İki önerge de Meclis kürsüsünde okunmuştur.¹¹⁴

Birinci önerge, AP, CHP, MBG, Kontenjan Grubu, Bağımsızlar, TİP ve YTP Grup Yöneticileri tarafından ortak hazırlanmış ve kontenjan senatörü Cevdet Sunay bu önerge ile aday gösterilmiştir. İkinci önerge ise CKMP'liler tarafından verilmiş ve bu önerge ile de Alpaslan Türkeş adaylığını koymuştur. MP Grubu ise hiçbir oylamaya katılmadığı gibi

takdir ve ifa buyurulmasına delaletlerini saygı ile istirham ederim." TBMM Tutanak Dergisi, C.V., s. 32-33.

¹¹² TBMM Tutanak Dergisi, C.V, s.34

¹¹³ Cumhuriyet, 29 Mart 1966; Milliyet, 29 Mart 1966; Dünya, 29 Mart 1966; Tercüman, 29 Mart 1966; Ulus, 29 Mart 1966; Hürriyet, 29 Mart 1966.

¹¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, Cumhurbaşkanlığına aday olarak Sayın Kontenjan Senatörü Cevdet Sunay'ı müstereken arz ve teklif ederiz. AP Senato Grup Başkanı Dr. Fethi Tevetoğlu, AP Meclis Grubu Başkanvekilleri Muhiddin Güven, Nizamettin Erkmen, CHP Senato Grup Başkanvekilleri Hıfzı Oğuz Bekata ve Ferid Melen, CHP Meclis Grubu Başkanvekilleri Turhan Feyzioğlu ve Nihat Erim, Milli Birlik Grubu Başkanı Fahri Özdilek, Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Grubu Başkanı Amil Artus, Bağımsız Üyeler adına Ferit Alpiskender ve M. Ali Arsan TİP Meclis Grubu Başkanı V. Cemal Hakkı Selek ve Rıza Kuas, YTP Meclis Grubu Başkanı V. Dr. İrfan Aksu, TBMM Yüksek Başkanlığına, Cumhurbaşkanlığına Ankara Milletvekili Sayın Alpaslan Türkeş'i aday gösterdiğimizi saygı ile arz ederiz. Muş Milletvekili Kemal Aytac, Niğde Senatörü Kudret Bayhan, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Mardin Milletvekili Rifat Baykal, TBMM Tutanak Dergisi, C.V., s.34.

aday da göstermemiştir.¹¹⁵

Türkeş'in adaylığını koyması Meclis'in birleşik toplantısında şaşkınlıkla karşılanmıştır. CKMP sözcüleri kararlarının gerekçelerini açıklarken Cevdet Sunay'a olan saygılarını dile getirmişler, ancak AP ve CHP'yi eleştirilmişlerdir. CKMP'liler gerekçelerinde, Cemal Gürsel'in görevine devam edemeyecek şekilde ağır rahatsızlığı dolayısıyla boşalan Cumhurbaşkanlığı makamı için, Türk demokrasisinin itibarına gölge düşürecek nitelikte sürat ve prosedürle hareket edilmesini eleştirmiş ve bunu TBMM ve demokratik rejimin geleceği bakımından normal bir teamül başlangıcı olarak görmediklerini, Cumhurbaşkanlığına giden yolun Genelkurmay Başkanlığı'ndan geçeceği yolunda bir teamül başlangıcının demokratik rejimin temel ilkelerine uygun düşmeyeceğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda CKMP'nin Cumhurbaşkanlığına aday olarak Genel Başkan Alparslan Türkeş'i göstermekle Büyük Meclis'in Cumhurbaşkanlığı seçimine tek adayla girmemiş bulunmasını da sağladıklarını ve bunu yüce Meclisin itibarına layık bir jest telakki ettiklerini de özellikle vurgulamışlardı.¹¹⁶

Cumhurbaşkanlığı adaylığı ile ilgili iki önergede okunduktan TBMM Başkanı seçim usulüne ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre seçim için mühürlü oy pusulaları ve zarflar üyelere dağıtılacak ve toplantı iç tüzüğü gereğince 9 kişilik tasnif heyeti ad çekme usulüyle tesbit edilecektir. Çekilen kur'a neticesinde Ömer Ergün, Ekrem Alican, Hasan Tez, Kemal Aytaç, Hüseyin Kalpaklıoğlu, Nihat Doğan, Nadir Nadi ve Ziya Şerefhanoglu tasnif heyetinde görevlendirilmiştir.¹¹⁷ Yapılan oylama sonucunda 66 yaşındaki eski Genelkurmay Başkanı, emekli Orgeneral Cevdet Sunay, ani olarak adaylığını koyan Türkeş'i büyük oy farkı ile geçerek Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanlığı'na yedi yıl için seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimine 532 senatör ve milletvekili katılmış, bunlardan 461'i Cevdet Sunay'ın lehinde oy kullanmıştır. Oylama sonucu aşağıdaki gibidir.

¹¹⁵ Cumhuriyet, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Tercüman, aynı nüsha; Ulus, aynı nüsha; Hürriyet, aynı nüsha.

¹¹⁶ Cumhuriyet, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Tercüman, aynı nüsha; Ulus, aynı nüsha; Hürriyet, aynı nüsha.

¹¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C.V, s.34-35

Cevdet SUNAY	: 461
Alparslan TÜRKEŞ	: 11
Celal BAYAR	: 5
Turhan DİLLİGİL	: 2
İsmet İNÖNÜ	: 1
Ali Fuat BAŞGİL	: 1
Kasım GÜLEK	: 1
Sadettin BİLGİÇ	: 1
Osman TURAN	: 1
Celal ERTUG	: 1
Boş	: 47 ¹¹⁸

Bunların dışında çeşitli sebeplerle 95 kişi oylamaya katılmamıştır. Oylama bittikten sonra Meclis Başkanı Bozbeyli Cevdet Sunay'ın evine giderek onu tebrik etmiş ve Meclis'e yemin için davet etmiştir. Alkışlar ve tezahüratlar arasında Meclis'e giren Cevdet Sunay and içtikten sonra şu konuşmayı yaparak Meclis'e teşekkür etmiştir: "TBMM'nin sayın üyeleri, beni Cumhurbaşkanı seçtiniz. Bütün kalbimle teşekkür ederim. Bu şerefli vazifeyi kabul ederken sizin ve büyük milletimizin güvenine layık olabilmem için Allah'tan bana yardım etmesini isterim."¹¹⁹

Meclisteki yemin töreninden sonra Anıtkabir'e giden Sunay Anıtkabir özel defterine şunları yazmıştır: "Atam, bugün büyük vazifeyi almış bulunuyorum. Büyük Milletimize hizmet etmek üzere açtığımız nurlu yolda yürümek gayretindeyim. Emin olabilirsiniz. Bu uğurda Allah'ın yardımına güveniyorum. Müsterih uyu"¹²⁰

Cumhurbaşkanı seçiminde MP'li senatör ve milletvekillerinin oylamaya katılmamaları ile ilgili olarak MP Genel Sekreteri İsmail Hakkı Akdoğan, Cevdet Sunay'ın çok evvel AP tarafından düşünülüp tespit olunduğunu ve bugün bir formalitenin ikmal olduğunu

¹¹⁸ Milliyet Gazetesine göre Cevdet Sunay'dan başkalarına da oy çıkacağı daha önce koridorlarda konuşuluyordu. Ancak bunları kimlerin kullandığı oylama gizli yapıldığından anlaşılamadı. Özellikle Bayar'a çıkan oyları AP'liler CHP ve TİP'lilere, ötekileri ise müteassıb AP'lilere mal ediyordu. *Milliyet*, 29 Mart 1966.

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, 29 Mart 1966; *Milliyet*, 29 Mart 1966; *Dünya*, 29 Mart 1966; *Tercüman*, 29 Mart 1966; *Ulus*, 29 Mart 1966; *Hürriyet*, 29 Mart 1966.

¹²⁰ *Cumhuriyet*, aynı nüsha; *Milliyet*, aynı nüsha; *Dünya*, aynı nüsha; *Tercüman*, aynı nüsha; *Ulus*, aynı nüsha; *Hürriyet*, aynı nüsha; *TBMM Tutanak Dergisi*, C.V, s.35

söyleyerek, arkadaşlarının oylamaya katılmamayı uygun mütalaa ettiklerini belirtmiş ve Sunay'a başarılar dilemiştir.¹²¹

Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçildikten sonra birçok parti ileri geleni, üst düzey bürokrat ve yüksek rütbeli askerler kendisini tebrik etmiş ve seçimle ilgili görüşlerini basına şu şekilde açıklamışlardır. Bunlardan AP Genel Başkan Yardımcısı Osman Turan, "...Memleket millet hizmetinde vakarı ile tanınan ve ilk turda rakipsiz olarak şerefli makama getirilen Sunay'ın, millet hizmetinde sayısız faydalar temin edeceğine inanıyorum" diyerek görüşünü dile getirmiştir. CHP Genel Başkanı İnönü ise, "Sayın Cevdet Sunay'ın vazife döneminin memleketin yüce hizmetinde ve başarılarında faydalı olacağı kanaatindeyim. Kendilerine en halisane temennim, başarılı olmalarıdır." şeklinde seçim sonrasındaki düşüncelerini belirtmiştir.¹²²

Cevdet Sunay'ın karşısında adaylığını koyan CKMP lideri Türkeş ise şunları söylemiştir. "Sayın Cevdet Sunay, TBMM'nin ilk turda Cumhurbaşkanlığına seçilmeleri ile bu görevde kendilerine olan itimadı göstermiş bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı görevinde muvaffak olmalarını görmek en halis temennimdir." Oylamaya katılmayan MP'nin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise şu açıklamayı yapmıştır. "MP senatör ve mebusları oylamaya katılmamışlardır. Cumhurbaşkanlığı görevi tevdi edilen Sunay'ın bu vazifelerinde muvaffak olmasını niyaz ederim." YTP Lideri Alican da "Memleket için hayırlı hizmetler yapacağı ümidini taşıdığını" belirtmiştir. TİP Lideri Mehmet Ali Aybar ise, Sunay'ın çok kritik anda Devlet Başkanı olduğunu ve Anayasa'nın kendisine tanıdığı yetkileri bilinçle kullanmasının buhranın atlatılmasında yardımcı olacağını söylemiştir.¹²³

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, Türk Silahlı Kuvvetleri adına Cumhurbaşkanı'na çektiği tebrik telgrafında, "Türk Silahlı Kuvvetleri, tükenmez hazinesi olan sinesinden çıkardığı Sayın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ı en temiz hislerle tebrik ederken, devletimizin yöneldiği kanun ve nizam yolundaki başarılarında yardımcı olmaktan en derin zevki duyacağımı da beyan ederek sağlık ve afiyet diler" demiştir. Tural

¹²¹ Cumhuriyet, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Tercüman, aynı nüsha; Ulus, aynı nüsha; Hürriyet, aynı nüsha.

¹²² Cumhuriyet, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Tercüman, aynı nüsha; Ulus, aynı nüsha; Hürriyet, aynı nüsha.

¹²³ Cumhuriyet, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Tercüman, aynı nüsha; Ulus, aynı nüsha; Hürriyet, aynı nüsha.

ayrıca Cemal Gürsel'in eşi Melahat Gürsel'e de bir telgraf göndererek, Gürsel'in rahatsızlığından duyduğu teessürü belirterek acil şifalar temennisinde bulunmuştur.¹²⁴

28 Mart Pazartesi günü Türkiye Cumhuriyeti'nin 5. Cumhurbaşkanı seçilen Sunay, 29 Mart sabahı Çankaya Köşkü'ne ailesiyle beraber taşınmış ve kutlamaları kabul etmiştir. Cevdet Sunay, görevine başlar başlamaz, Köşk'te ziyaretine ilk gelen Senato Başkanı ve Eski Cumhurbaşkanı Vekili İbrahim Şevki Atasagun olmuştur. Atasagun'dan sonra Genelkurmay Başkanı Cemal Tural ve kuvvet komutanlarının tebriklerini kabul eden Sunay, saat 15:30'da da Başbakan Demirel'i kabul etmiş ve hükümetin çalışmaları hakkında bilgi almıştır. CHP Genel Başkanı İnönü, TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyli, Ankara Belediye Başkanı Halil Sezai Ürküt ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin de tebrikleri Sunay tarafından kabul edilmiştir.¹²⁵

Milliyet Gazetesinin haberine göre Sunay, Nisan ayı içinde geniş bir yurt gezisine çıkacaktır. Sunay bu gezisinde aşırı cereyanlar konusunda konuşmalar yapacak ve bu yolda vatandaşları uyarıcı telkinlerde bulunacaktır. Cumhurbaşkanı bu gezisine, siyasi partilerden mutedil tanınmış ikişer üye alarak çıkacaktır. Bu arada geziye generallerin de katılacağı bildirilmekteydi.¹²⁶ Sunay bu düşüncesini ancak 8 Haziran'da hayata geçirebilmiş ve bu tarihte 17 günlük yurt gezisine çıkmıştır.¹²⁷

Cevdet Sunay'ın, Cumhurbaşkanı olması münasebetiyle birçok ülke devlet başkanlarıyla, üst düzey yetkili ve şahısların tebrik mesajları da Ankara'ya ulaşmıştır. ABD Başkanı Johnson, Sovyetler Birliği Prezedyum Başkanı Potgorni, İngiltere Kraliçesi Elizabeth, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, Afganistan Kralı Zahir Şah, Papa VI.Paul, Federal Almanya Cumhurbaşkanı Luebke, İran Şahı Rıza Pehlevi, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han, Irak Devlet Başkanı Abdüsselam Arif, İspanya Devlet Başkanı Franco, Hollanda Kraliçesi Juliana ile Portekiz, Somali, Şili, Kamerun, Bulgaristan, Hindistan Devlet Başkanları ile Kuveyt Şeyhi gönderdikleri tebrik mesajlarında Sunay'a başarılar

¹²⁴ Cumhuriyet, aynı nüsha; Milliyet, aynı nüsha; Dünya, aynı nüsha; Tercüman, aynı nüsha; Ulus, aynı nüsha; Hürriyet, aynı nüsha.

¹²⁵ Cumhuriyet, 30 Mart 1966; Milliyet, 30 Mart 1966; Dünya, 30 Mart 1966; Tercüman, 30 Mart 1966; Ulus, 30 Mart 1966; Hürriyet, 30 Mart 1966.

¹²⁶ Milliyet, aynı nüsha.

¹²⁷ Cumhuriyetimizin 75 Yılı, C.II., s.570.

dilemişlerdir.¹²⁸

Emekli Orgeneral Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı'na seçildiği haberi Kıbrıs Türkleri arasında da sevinçle karşılanmıştır. Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi dolayısıyla Kıbrıs'ın Türklerle meskun köy ve kasabalarında resmi bina ve müesseselerle, mücahit birlik kamp ve karargahlarına bayraklar çekilmiştir.¹²⁹

28. Seçim Sonrası Ulusal Basında Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Cevdet Sunay Hakkında Çıkan Haber ve Yorumlar

Hürriyet Gazetesi başyazarı ve dönemin ünlü gazetecilerinden Cüneyt Arcayürek, "Bir Yemin Töreninin Ardından" başlıklı yazısında Cumhurbaşkanlığı seçimiyle alakalı şu yorumlarda bulunmuştur: "... Eski bir silah arkadaşının hayat savaşı sırasında, görevlerinin en yücesini kabul ederken, insanlık hisleriyle belki de içinde birçok şeyin kırıldığı hissetmiştir. Fakat, bazılarının iddia ettiği gibi, milletin vereceği görevi, silah arkadaşının sağlığında kabul etmemek gibi bir felsefenin içine düşmemiştir. O bir hizmet adamıdır..." Köşe yazısında Sunay'ı her açıdan öven Arcayürek seçim esnasında MP'nin takındığı tavır hakkında da şu yorumlarda bulunmuştur. "...Millet Partisinin sanki başkanlık seçimi için başka çözüm yolu varmış gibi, Hükümetin doktor raporuna ilişkin tezkeresine hiç oy kullanmaması bir başka garip manzaradır. Millet Partisi gibi hukuk düzeninde iddialı bir partiye düşen görev, Hükümetin ve yanı sıra CHP gibi, büyük bir partinin bulduğu yolun sakıncalı tarafını bulması hatta yenisini göstermesiydi. Bunu yapamamıştır..."¹³⁰

Tercüman Gazetesi'nde "Yeni Başkan İşe Başlarken" adlı bir köşe yazısında "Cevdet Sunay'ın, parlamentodaki siyasi partilerden dördünü ve Tabii Senatörler dahil bütün grupları ismi etrafında topladığını ve bu suretle umumun tasvibi ile Çankaya'ya girdiğini, herhangi bir parti adayının böyle bir çoğunluk sağlayabilmesinin bugün için mümkün olmadığını belirtiyor, Cumhurbaşkanlığı gibi bütün milleti temsil etmek mevkiinde bulunan bir zatın, böyle kesif ve herhangi bir tereddüt ve şüpheye yer vermeyecek

¹²⁸ Cumhuriyet, dünyanın sayılı zenginlerinden Türk vatandaşı Nubar Gülbenkyan'ın da Sunay'a bir telgraf gönderdiğini, kalpten başarılar dilediğini ve kendisinin bu önemli görevi başaracağına inandığını haber olarak vermiştir. Cumhuriyet, 1 Nisan 1966.

¹²⁹ Cumhuriyet, 30 Mart 1966.

¹³⁰ Hürriyet, 29 Mart 1966.

zaferinin yaşanılan şartlar içinde mevcudiyetinin önemli olduğu” üzerinde duruluyordu.¹³¹

Ulus Gazetesi başyazarı Cihat Baban da “5’inci Cumhurbaşkanı Sunay’ın Devri Türk Milleti’ne Kutlu Olsun!” başlıklı köşe yazısında Sunay için övgü dolu kelimeler kullanmış ve şu karşılaştırmayı yapmıştır. “Atatürk’ün makamına beşinci devlet reisi olarak sayın Sunay’ı seçtik. Bu seçim ne Mustafa Kemal’i seçtiğimiz günlerdeki gibi bir İstiklal Zaferi’nin kutlamasıyla birlikte yapıldı. Ne İnönü’nün seçildiği günlerde olduğu gibi Atatürk’ün bıraktığı boşluğu doldurma endişesi ile yüreğimiz kanatlı idi. Ne Bayar’ın seçildiği günlerde olduğu gibi, yeni bir demokratik düzenin ümidi ile istikbale bakıyorduk. Ne de Gürsel’i seçtiğimiz günlerin endişeli havası içinde kendimizi bulduk. Sunay’ı en tabii duygular içinde seçtik ve galiba O’nu Gürsel’in hayatla pençeleştiği bir zamanda seçmiş olmamız, Sunay’ın şahsında beslediğimiz ümitlere istediğimiz sevinci katmamıza mani oldu... Dün Sunay’ın Devlet Başkanı olmasıyla, Atatürk de Gürsel de rahat nefes aldılar. O’nun Devlet Başkanlığı’na seçilmesi Milli birliğin muhteşem bir eseri oldu...”¹³² Cihad Baban, 29 Mart günlü bu makalesinde Sunay’ın seçilmesinin her açıdan faydalı olacağı üzerinde durmuş, 30 Mart günlü ve “Cumhurbaşkanının Karşılaşacağı Zorluklar” adlı makalesinde de Türkiye’nin meselelerini dile getirmiş ve yeni Cumhurbaşkanı’nın bu meseleleri çözebilme yetisine sahip olduğunu belirtmiştir: “...İç istikrarsızlık, iç boğuşmalar, ekonomik alanda gösterdiğimiz zaaf, Türkiye’nin dış itibarını çok sarsmıştır. Sunay’ın Devlet Başkanlığı ile dış itibarımız arasında ilişkiyi inkar mümkün değildir. Onun devlete, rejime vereceği istikrar, bu dış itibarımızın da yükselmesine çok yarayacaktır...”¹³³

Milliyet Gazetesi başyazarı Abdi İpekçi, Sunay ile ilgili yorumlarına ilk olarak 28 Mart günlü “Yeni Cumhurbaşkanı Seçilirken” başlıklı makalesi ile başlamıştır. Bu makalesinde İpekçi, Cumhurbaşkanlığı makamının önemi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuş ve Gürsel’in hastalığı sebebiyle bu makamın işlevini yerine getirememesinin otorite boşluğunu ortaya çıkardığı fikrini ileri sürmüştür. İpekçi’nin makalesindeki şu yorumlar da dikkat çekicidir: “...Kritik bir anda bu önemli göreve getirilecek kimsenin kişiliği, esasen ihtilaf halinde bulunan partilerimiz arasında yeni bir tartışma konusu olabilirdi. Hiçbir meselede anlaşamayan partilerin yeni Cumhurbaşkanı adayı üzerinde birleşmiş

¹³¹ Tercüman, 29 Mart 1966.

¹³² Ulus, 29 Mart 1966.

¹³³ Ulus, 30 Mart 1966.

gözükmeleri memleketimiz için büyük bir talihtir.”¹³⁴

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden kısa bir süre önce bu yorumları yapan Abdi İpekçi seçim gerçekleşikten sonra “İhtiyacımız ve Ümidimiz” adlı makalesinde yeni Cumhurbaşkanı'dan beklentilerini dile getirmiştir. İpekçi'ye göre, bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar yeni Cumhurbaşkanı'nın Çankaya'daki Köşkü'nde elçi kabul edip kararname imzalamaktan öteye gitmeyen sembolik bir Devlet Başkanlığı durumunda kalmasına uyacak nitelikte değildir. İpekçi, iktidar ile muhalefet partileri arasında Meclisi çalıştıramayacak hale kadar gelen gerginliğin yumuşatılmasında, partiler üstü bir otoritenin uzlaştırıcı müdahalesinin gerekliliğini ve bunun yeni Cumhurbaşkanı'ndan beklenen bir hadise olduğunu belirtmiştir. Devamla aşırı sağ ve aşırı sol akımların birbirleriyle mücadelesi vatandaşlar arasındaki düşmanlık duygularını arttırdığını ve milletin bütünlüğünü sarstığını belirten İpekçi, hükümetçe önlem alınmadığı için başıboş kalan bu durumun hallini, yani iç karışıklıkları önlemeyi yeni Cumhurbaşkanı'ndan beklemekte, iktidar ve muhalefet üzerinde otorite makamı olup bu vasfıyla yanlışları düzeltereğini ummaktadır. Aynı makalede İpekçi, 27 Mayıs sonrası kurulan yeni düzenin demokratik rejimin Türkiye'de başarılı olacağına dair şüpheleri kesinlikle gidermeye yetmediğini, ümitsizliğe kapılanların sayısının az olmadığını, hatta bu ümitsizliği istismar ederek yeni bir müdahale imkanını araştıranların olduğunu belirterek, yeni Cumhurbaşkanı'ndan demokratik rejimin devamı hususunda aktif bir rol oynaması gerekliliği üzerinde durmuştur. İpekçi, Sunay'ın bu rolünü başarabilmesi için adımlarını hesaplı ve ölçülü atan, otoritesini bütün partilere kabul ettiren, kamuoyunun güvenini kazanan cesur bir devlet adamı olması gerektiği yorumunda bulunarak makalesini şu cümlelerle tamamlamıştır. “...Sunay'ın siyasi hayatı yeni başlamaktadır. Ancak altı yıldır bulunduğu Genelkurmay Başkanlığı, 27 Mayıs devriminin yarattığı özel şartlar yüzünden sadece askeri bir görev olarak kalmamış, siyasi bir nitelik de taşımıştır. Bu alanda başarılı bir imtihan veren Sunay, şimdi Türkiye'nin muhtaç olduğu Devlet Başkanı niteliklerine sahip olduğunu o süre içinde göstermişti. Kendisinin Cumhurbaşkanı seçilişini, bunun içindir ki sevinç ve ümitle karşılıyoruz.”¹³⁵

Abdi İpekçi bu makalesinden bir gün sonra “Sunay ve AP” başlıklı makalesini

¹³⁴ **Milliyet**, 28 Mart 1966.

¹³⁵ **Milliyet**, 29 Mart 1966.

gazetesinde yayınlamış ve bu makalesinde AP'nin neden Sunay'ı aday gösterip desteklediği üzerinde durmuştur. Ona göre 1961 seçimlerinde AP lideri Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesini öngören bir protokolü o günlerde imzalamak mecburiyetinde kalmıştı. 27 Mayıs Devrimine karşı aktif ve pasif bir şekilde tepkisini çoğu zaman dile getiren AP'nin, ihtilal yönetiminin Genelkurmay Başkanı'nı Cumhurbaşkanlığı için aday göstermelerini İpekçi şu nedenlere bağlamıştı: Sunay'ın ihtilal lideri konumunda olmaması, aradan geçen yılların AP'lilerin 1961'de buldukları hisleri ortadan kaldırması ve AP grubunun bu açıdan belli bir olgunluğa erişmesi... İpekçi'ye göre AP grubu böyle bir olgunluğa erişmeseydi, 1961 seçimlerinden sonra beliren buhranın yeniden patlak vermesi içten bile değildi. İpekçi makalesini şu şekilde tamamlamıştır. "... Adalet Partisi Sunay'ın Cumhurbaşkanlığını istemek ve desteklemekle belki siyasi hesaplar gütmüştür. Şimdilik bilinmeyen böyle bir hesap ihtimali üzerinde spekülasyon yapmakta fayda yoktur. Önemli olan Adalet Partisi'nin Sunay karakterinde bir Orgeneral'in Cumhurbaşkanlığını benimsemesidir. Bunun taşıdığı anlam çok önemlidir. Adalet Partisi, devletin başına Sunay gibi gerçek Atatürkçü, 27 Mayısçı ve ilerici bir liderin gelmesine rıza göstermekle, onun kişiliğinde bulunan bu şartları kabul etmiş durumdadır. AP iktidarı bundan sonraki icraatında bu şartlara uygun bir tutum güderse Cumhurbaşkanının ortaya bütün ağırlığını koymasını gerektiren müdahalelere lüzum bırakmayacaktır."¹³⁶

Dünya gazetesi yazarı Kemal Aydar "Sunay Devlet Başkanı" adlı yazısında Sunay'a başarı dileklerini dile getirirken, daha çok partilerin tutumları ve seçim üzerinde durmuştur. Aydar, CKMP'nin kendi Genel Başkanı'nı son dakikada aday olarak göstermesini izahı güç, hatta anlamsız bir davranış olarak yorumlamıştır. MP'nin tutumu üzerinde de duran Aydar bu partinin ne aday gösterdiğini, ne bir aday için oy kullandığını, ne de fikrini belirttiğini zikredip MP'nin "Etliye sütlüye karışmaz" bir tutum takınmasının altında derin anlamlar bulunduğunu beklemenin boşuna bir gayret olacağını söylemiştir. Celal Bayar'a verilen oyları da değerlendiren Aydar, parlamento üyesi olmayan bir kimseye oy vermeyi ilkellik olarak değerlendirmiştir. Aynı gazetede de yazı yazar Falih Rıfkı Atay, "Sayın Sunay'la Bir Konuşma" adlı yazısında şunları söylemiştir: "... Şimdi siz Anayasa'nın bekçiliğini edeceksiniz. Onu sağ ve sol tehlikeye karşı korumakla demokratik rejime kuşaklar boyunca bir kararlılık vermek için görevlisiniz. Aklınızın da enerjinizin de bu görevi yerine getirmeye yeterli olduğuna inanıyorum. Partiler dışındasınız. Partici

¹³⁶ Milliyet, 30 Mart 1966.

hırslarının üstündesiniz. Atatürk ülkücüsü olmanız size yeter, bizlere de güvenlik verir.”¹³⁷

Cumhuriyet, Cevdet Sunay’ın seçilişi hakkındaki yorumlarını Nadir Nadi ile okuyucularına aktarmıştır. Nadir Nadi “Başarılar Dilerken” başlıklı yazısında Sunay’ın adaylığı konusunda partilerin yapmış oldukları ittifakın umut verici bir olay olduğunu herkes gibi işlerken, bunun fazla büyütülmemesini, yakında o eski kısır çekişmelerin yeniden başlayacağını belirterek diğer yazılarda olmayan bir düşünceyi dile getirmiştir.¹³⁸ Bir diğer Cumhuriyet yazarı Ecvet Güresin, “Yükü Ağır” başlıklı 28 Mart günlü makalesinde Osmanlı Devleti’nden bu yana Ordu-Siyaset ilişkisi üzerinde yoğunluklu olarak durmuştur. Ecvet Güresin, makalesini şu şekilde bitirmiştir: “... Şimdi Türkiye, 27 Mayıs’ta kurulan yeni ortamda, o ortamın getirdiği yeni meselelerin çatışması, tartışması içindedir. Bu tartışmalar ve çatışmalar özgürlük düzeninin düzeninin kurallarına göre işlediği bütün Anayasa müesseseleri dengeli, birbirine paralel olarak görevlerini yaptıkları ve tartışmalarla birlikte temel davaların haline gidildiği takdirde en kuvvetli müessese olan ordunun diğerlerinin önüne geçerek yine bir belirli amaç için politikaya karışması beklenmez. Yukarıdaki şartların yerine getirilmesi ya da devamına bağlı olan ordu politika dengesi konusunda şüphe yok ki ağır yükü bugün Türkiye’nin 5’inci Cumhurbaşkanlığına seçilecek olan Sayın Sunay omuzlarına alacak. 1960’dan bu yana ordunun başı olan Sunay diğer organlarla el ele vererek dengeli gidişi sağlamış orduyu maceralardan kurtarmıştır. Şimdi Devlet Başkanı olarak bütün müesseselerin ve organların aynı paralelde yürütmesine ve işlerin çığırından çıkmamasına çalışacaktır ki bu pek hafif bir yük değildir.”¹³⁹

Ulusal basında, Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesine ilişkin yabancı basında yer alan yorumlara da iktibaslar yapılmak suretiyle yer verilmiştir. Milliyet BBC Radyosu’nun Sunay’ın seçimi dolayısıyla “Dünyada Bugün” adlı programını Türkiye’ye ayırdığını belirterek, Londra Radyosu’nun “Sunay, Türkiye’de Yeni Bir Denge Unsuru Olacak” sözünü manşetine taşımıştır. BBC Radyosu Türkiye’yi yakından tanıyan düşünürlerin söz aldığı bu 15 dakikalık programda katılanlardan Tom Little, Türkiye’de ordunun diğer Ortadoğu ülkelerinden farklı olarak siyasi partilerle müvazene temin ettiğini belirtmiş, Başkan Sunay’ın geçmişteki tecrübelerine dayanarak bu dengeyi muhafaza etmeye çalışacağını söylemiştir. BBC’nin Ankara muhabiri ise, Türkiye’de siyasi durumun

¹³⁷ *Dünya*, 29 Mart 1966.

¹³⁸ *Cumhuriyet*, 29 Mart 1966.

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1966.

halen gergin olduğunu bildirmiş ve Sunay'ın uzlaştırıcı bir rol oynayacağını belirtmiştir. Yine Radyonun Türkçe Servisi Müdürü Andrea Mango yaptığı konuşmada Türk toplumunun yapısına değinmiş ve ilericilerle gericiler arasında devam edegelen mücadeleyi anlatmıştır. Aynı programda Türkiye'nin şimdiki iktisadi durumu ve dış politikası üzerinde de iki konuşma yapılmıştır. Yine Milliyet'in haberine göre Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi olumlu yorumlara yol açmıştır. İngiltere'deki siyasi gözlemciler Sunay'ın Türkiye'deki siyasi hayata yeni bir denge ve istikrar sağlayacağı kanısında olduğunu gazete devamla zikretmiştir.¹⁴⁰

Cumhuriyet ise New York Times'in Sunay'la ilgili yazısını haber olarak okuyucusuna sunmuştur. Yazının tam metni şu şekildedir: "General Cevdet Sunay Türkiye Cumhurbaşkanlığına değişik bir zamanda gelmektedir. Görünürlerde Kıbrıs meselesine bir çözüm yolu yoktur... Türkiye'nin içindeki siyasi huzursuzluk Başbakan Süleyman Demirel'in beş aylık Adalet Partisi Hükümetini şüpheli bir yolu sürükleyebilecek niteliktedir. General Sunay'ın orduyu Türk politikasının dışında tutmak azmi şüphesiz ki Başbakan olarak şimdi yerini aldığı general Cemal Gürsel'in azmi kadar kuvvetlidir. Mamafih 1964'te General Cevdet Sunay, Adalet Partisi'nin tahripleri ve orduya yönetilen hakaretler karşısında "Milletin hasım kamplara ayrılışı silahlı bir ihtilale yol açabilir" demiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci başkanı olmak için üniformasını çıkaran bu zat tarafından yapılan ihtarın hatırası Bay Demirel'in veya memleketi ikiye bölme gayesini güden muhalefetteki herhangi birinin hareketlerini kontrol etmeye yeterli olması gerekir."¹⁴¹ Aynı gazete 7 Nisan tarihli nüshasında "Sunay'ın Başkanlığı" manşeti altında İngiltere'nin, "The Economist" dergisinde Türkiye ve Cevdet Sunay'la ilgili yayınlanan bir yazıyı haber olarak aktarmıştır. Türkiye'deki mevcut siyasi havayı iyi etüd eden bu yazıyı önemine binaen aynen aktarıyoruz: "Orgeneral Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi doğru bir tercihin ifadesidir. Siyasi ihtirasın sık sık yoğunlaştığı bir memlekette politikacıların akli selim gösterdikleri nadir bir olaydır. Altı siyasi partinin aralarında anlaşmaları sonucunda Org. Sunay Parlamento'nun büyük çoğunlukla aldığı karar gereğince Başkanlık görevine gelmiştir. Bu karara son dakikada katılmayanlar kendi başlarına hareket etmekten pek hoşlanan Bölükbaşı ve Türkes'in partileri oldu. Gerekçeleri önceden sonucu belli bir seçime katılmaktı. Oysa İtalya'daki krizi hatırlayanlar için Türk Politikacılarının ortak

¹⁴⁰ Milliyet, 31 Mart 1966.

¹⁴¹ Cumhuriyet, 30 Mart 1966.

davranışı son derece olumlu bir harekettir. Türk Anayasası'na göre Cumhurbaşkanlığı ne sadece temsili değeri olan bir makam ne de Amerika'daki gibi güçlü bir görevdir. Ancak Sunay son beş yıl içinde perde arkasındaki kuvvet olarak gittikçe önem kazanmıştır. Tavsiyelerinin daima itidal yolunda olduğu bilinmektedir. Başbakan Demirel ise muhtemelen partisine itimat edemeyen subayları Sunay'ın kontrol altında tutacağı ümidindedir. Öte yandan Adalet Partisi kötü alışkanlıklara saplarsa Sunay bu partiye karşı sertleşmekten çekinmeyecektir. Nitekim 1964 Kasım'ın da AP'ye sert bir ihtarda bulunarak orduya karşı söz etmemesini ve davranışlarında dikkatli olmasını istemişti. Demirel son birkaç ayda Meclise getirdiği kanun tasarılarıyla gergin bir hava yaratırken muhalefetin birleşmesine sebep oldu. Bu arada milletvekilleri yumruk yumruğa dövüştü. Bu gerginliğin sebepleri halen ortadan kalkmadı. Seçim ve af tasarılarını kanunlaştırmayı Demirel ne kadar kararlıysa engellemeye devam etmekte muhalefet o kadar kararlıdır. Bu gerginliğin içinde politikacıları kanuni yetkilerine dayanarak sınırlayabilecek mutedil ve kuvvetli bir askerın Cumhurbaşkanı seçilmesi isabetli bir karar olmuştur.”¹⁴²

29. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Cumhuriyet Gazetesine Verdiği 6 Nisan 1966 Tarihli Demeç

Cevdet Sunay ve O'nun Cumhurbaşkanlığı hakkında, hem içte ve hem de dışta genel kanaatin olumlu olduğu yukarıda verilen haber ve yorumlardan sonra daha net bir şekilde söylenebilir. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçildikten kısa bir süre sonra Cumhuriyet gazetesine verdiği demeç,¹⁴³ Sunay'ın nasıl bir görev bilinci ve anlayışıyla Cumhurbaşkanlığı süresince davranacağını anlamamız bakımından oldukça önemlidir. Cumhuriyet gazetesi muhabiri Kemal Aydın'ın “Demokratik rejime bağlı olarak tanınan birisiniz. Rejimin bugünkü tıkanık ve durgun görünüşünün sizce sebepleri nelerdir?” sorusuna Sunay, “rejimin tıkanıdığı şeklinde bir karamsar görüşe sahip olmadığını, bu alanda bir nevi dalgalanmanın olduğu ve çok iyi tanıdığı liderler ile bu durumu bertaraf edebileceğini belirtmiştir.”¹⁴⁴

“Aşırı cereyanlar” konusundaki görüşlerini de açıklayan Sunay, aşırı cereyanlar ister sol, ister sağ olsun tamamen karşısında bulunduğunu, bizi ileriye ve selamete götürecektir

¹⁴² Cumhuriyet, 7 nisan 1966.

¹⁴³ Cumhuriyet gazetesi muhabiri Kemal Aydın tarafından yapılan röportajın tam metni için bkz. Ek-3.

¹⁴⁴ Cumhuriyet, 6 Nisan 1966.

yolun orta yol olduğunu, laik Cumhuriyetin özelliğinin de bu olduğunu belirtmiştir. Sağ ve sol aşırı uç akımları ile mücadelenin yolunu da Sunay şu sözleriyle açıklamıştır. “... Her iki aşırı uç ile mücadelenin en etkili yolu ise ekonomik alanda alınacak isabetli ve hesaplı tedbirler ve halkın ekonomik kalkınmasını sağlamaktır. Zaten geri kalmamızın gerçek sebebi de ekonomik kalkınmamızın tamamlanamamış olmasıdır. Halkın çoğunluğu fakirdir. Onlara iş, onlara geçim sahası bulmak esastır.” 27 Mayıs İhtilali hakkında da Sunay, İhtilalin yeni bir devir açtığını, bu açılan kapıdan durmadan ilerlemekte olduğumuzu ve gayenin hedefe ulaşmak olduğunu belirtmiştir. Siyasi partilerin hepsinin ortak amacının memleketin ilerlemesine yönelik olduğunu belirten Sunay, asıl olanın bu çabaları birleştirmek, anlaşmazlıkları gidermek ve bu yol ile huzura ve kalkınmamıza hizmet etmek olduğuna dikkatleri çekmiştir. Plansız kalkınmanın olamayacağı üzerinde de duran Sunay, Silahlı Kuvvetleri’nin de kalkınma hususunda yararlı hizmetleri olduğunu ve olacağını belirtmiştir. Silahlı Kuvvetler’le ilgili olarak “Onun her ferdine karşı hudutsuz bir sevgi olduğu için daima gözüm onların üzerindedir” yorumunu yapmıştır. Devamla Sunay Cumhurbaşkanı-halk bütünleşmesini sağlamak adına, yurt gezilerine çıkmayı planladığını ve bu husustaki imkanları hesaba katarak yurt gezilerine en kısa zamanda çıkmayı tasarladığını belirtmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Cumhuriyet, aynı nüsha.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEVDET SUNAY'IN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDEKİ SİYASİ GELİŞMELER

30. İç Politik Gelişmeler

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası eskisine kıyasla daha liberal ve demokrat özellikler taşımaktaydı. Bu durum Türk siyasetinin yelpazesinin genişlemesine ve farklı eğilimlerin partileşmesine yol açmıştır.

27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra 13 Ocak 1961'de siyasi faaliyetler üzerindeki yasaklar kaldırılmış ve yeni partilerin kurulmasına olanak tanınmıştı. Bu tarihten sonra CHP ve CKMP'nin yanında 13 yeni parti daha kurulmuştu.¹⁴⁶ Bu durum herkes tarafından askeri yönetimden sivil yönetime geçişin ilk aşaması olarak görülmekteydi.

13 Ocak 1961 tarihinden sonra kurulan siyasi partiler arasında olan Adalet Partisi kısa sürede ciddi bir güç haline gelecek ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'ne kadar Türk siyasetine damgasını vuracaktır. 11 Şubat 1961'de kurulan AP'nin lideri, 2 Ağustos 1960 günü Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekli edilen Orgeneral Ragıp Gümüşpala idi. DP'nin mirasına talip olan bu partinin önde gelen isimleri arasında, Tahsin Demiray (eski Köylü Partisi Genel Başkanı), Ethem Menemencioğlu, Cevdet Muhtar Yazar, Kamuran Evliyaoğlu, Mehmet Yorgancıoğlu, İhsan Önal, Emir Acar ve Şinasi Osma vardı.¹⁴⁷ Bu parti hem taraftarları hem de rakipleri tarafından DP'nin bir devamı olarak görülüyordu.¹⁴⁸

¹⁴⁶ 27 Mayıs sonrası Türkiye'de partileşme ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Melek Çolak, "27 Mayıs Sonrası Türkiye'de Partileşme", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.XVII, s.85-88.

¹⁴⁷ Hikmet Özdemir, "1960 – 1980 Dönemi", *Türkler*, C.XVII, s.78.

¹⁴⁸ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s.358.

MBK lideri ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in açık desteğine sahip Yeni Türkiye Partisi ise, 27 Mayıs Askeri Yönetimi'nin Maliye Bakanı Ekrem Alican, Cahit Talas, Aydın Yalçın ve arkadaşlarınca 13 Şubat 1961 günü kurulmuştu ve parti programı itibariyle 1955'teki Hürriyet Partisi'nin uzantısı izlenimi veriyordu.¹⁴⁹

Zürcher'in "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi" adını verdiği eserindeki ifadesine göre eski Kemalist kalıbın açıkça dışında kalarak ortaya çıkan ilk parti, Türkiye İşçi Partisi idi. Parti Şubat 1961'de bazı sendikacılar tarafından kurulmuştu ama partinin etkin ve sürükleyici kişisi, yazar, hukukçu ve eski öğretim üyesi Mehmet Ali Aybar olmuştur. TİP'in önemi, siyasi gücünde ya da topladığı oylarda yatmıyordu. Bir genel seçimde oyların yüzde 3'ünden fazlasını almış değildi ve hiçbir zaman koalisyon hükümetine katılmadı. O'nun önemi daha çok, seçimlerde yarışan gerçek ideolojik temele sahip ilk parti olmasında yatıyordu. Varlığıyla, öteki partileri ideolojik açıdan kendilerini daha açık seçik tanımlamaya da zorladı. 1960'larda TİP birçok genç entelektüelin desteğini almış ve sonradan çok sayıda gruba bölünecek olan Türk soluna bir çeşit laboratuvar vazifesini görmüştü.¹⁵⁰

15 Ekim 1961 genel seçimlerinin sonuçları, iç ve dış çevrelerde (daha asıllı bir ay olmadan) "Menderes'in zaferi" diye yorumlanmış ve bir tür halk oylaması şeklinde kabul edilmiştir. Oyların yüzde 62'sini CHP'ye karşı olan ve DP'nin tabanını temsil eden AP, CKMP ve YTP almıştı. Ordunun bazı kesimleri seçim sonuçlarından sonra devreye girmek istemiş, fakat ordunun üst düzey subayları ve Silahlı Kuvvetler Birliği buna mani olmuştu. Müdahale yerine, iki partiye (AP ve CHP), İsmet İnönü yönetimindeki bir koalisyonda birlikte çalışmalarını için ağır baskıda bulunulmuştu. Sonuçta Ekim 1961 seçimlerinden CHP-AP koalisyonu çıkmıştır.¹⁵¹ TC'nin ilk karma hükümeti olan CHP-AP ortaklığını 1965 seçimlerine kadar yine İnönü liderliğinde iki koalisyon hükümeti ve Suat Hayri Ürgüplü liderliğindeki seçim hükümeti takip etmiştir.

Zürcher bu dönemde Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan Cevdet Sunay hakkında önemli tesbitlerde bulunmaktadır. İnönü'nün CKMP ve YTP ile kurmuş olduğu

¹⁴⁹ Özdemir, a.g.m, s.78. Ayrıca bkz. Çolak, a.g.m, s.88; Soysal, a.g.m, s.2017.

¹⁵⁰ Zürcher, a.g.m, s.359

¹⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, a.g.m, s.78-80; Zürcher, a.g.e, s.362-363; Tuncay, a.g.m, s.1982.

II.Koalisyon hükümeti Kasım 1963'teki yerel seçimlerde AP'nin kesin zaferinden sonra çatırdamış, iki küçük parti koalisyonundan ayrılmak isteyince İnönü istifa etmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da desteklemesiyle AP lideri Gümüşpala'nın bir hükümet kurmasını istemişti. Bu çok önemli bir gelişmeydi. Çünkü ordunun AP'yi siyaset sahnesinin normal ve kabul olunabilir bir parçası addettiğini ve artık İnönü'nün vesayeti altında tutulmasına gerek duyulmadığını gösteriyordu. Ne var ki Gümüşpala'nın girişimi başarılı olmadı ve İnönü CHP ile bağımsızlardan oluşan bir azınlık koalisyonu kurarak 1961'den sonraki üçüncü koalisyonunu gerçekleştirdi. Bu sırada AP lideri Gümüşpala'nın ani ölümü parti içinde sert mücadeleleri ortaya çıkarmış ve bu esnada bazı adaylar 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine şiddetli eleştirilerde bulunarak, duyguları coşturmaya çalışınca Genelkurmay Başkanı Sunay sert bir uyarıda bulunmuştur. Bu uyarı AP içerisindeki dengeyi ılımlıların lehine çevirmiş ve bu durum ılımlıların lideri olan Süleyman Demirel'i Kasım 1964'te parti başkanlığına taşımıştır.¹⁵²

300. Adalet Partisi ve Demirel İktidarı'nın İlk Dönemi

AP, Ekim 1965 seçimlerinde oyların (yüzde 52,9) ve meclisteki sandalyelerin salt çoğunluğunu elde ederek beklenmedik büyük bir zafer kazandı. CHP'nin oyları yüzde 28.7'ye düşmüştü. Diğer partilerin tamamı ise (CKMP, YTP, TİP ve CKMP'den kopan MP), yüzde 7'nin altında oy toplamışlardı. Oy dağılımından, AP'nin eski DP taraftarlarını kendine çekmiş olduğu belli oluyordu.¹⁵³

Sandalyelerin dağılımında seçim sisteminin de rolü olmuştur. Seçim kanununda yapılan değişikliğe göre, bir seçim çevresinde değerlendirilmeyen artık (fazla) oyların ülke düzeyinde birleştirilerek kalan sandalyelerin partiler arasında dağıtılması öngörülmüyordu (Milli bakiye sistemi). Teknik açıdan her oyun değerlendirilmesini ve çeşitli eğilimlerin parlamentoya yansımaları amaçlayan düzenlemenin, AP'nin tek başına seçim kazanmasını engelleyeceği sanılmış, fakat sonuç umulduğu gibi çıkmamıştı. Milli bakiye sisteminin 1965 seçimleri açısından en önemli yanı, sosyalistlerin parlamentoda grup kurmaları ve CKMP lideri Alpaslan Türkeş ve arkadaşlarının parlamentoya girmeleriydi. 1965 genel

¹⁵² Zürcher, a.g.e, s.363-364

¹⁵³ Zürcher, a.g.e, s.364-365

seçimlerinde mutlak çoğunluğu elde eden AP, ülke genelinde başarılı olmuştur. AP, asıl göz kamaştırıcı seçim sonuçlarını Batı bölgesinden elde etmişti. Ege'de kendi ortalamasını yüzde 10.8, Marmara'da yüzde 4.8 aşmıştır. Buna karşılık Doğu ve Güneydoğu'da ortalamasının gerisine düşmüştür. AP'nin büyük ilerlemesi, 1961 seçimlerinde sırasıyla yüzde 14 ve 13.7 oy oranına sahip CKMP ve YTP'nin önemli miktarda oy yitirmelerine yol açmıştır. Bu seçimlerde CKMP' oylarının bir bölümü MP'ne gitmiştir. 1950 ve 1960'lı yıllarda Türkiye siyasetinin sert ve ani çıkışlarıyla ünlü şahsiyeti Osman Bölükbaşı'nın MP'si Orta Anadolu'da Amasya, Yozgat ve Nevşehir'de yüzde 20'nin, memleketi Kırşehir'de ise yüzde 50'nin üzerinde oy toplamıştır. YTP'nin Doğu ve Güneydoğu'daki oy tabanı ise daralmış, yüzde 20'nin üzerine oy aldığı 5 vilayete (Bingöl yüzde 30.9, Diyarbakır yüzde 23.1, Hakkari yüzde 55.1, Tunceli yüzde 21.8, Ağrı yüzde 42.8) sıkışmıştır. Seçimlerden kısa süre önce yayımladığı Beyaz Kitap'da Ortanın Solu'nda yer aldığını açıklayan CHP, belki de bu yüzden bir kısım geleneksel oylarını yitirirken, yenilerini kazanabilecek zaman bulamamıştır.¹⁵⁴

Meclis'te yeterli bir çoğunluğa sahip olan Demirel kurduğu kabinesi için güvenoyu almada bir sıkıntı çekmedi. İktidarının ilk devresi olan 1965-1969 yılları arasında Türk siyasetine egemen olan Demirel'in bu devredeki ana sorunlarından biri kabinesini ve partisini bir arada tutma sorunuydu. Ve zamanının çoğunu bu meseleye harcıyordu.¹⁵⁵ AP sanayiciler, küçük tüccar ve esnaf, köylüler ve büyük toprak sahipleri, muhafazakarlar ve Batıcı liberallerin bir koalisyonuydu. Zürcher'e göre bu ortaklığın çok az ideolojik tutarlılığı vardı. Yine Zürcher'e göre 1960'ların ortaları ve sonları Türkiye'nin iyi yıllarıydı. Ekonomik büyüme yüksekti ve reel gelirler 1963-1969 yıllarında yüzde 20 ortalamayla hemen hemen devamlı bir şekilde artmıştı. Aynı zamanda Demirel açık bir DP mirascısı olarak ordu ile sivil yönetimi uzlaştırmayı başarmıştı.¹⁵⁶

Demirel'in iktidarının ilk yıllarını değerlendirmede İsmail Cem'in; "Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi" adlı eserinden alıntı yapan Hikmet Özdemir bu dönem için şunları

¹⁵⁴ Özdemir, a.g.m, s.88. Demirel seçim sonuçlarıyla ilgili verdiği bir demecinde, sonuçlardan memnun olduğunu, fakat zaferin halka ait olduğunu belirtmiş, İnönü ise hayal kırıklığına uğradığını belirtmekle birlikte, "Demokrasiyi samimiyetle kabul ettiğimiz zaman böyle bir sonucu kabul etmek de son derece tabiidir" demiştir. Ahmad ve Ahmad, a.g.e, s.299.

¹⁵⁵ Parti içinde Bilgiç grubunun, parti dışında da Ağustos 1966 genel affından yararlanan Celal Bayar'ın çalışmaları Demirel'in otoritesini sarsan iki ana gelişmeydi.

¹⁵⁶ Zürcher, a.g.e, s.364-366.

belirtmektedir. AP, kendi ekonomik anlayışı çerçevesinde, Türkiye’de yapılabilecek en akıllı ve temkinli iktidarı kurmuştur ve kitlelerin demokratikleşmesini ve ülkenin sanayileşmesini kolaylaştırıcı bir işlev taşıyan bu niteliğini 1970’e kadar sürdürmüştür. Yine aynı dönemi Hikmet Özdemir, Tevfik Çavdar’ın tesbitlerine dayanarak suretiyle şöyle değerlendirmektedir: Toplumun bütün kesimlerinde ancak filmlerde görülebilen tüketim düzeyine erişme umutları uyanmış, buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi gibi eskiden lüks sayılan dayanıklı tüketim malları ailelerin sıradan-normal eşyaları haline gelmiştir. Karayolları ve enerji alt yapısının o günkü şartlarda yeterliliği, üstelik enerji maliyetinin çok düşük olması, otomotiv sanayini özendirilmekte ve iç pazarı canlı tutmaktaydı. Yabancı lisans, teknoloji ve sermaye ile işletilen, montaj hattı olmaktan öteye geçemeyen, sanayideki bu birikim küçümsemeyecek düzeydedir. Batıda firma içinde oluşan işbölümü ile Türkiye’de ucuz maliyet ve yüksek kazanç arzusu firma dışına kaymış, bu yoldan küçük atölye sahiplerine iş imkanı çıkmıştır. Dolayısıyla 1965-1971 dönemi muhalefetteki CHP ile TİP’nin iddialarının aksine Halk-AP diyalogunun (DP ile olduğu gibi) sağlamca kurulduğu bir zaman dilimi olarak tanımlanabilir. Ekonomide yaşanan gelişme veya kalkınmanın (buna nicel büyüme demek de mümkün) karşısında merkez ve solda yer alan seçkinlerin savundukları sosyal adalet, bağımsızlık...türünden kavramları “ekmek” ve “su” gibi temel ihtiyaçlar şeklinde tanımlayamayışları yüzünden halk kitlelerinden seçimlerde umdukları desteği alamadıkları gözlemleniyordu. Bunun üzerine söz konusu çevreler ve özellikle üniversite gençliği parlamento dışı muhalefet yollarına sapıyorlardı.¹⁵⁷

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 12 Ekim 1969 genel seçimleri öncesinde verdiği bir demecine bağlı olarak muhalefette yer alan partilerce AP taraflısı olarak yorumlandı. Sunay demecinde tek parti kabinesini koalisyona tercih ettiğini belirtmişti. İsmet İnönü, taraf tuttuğu için Sunay’ı eleştirmiş, YTP’li Burhan Apaydın ise görevlerinin dışına çıktığı için Sunay’dan istifa etmesini istemişti. Bu tartışmalar arasında seçimler 12 Ekim 1969’da yapılmış ve AP oylarını artırarak iktidarını korumuştur.¹⁵⁸ Oyların ve

¹⁵⁷ Özdemir, a.g.m, s.91-92.

¹⁵⁸ Bu seçimler, oylarını vermeyi reddeden seçmenlerin seçime ilgisinin azaldığını yansıtmaktaydı. Sol ve sağın küçük partileri büyük kayıplara uğramışken, iki büyük parti durumlarını kuvvetlendirmişlerdi. CHP’nin 88’den 143’e çıkan sandalye sayısındaki artma oldukça büyüktü; ve Bülent Ecevit oy sayısını arttıran tek partinin CHP olduğunu ileri sürdü. İstifa edeceğine değin söylentileri İnönü, “CHP liderliğini bırakmayacağım” diyerek cevapladı. Bu tür söylentiler CHP’nin 1950’den sonraki her seçim yenilgisinde ortaya çıkmaktaydı. Ahmad ve Ahmad, a.g.e, s. 376-377

sandalyelerin dağılımı şu şekilde olmuştur.

Tablo: 1

1969 Milletvekili Seçimleri Sonuçları

Partiler	Aldıkları Oy	Oy oranı	Sandalye	Sandalye oranı
AP	4.229.712	% 46.63	256	% 56.89
CHP	2.487.006	% 27.36	143	% 31.78
GP	597.818	% 6.58	15	% 3.33
BP	254.695	% 2.80	8	% 1.78
MP	292.961	% 3.22	6	% 1.33
MHP	275.091	% 3.03	1	% .22
TİP	243.631	% 2.68	2	% .44
YTP	197.929	% 2.18	6	% 1.33
Bağımsızlar	511.033	% 5.62	13	% 2.89

Kaynak : AHMAD - AHMAD, 1976, s.376-377.

1969 seçimlerinden sonra yeni hükümeti kuran Demirel bu dönemden sonra hızlanan parti içi muhalefetle karşı karşıya kalmış ve AP'nin kuruluşundan beri devam eden iç çekişmeler, 1970 yılında Sadettin Bilgiç'in öncülüğünde bir kopmayla sonuçlanmıştır. Üçüncü Cumhurbaşkanı Bayar'ın da destekliği AP'li 26 milletvekili ve senatör 18 Aralık 1970'te Ferruh Bozbeyli başkanlığında Demokratik Parti'yi kurmuşlardır.¹⁵⁹ 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde oyların yüzde 12'ye yakını alan bu parti 45 sandalye kazanmış ve muhalefette yerini almıştı.

301. Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu Hareketi

CHP 1965 seçimlerine, partinin gelecekteki parlak iki adamı, Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından yazılmış olan ve sosyal adalet ve sosyal güvenliğe, açıkça sosyalistçe olmadan ağırlık veren yeni bir bildirge ile girmişti. Ecevit partinin konumunu

¹⁵⁹ Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Adnan Menderes'in oğlu Mutlu Menderes de kurucular arasında idi. Demokratik Parti'nin Genel Başkanlığına 23 Aralık 1970'te, TBMM Başkanlığı'ndan istifa eden Ferruh Bozbeyli getirilmişti. Demokratik Parti'nin ileri gelenleri arasında, Talat Asal, Faruk Sükan, Adnan Menderes'in diğer iki oğlu Yüksel ve Aydın Menderes de bulunuyordu. Demokratik Parti, bir yoruma göre, AP'nin sanayi kesimine dönük politikasına karşı kırsal egemen güçlerin (çiftçilerin) ortaya koydukları siyasal tepkinin sonucu kurulmuştu ve 1973 seçimlerinde de bu kesimlerin oylarını toplayacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz.. Özdemir, a.g.m, s. 93-94

ortanın solu diye tanımlamaktaydı. Bu tanım, onu ilk kez 28 Temmuz'daki bir konuşmasında kullanan Genel Başkan İnönü tarafından desteklenmekteydi. Ecevit CHP'nin geleceğinin proletaryanın, yani gecekondualarda yaşayanların oylarını seferber etmede yattığına İnönü'yü ikna etmeyi başarmıştı. Bu da, CHP'nin İşçi Partisi ile rekabet etmek zorunda kalacağı yeni sloganın da buradaki başarıya yardımcı olacağı anlamına geliyordu. Ancak CHP'nin bu yeni tutumu ona 1965 seçimlerinde bir yarar getirmede. İlerici bir parti olarak hala inandırıcılık ve güvenilirlikten yoksun bulunuyordu ve zaten gecekondu semtlerindeki insanlar esasen, büyük kente kendi değerleriyle birlikte göç etmiş köylülerdi. Bunlar köydeki gibi AP'ye oy vermişlerdi. Solun gerçek partisi İşçi Partisi de CHP gibi seçimlerden çok başarısız çıktı. Ayrıca, "Ortanın solu" sloganı, AP propagandacılarına, CHP'lilere karşı yıldırma taktiklerini kullanmaları için her olanağı sağlamıştı. Bu kampanya sırasında "Ortanın solu, Moskova yolu" sloganı çok fazla kullanıldı.¹⁶⁰

Yenilgiden sonra parti içerisinde sert bir tartışma başladı ve yenilgiden "Ortanın solu" taktiklerini sorumlu tutanlar çoktu. Fakat İnönü, Ecevit'ten ve yeni programdan yana çıktı ve Ecevit 1966'da partinin genel sekreteri seçildi. İç kavga, 28 Nisan 1967'de toplanan 4. Olağanüstü Kurultay'a kadar sürdü. İnönü'nün desteklediği Ecevit, merkez yürütme kurulunun parti ve milletvekiller üzerindeki nüfuzunu ve parti disiplinini artırmak için bazı tedbirler önerdi. Bu tedbirler benimsenince, "ortanın solu" çizgisine karşı çıkan 47 milletvekili ve senatörden oluşan bir grup, Güven Partisi'ni kurmak için partiden ayrıldı. Bu kişilere, CHP "veliahtlığında" Ecevit'in esas rakibi olan Turhan Feyzioğlu önderlik ediyordu. Feyzioğlu her zaman partinin ilerici kanadının mensubu olmuştu ve bu yüzden de, O'nun partiyi bölmedeki güdülerinden birinin Ecevit'e karşı duyduğu kişisel kıskançlık olduğuna inanmamak güçtür.¹⁶¹

CHP'lilerin, Ekim 1968'deki 19. Kurultay'dan sonra Bülent Ecevit'in önderliğinde

¹⁶⁰ Zürcher, a.g.e, s.368 CHP'nin tarihi lideri İsmet İnönü sonradan (1972'de) kendisini partisinden ayrılmak zorunda bırakan Ortanın Solu sürecini, 1965 seçiminden hemen önce niçin acele ile başlatmak zorunda kaldıklarını şöyle açıklamıştır:"Seçim taktiği bakımından bunlar hata görülebilir. Ama meseleler geliyor. E ne yapacağız? Bunların karşısında vaziyet almak lazım. Bunlar üzerinde vaziyet almak hata görülebilir, parti politikası ve seçim politikası bakımından. Ben o kanaatte değilim. Tatbik edeceğimiz şeyler için esaslı kararlar aldık. Aşırı kanatlarla Halk Partisi'nin farkını belirtmek bizim için büyük başarı olmuştur. Ortanın Solu hareketi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, a.g.m, s.94-96

¹⁶¹ Zürcher, a.g.e, s. 368-369

“Ortanın Solu” adıyla başlattıkları parti-içi dönüşümü; 1969 seçimleri için yayımladıkları bildirgede açıkça “düzen değişikliği” şeklinde adlandırdıkları ve yeni kimlikle seçmen karşısına çıktıkları bilinmektedir. 1969 seçimlerinde parti içi hesaplaşmaların yol açtığı bölünme ve ayrılmalar yüzünden CHP’nin oyları yüzde 27.4’e düşmüşse de, milli bakiye sisteminin terk edilmesi sayesinde parlamentoya 143 milletvekili sokmayı başarmışlardır. 1965’de bu sayı 134 idi.¹⁶²

302. Milliyetçi Hareket Partisi ve Türkçü Hareket

1960 İhtilalinden sonra CHP ile birlikte varlığını sürdüren Osman Bölükbaşı liderliğindeki CKMP, 1960’ların ortasında kimlik değişimi yaşamış, 1969’da ise Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını alarak, Türkçülük akımının örgütlü siyasal gücü konumuna yükselmiştir. Başlangıçta küçük toprak sahibi ve esnafın çıkarlarını temsil eden CKMP, Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının 1962 yılında ayrılması ile etkinliğini zaten yitirmişti. II. İsmet İnönü ve ardından Suat Hayri Ürgüplü koalisyonlarına katılması partiyi bir süre daha yaşatabilmiştir. 1965’te yurt dışından sürgünden dönen 27 Mayıs 1960 eyleminin efsaneleşen lideri Kurmay Albay Alpaslan Türkeş ve yakın arkadaşlarının (14’lerden Rıfat Baykal, Ahmet Er, Muzaffer Özdağ ve Dündar Taşer) partiye üye olması; CKMP’nde yaklaşan dönüşümün ilk adımlarıdır. CKMP Genel Müfettişi sıfatıyla Alpaslan Türkeş, partinin yerel örgütleriyle doğrudan ilişkiye girmiş ve onları kısa sürede kendi tezleri doğrultusunda örgütlemeyi başarmıştır. 1 Ağustos 1965 günü Ankara’da toplanan parti kongresi, Ahmet Tahtakılıç’ın 516 oyuna karşı 698 oyla Alpaslan Türkeş’i genel başkanlığa getirmiştir. Yeni Genel Başkan Türkeş, parti yönetimini de kendisine çoğunluk sağlayacak biçimde değiştirmiş; 14’lerden yakın arkadaşı Muzaffer Özdağ Genel Sekreterlik görevini üstlenmiştir. CKMP’de yönetim değişikliğinden sonra kabul edilen programda ve Alpaslan Türkeş’in konferans ve demeçlerinde amacın açıkça yeni bir devlet ve toplum düzeni kurmak şeklinde belirlendiği görülmektedir. Yeni düzen, kapitalizmden ve komünizmden ayrı, “üçüncü yol” veya “ülkücü yol” şeklinde kavramlaştırılmaktadır. “Yüzde yüz yerli, yüzde yüz milli bir doktrin” olarak öne sürülen tezler “Dokuz Işık” adıyla Türkeş’in 1965 yılında yayınladığı bir risalede açıklanmıştır.¹⁶³

¹⁶² Özdemir, a.g.m, s. 96

¹⁶³ Özdemir, a.g.m, s.96

1965 genel seçimlerinde yeni programıyla yarışan Alpaslan Türkeş'in önderliğindeki CKMP aldığı yüzde 2.2'lik oy oranı (208 bin 696 oy) ve seçim sisteminin yardımı ile 11 sandalye kazanmıştır. Böylece, Alpaslan Türkeş, Muzaffer Özdağ ve Rıfat Baykal gibi 14'lerin tanınmış öncüleri CKMP listesinden parlamentoya girmişlerdi. 1965'ten 1969'a kadar geçen dört yılı; CKMP'nin MHP'ye dönüşümü, partide yeni tezlerin yerleşmesi, parti örgütlerinin yurt genelinde güçlenip yaygınlaşması olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁴

303. Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Hareket

1961 Anayasası ile girilen demokrasi ortamında yeniden siyaset sahnesine çıkan Sosyalist hareket, 1965 genel seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi (TİP) adıyla ilk kez parlamentoda temsil imkanına kavuşmuştur. 13 Şubat 1961'de bir grup sendikacı tarafından kurulan TİP, İstanbul Hukuk Fakültesi eski öğretim üyelerinden Mehmet Ali Aybar'ın (1910-1995) Genel Başkanlığa getirilmesiyle siyasette varlığını hissettirmeye başlamıştır. TİP'nin seçimlere katılmaması için AP'nin Yüksek Seçim Kurulu'na yaptığı itirazlara rağmen 1965 seçimlerine 54 ilde katılarak geçerli oyların yaklaşık yüzde 3'ünü oluşturan 276 bin 101 oy alarak parlamentoda 15 sandalye kazanmıştır. Bu dönemde TİP lideri Mehmet Ali Aybar ve arkadaşları tarafından parlamentoya sunulan kanun tasarılarından bazıları şunlardır:

- * Topraksız ve az topraklı köylüye toprak verilmesi.
- * Tarımda kiracılık ve ortaklığın yoksul köylü lehine düzenlenmesi.
- * İşsizlik sigortası.
- * Petrolün millileştirilmesi.
- * Tasarruf bonolarının iptali.
- * Yabancı sermayeyi teşvik kanununun iptali.
- * İşverenin lokavt hakkını kaldıran ve grevlerle ilgili yasak ve sınırlamaları en aza

¹⁶⁴ MHP asıl büyük sıçramasını 1970'li yıllarda (1 Nisan 1975) I. Milliyetçi Cephe Koalisyonuna katılarak yapmıştır. 1973 seçimlerinde kazandığı 3 sandalyeyi 1977 seçimlerinde 16'ya çıkartmış, ülke genelinde yaklaşık 1 milyonluk seçmen kitlesini kendisine bağlamayı başarmış, aktif bir siyasi öncü konumuna yükselmiştir. Türk toplumunun altı sosyal dilimden meydana geldiğini söyleyen ve iktidarında söz konusu altı meslek dilimini korporasyonlar halinde örgütleyerek ülkeye yönetmeye talip olan MHP'nin milliyetçilik düşüncesi esas itibarıyla 1944'teki Türkçülük akımının 1960'lara yansımasıdır. "Dünyanın neresinde Türk varsa, Türk milliyetçilerinin ilgileri içindedir. Dış Türkler için elden ne gelirse yapmayı Türk milliyetçilerinin boynuna borç sayarız," demek suretiyle iç ve dış kamu oyuna söz verilmesi bu tutumun açık örneğidir. Türkeş, Dış Türkler konusunda döneminin ilerisinde bir görüşe sahip olmuş ve bu konudaki gayretleri ile Türk Dünyası'nda haklı bir şöhret kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, a.g.m, s. 96-98

indiren, hükümetin yetkisini kısıtlayan düzenleme.

* Vergi yükünü emekçiden sermaye ve toprak sahibine kaydıran düzenleme.

* Köy bölge okulları kurulması ve ilkokul öğrencilerine ders araç ve gereçlerinin parasız verilmesi.

1960'lar Türkiye'sinde bu tür kanun teklifleri alışılmadık olaylardır. 15 sosyalist milletvekilinin parlamentoda yer alabilmeleri bile siyaset kurumu için tek başına renklilik ve canlılık olmuştur. TİP, 20 Temmuz 1971'de siyasi partiler kanununa aykırı faaliyet gösterdiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır. 12 Mart askeri yönetimince tutuklanan partinin o sıradaki Genel Başkanı Behice Boran (1910-1988) ve arkadaşları askeri mahkeme tarafından 6-15 yıl arasında değişen ağır hapis cezasına mahkum olmuşlar; 1803 sayılı Af Kanunu'nun bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesi'nce iptali üzerine 12 Temmuz 1974'te tahliye edilmişlerdir.¹⁶⁵

304. Milli Nizam Partisi ve İslamcı Hareket

1960'lar sonunda Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği'ndeki anlaşmazlıklar yüzünden İstanbul ve İzmir'deki büyük iş çevrelerine karşı Anadolu'nun küçük ve orta büyüklükteki işyeri sahiplerini temsil eden kesimler ayrı bir siyasi parti çatısı altında toplanma gereği duymuşlardır. 26 Ocak 1970'de Milli Nizam Partisi (MNP) bu gelişmenin sonucu olarak kurulmuştur. Liderliğini, Odalar Birliği eski Genel Sekreteri ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Necmettin Erbakan'ın¹⁶⁶ yaptığı bu grup, Anadolu'da çok kısa sürede ve yaygın şekilde örgütlenebilmiştir. MNP, AP hükümetlerinin şehirlerde büyük sanayi ve ticaret, kırlarda tarım burjuvazisini destekleyen siyasal tercihlerine bir tepki hareketi olarak belirmektedir. MNP'nin kuruluşu ile Türkiye'de dini muhalefet ilk defa kendi başına ortaya çıkmaktadır. DP ve AP'den farklı olarak MNP, dini muhalefeti kendi sosyo-ekonomik tabanına dayandırarak örgütlemeyi başarmıştır. Necmettin Erbakan ve çevresi özellikle ağır sanayiinin geliştirilmesini savunuyorlardı. Avrupa Ortak Pazarı'na girilmesine de kesinlikle karşı idiler. MNP 1 yıldan biraz fazla yaşayabilmiş; 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden hemen sonra faaliyetlerinde dini ön

¹⁶⁵ Özdemir, a.g.e, s. 98-100. TİP ve Mehmet Ali Aybar hakkında bilgi için bkz. Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

¹⁶⁶ Bu dönemde Erbakan ve İslamcı hareketin durumu hakkında bkz. *Demokrasinin 50 Yılı*, C.I, s.491,513,519,526,538,542,550,557,560,590,592; *Cumhuriyetimizin 75 Yılı*, C.II, s.624,655

plana alarak laikliğe aykırı davrandığı gerekçesiyle kapatılmıştır (20 Mayıs 1971). 11 Ekim 1972'de, MNP'nin yerine aynı çizgide Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuş ve yurt genelinde örgütlenmesini çok hızlı biçimde gerçekleştirmiştir.¹⁶⁷

305. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası

Ayrılmalar yüzünden zayıflamış olan Demirel hükümeti, 1971 başlarında felce uğramış gibiydi.¹⁶⁸ Üniversite kampüslerindeki ve sokaklardaki şiddeti önlemek için eyleme geçecek gücü kalmamış, toplumsal ve mali reformlara ilişkin herhangi bir ciddi yasayı meclisten geçirmeyi başaramamıştı. 12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı Başbakanı, tam anlamıyla Silahlı Kuvvetler'in bir ultimatomu olan bir muhtıra verdiğinde durum böyleydi. Muhtıra, "anarşi" yi sona erdirebilecek ve reformları "Atatürkçü bir görüşle" uygulayacak güçlü ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasını istiyordu. Bu talepler karşılanmadığı takdirde ordu "anayasal görevini yerine getirecek" ve iktidara el koyacaktı. Kısa zamanda, yüksek rütbeli komutanların, alt rütbeden subayların Mayıs 1960 modeline göre bir darbe yapma niyetini fark edip bunu önlemek için eyleme geçmiş olduğuna dair söylentiler yayılmaya başladı. Hemen ardında da bazı subaylar emekli olunca bu söylentiler doğrulanmış gibi gözükte, ama böyle bir gizli tertibin varlığı hiçbir zaman kesinlikle kanıtlanmamıştır.¹⁶⁹

Diğer müdahaleler gibi 12 Mart'ı da geliş gerekçeleri ile eleştirmek kolay değildir. Toplum adeta orduyu siyaset sahnesine çekmiştir. Fakat 12 Mart rejimi insan haklarını zedelemek pahasına uyguladığı yöntemler ve hukuk devleti ilkesine karşın başvurduğu

¹⁶⁷ MSP Hareketi, Necmettin Erbakan'ın liderliğinde 12 Eylül'e kadar devam etmiş; 1974'te önce CHP ile, 1975 ve 1977'de ise Milliyetçi Partiler Topluluğu ile koalisyon ortaklıkları içinde yer almıştır. 1980 sonrasında ise bu hareket Refah Partisi (RP) olarak iktidara gelmiştir. MNP-MSP ve RP, Necmettin Erbakan'ın mücadeleci kişiliğinin sürüklediği liderlik yönetiminde Türkiye politikasında rol almışlar; dış politikada İslam ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda zaman zaman etkili olmuşlardır. Özdemir, a.g.m, s. 100-102.

¹⁶⁸ 12 Mart öncesinin asayişsizlik bunalımından çeşitli istifa önerilerini, güvensizlik oyu almadan çekilmeyeceğini açıklayarak geri çeviren Başbakan Demirel, muhtıra karşısında, bu müdahalenin Anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşamayacağını söyleyerek görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ana muhalefet partisinin önderi İnönü ise düzeni sağlayacak geçici bir hükümetin ülkeyi seçimlere götürmesi gerektiği kanısındadır. Ama, siyaset-karşıtı birçok çevreler, böyle bir ara dönemde "partiler üstü" bir hükümet eliyle toplumsal düzeltimler yapılabileceğine bel bağlamışlardır. 27 Mayıs'ın yanlış bir imgesiyle olmalı, TİP'ten başka, (DİSK'TEN Dev-Genç'e) hemen hemen bütün sol örgütler de, 12 Mart'ın ilk günlerinde bu boş umudu paylaşmaktadırlar. Tuncay, a.g.m, s.1986

¹⁶⁹ Zürcher, a.g.e, s.375

yasal ve anayasal değişiklikler bakımından ite ve dışta uzun yıllar tartışma konusu yapılmıştır. Ayrıca bizzat 12 Mart'ı yapanların itiraflarıyla müdahale başarısız olmuştur. Çünkü, yapılan değişiklikler kısa sürede iptal edildiği gibi, anarşi daha yaygın ve daha kanlı bir biçimde yeniden başlamıştır. Ayrıca toplumda yeni gerginliklere ve yaralara yol açılmıştır. 12 Mart, her şeyden önce müdahale içinde bir müdahale görünümündedir. Olayın arefesinde neredeyse gazetecilerin önünde subay toplantıları yapılmakta, kamuoyu sola açık bir darbe beklemektedir. Hatta ilk hükümette "Onbirler" adıyla anılan orta-solda sayılabilecek bakanlar yer almıştır. Anlaşılan, gerçekten sola açık bir cuntayı önlemek için "reformist" görünümlü geçici bir hükümet kurulmuştur. Meclis kapatılmamış, yapılmak istenen değişiklikler bu Meclis'e yaptırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla 12 Mart doğrudan bir müdahale sayılamaz. Bu nedenle ordu bütün siyasal yaşama el koymamış, anayasal kurumlara dokunmamıştır. Hatta esas olarak hareket solu hedef almış görünmesine karşın, DİSK gibi önemli bir kitle rgt varlığını sürdürmüştür. Sonuç olarak 12 Mart, ana izgileriyle 27 Mayıs'ın getirdiği hak ve özgürlükleri kısıtlama yolunda ilk ve başarısız bir girişim olarak kalmıştır.¹⁷⁰

Siyasetçilerin muhtıraya ilk tepkisi olumsuzdu. Demirel derhal istifa etmiş ve İnn ordunun siyasete müdahalesini şiddetle kınamıştır. Ancak çok kısa bir süre içinde her iki parti lideri daha uzlaşmacı bir tavır takındılar. Demirel partisine sakin olması uyarısında bulundu ve bekle gr tavrını benimsedi. İnn ise, generaller tarafından göreve atanan yeni hükümetin başında, uzun yıllardır yakın ilişkide olduğu, CHP'nin sağ kanat mensubu Nihat Erim'in olacağı belli olur olmaz, bu hükümeti desteklediğini açıkladı. İnn'nn Erim'i desteklemesi Ecevit'i o kadar çok öfkelendirmişti ki, genel sekreterlikten istifa etti. Erim büyük ölçüde siyasetin dışından gelen teknokratlardan oluşan bir kabine kurdu. Hükümetinin kamu düzenini sağlayacağını ve uzun zamandır gecikmiş olan bazı sosyo-ekonomik reformları gerçekleştireceğini açıkladı. Dünya Bankası'nda çalışmış seçkin bir ilerici ekonomist olan Atilla Karaosmanoğlu tarafından bir reform programı hazırlandı. Program toprak reformunu, tarım vergisini, maden sanayiinin ulusallaştırılmasını ve ortak girişimlerde Türklerin payını en az yüzde 51'de tutarak Türk sanayini koruma tedbirlerini içermekteydi. Bu reform programı sermaye ve tarımdaki çıkar çevrelerinin inatçı muhalefetiyle karşılaştı. Sadece Vehbi Koç ve Nejat Eczacıbaşı gibi, Türkiye yakın

¹⁷⁰ Mevlüt Bozdemir, "Ordu-Siyaset İlişkileri", CDTA, C.X, s.2656,2657.

gelecekte sanayileşmiş ülkelerle katılacaksa bu önerilerin gerekli olduğunu düşünen en büyük ve ileri görüşlü sanayiciler reform önerilerini desteklediler.

Cumhurbaşkanı Sunay'ın da onayıyla meclisten kendisine ülkeyi kararnamelerle yönetme yetkisi isteyen Erim bu isteği reddedilince Nisan 1972'de istifa etmişti. Yerine, Güven Partisi liderlerinden Ferit Melen geçti. Melen, Demirel ve AP ile, Erim'e göre çok daha yakın işbirliğinde bulunmuştu. Erim ve Melen kabinelerinin siyasetini onaylamayan tek parti CHP idi. CHP içerisinde Ecevit'in ilkeli tutumu, Mayıs 1972'deki heyecanlı kurultayda onun İnönü'yü parti genel başkanlığına terke zorlayıp, yerine geçmesiyle ödüllendirildi. İnönü, yaklaşık 50 yıl önce kuruluşuna katıldığı partiden Kasım ayında istifa etti.

Partiler dışlarını 1973'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gösterdiler. 1966'da (sağlık durumu kötüleşen) Gürsel'in yerine geçen Cumhurbaşkanı Sunay'ın süresi 1973'de sona ermiş ve ordu cumhurbaşkanlığı için Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'i öne sürmüştü. Ancak partiler, bir cumhurbaşkanının yerine (Sunay'ın durumunda olduğu gibi) bir genelkurmay başkanının kendiliğinden geçmesinin gelenek haline gelmemesi gerektiğinde birleştiler ve Gürler yenilgiye uğratıldı. Başka bir aday bulmak epey güç oldu. 15 gizli oylamadan sonra, büyük partiler sonunda bir aday üzerinde uzlaşabildiler, bu senatör ve emekli amiral Fahri Korutürk idi. Korutürk, 12 Mart darbesinden sonra yapılacak ilk serbest seçimlere yani Ekim 1973'e kadar geçici hükümeti yönetmesi için ekonomist Naim Talu'yu atadı.¹⁷¹

14 Ekim 1973 milletvekili seçimlerinde ise oyların ve sandalyelerin dağılımı şu şekilde oldu.¹⁷²

¹⁷¹ Zürcher, a.g.e, s.376-379.

¹⁷² Türkiye siyasetinde 1973 genel seçimlerinden 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin yapıldığı güne kadar yaklaşık 7 yılda 7 hükümet görev almıştır:

Birinci Ecevit Hükümeti	26 Ocak 1974 – 17 Kasım 1974
Sadi İrmak Hükümeti	17 Kasım 1974 – 31 Mart 1975
Birinci Milliyetçi Cephe	31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977
İkinci Ecevit Hükümeti	21 Haziran 1977 – 21 Temmuz 1977
İkinci Milliyetçi Cephe	21 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978
Üçüncü Ecevit Hükümeti	5 Ocak 1978 – 12 Kasım 1979
Üçüncü Milliyetçi Cephe	12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980. Özdemir, a.g.m, s.109-110.

Tablo: 2.

1973 Milletvekili Seçimleri Sonuçları

Partiler	Aldıkları Oy	Oy oranı	Sandalye	Sandalye oranı
CHP	3.570.583	% 33.3	185	% 41.1
AP	3.197.879	% 29.8	149	% 33.1
DP	1.275.502	% 11.9	45	% 10.0
MSP	265.771	% 11.8	48	% 10.6
CGP	564.343	% 5.3	13	% 2.8
MHP	362.208	% 3.4	3	% 0.6
Bağımsızlar	303.218	% 2.8	6	% 1.3
TBP	121.759	% 1.1	1	% 0.2
MP	62.377	% 0.6		

Kaynak: ÖZDEMİR, 2002, s.109-110.

Cevdet Sunay Genelkurmay Başkanlığı döneminde olduğu gibi Cumhurbaşkanı olduğu dönemde de uzlaşmacı tavrını sürdürmüş ve makamının gerektirdiği partilerüstü ve tarafsız politikalarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en üst kademesinde görev yapmış biri olarak ordu ile sivil yönetim arasındaki ilişkileri dönemin de hassasiyetlerine bağlı olarak çok iyi dengelemiş ve politikalarıyla sivil yönetimden yana olduğunu açık bir biçimde göstermiştir. Böylelikle 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra mevcut gerginliklerin aşılmasında önemli hizmetleri bulunmuştur.

“Bizi ileriye götürecektir yol, orta yoldur” diyerek uzlaşmacı ve itidalli yönünü ön plana çıkaran Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanlığı döneminde bu düşüncesinin merkezinde politikalar üretmiştir. Tek parti iktidarından yana olduğu bazı açıklamalarından anlaşılan Cevdet Sunay'ın siyasi alanda istikrarı ön planda tuttuğu görülmektedir. Ancak Cevdet Sunay'ın iç politikada üstlendiği uzlaşmacı, partilerüstü ve tarafsız tutum ve politikaları 12 Mart 1971 Askeri muhtırasını önlemeye yetmemiştir. Ancak 12 Mart'taki muhtıra sürecinden sonra istikrarın devamını sağlamak adına yine Cevdet Sunay'ın önemli hizmetlerde bulunduğu söylenebilir.

31. Dış Politik Gelişmeler

310. II. Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikası

Yerli ve yabancı dış politika uzmanları İkinci Dünya Savaşı¹⁷³ sonrasında Türkiye'nin dış politikasında önemli bir dönüm noktası olduğu hususunda birleşmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemin "iki kutuplu" bir yapıya dönüşmesi ile Türkiye Soğuk Savaş'ın tam ortasında yer almıştır. Bir başka deyişle, Türkiye, "Soğuk Savaş"ın taraflarından biri, Batı Bloku'nun bu süreçteki en önemli üyesi olmuştur. Türkiye, bu evrensel güç savaşımındaki yerini almakla, yalnız dış politikasını ona göre düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda, ulusal çıkarlarını da yeniden tanımlamıştır. Bu duruma yönelik olarak bazı yazarlar Türkiye'nin ulusal çıkarları bu süreçte genel olarak Batı, özel olarak da ABD çıkarlarıyla özdeşleştirilmiştir yorumunu yapmışlardır.¹⁷⁴

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yukarıda sözü edilen dış politika tercihini belirlemede temel faktörlerden ilki Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan gelişmelerdir. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper arasında 7 Haziran 1945'te yapılan görüşmeden sonra, Sarper'in bildirdiğine göre, Molotov, bu görüşmede, Türk-Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine bazı düzeltmeler yapılmasını, Boğazlar'da Sovyetler Birliği'ne üs verilmesini ve Montreux Sözleşmesi'ni değiştirmek üzere Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir anlaşmaya varılmasını istemiştir. Bunun yanında Sovyetler Birliği'nde bazı Türk toprakları üzerinde hak iddia eden yazılar yayımlanmıştır. 7 Ağustos 1946'da da Sovyetler Birliği, Türkiye'ye bir nota vererek, yeni bir Boğazlar rejiminin kurulmasını istemiştir. 24 Eylül 1949'da ise Sovyetler Birliği yeni bir notayı Türk hükümetine iletmıştır.¹⁷⁵ Bu talepler Türkiye'yi dış politikada Sovyetler Birliği'ni dengeleyici güç arayışına itti ve İkinci Dünya Savaşı sonucu Batı'da

¹⁷³ İkinci Dünya Savaşı dönemi Türk dış politikası için bkz. Orhan Avcı, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Dış Politikası", *Askeri Tarih Bülteni*, C.XXI, No: 41, Ağustos 1996, s.163-183. Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994; *İkinci Dünya Savaşı Yılları, 1939-1946, : Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973.

¹⁷⁴ Haluk Gerger, "Türk Dış Politikası", *CDTA*, C.II, s.357. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Soysal, "Uluslararası Siyasal Konjonktürde Değişmeler ve Türkiye'nin Dış Politikası, 1923-1983". *Dış Politika*, Cilt X, No:4, s.33-47.

¹⁷⁵ Gerger, *a.g.m*, s.2. Bu talepler ve bu dönem Türk-Sovyet ilişkileri için bkz. Baskın Oran, "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? Türk-Sovyet İlişkileri, 1939-1970", *AÜ SBFD*, C. XXV, No: 1, Mart 1970, s.41-93; Akif Tarakçı, *Sovyetler Birliği'nin Bugünkü Türkiye Politikası*, Kardeş Matbaası, Ankara 1969.

oluşturulan organizasyonlarda yer almaya çalıştı.

12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini¹⁷⁶ ve bu doktrinin çerçevesi içinde gelişen Marshall Planı¹⁷⁷ Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloku'nda yer almasını etkileyen ve hızlandıran temel faktörler oldular.

Bu arada, Soğuk Savaş'ın şiddetlenmesi, uluslararası politikada yeni gelişmeleri ortaya çıkarmış 4 Nisan 1949 günü NATO, 5 Mayıs 1949 gününde de Avrupa Konseyi kurulmuştur. Artık kaderini tamamen Batı Bloku'na bağlamaya yönelik bir dış politika çerçevesi çizmiş olan Türkiye, bundan sonra, tüm enerjisini Batı Bloku'nu oluşturan bu örgütlenme süreci içinde yer alabilmek için harcamaya başlamıştır. 8 Ağustos 1949'da Avrupa Konseyi'ne üye olmaya davet edilen Türkiye, Batı ile bütünleşme ve sürekli Amerikan yardımı sağlama uğraşlarının bu ürünü olarak da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuş, Amerikan Akdeniz Filosu'nun bazı gemilerini limanlarına davet etmiş, Birleşmiş Milletler Örgütü içinde sürekli olarak Batılı devletlerle birlikte davranmış ve nihayet 1950 yılının Mart, Ağustos ve Eylül aylarında NATO'ya üyelik için çeşitli başvurularda bulunmuştur. 17 Ekim 1951 tarihli ek protokol ile NATO üyeliğini gerçekleştiren Türkiye, hem çok uzun yılların birikiminin sonucu olan Batı ile her alanda bütünleşmesini tamamlamış, hem de Doğu-Batı savaşının taraflarından biri haline gelmiştir.¹⁷⁸

Batı ve özellikle ABD yandaşlığını aktif olarak dış politikada izleyen Türkiye Bağdat Pakti¹⁷⁹ ile Ortadoğu'da Batı'nın çıkarlarını gözetmeye çalışmış ve bu nedenle Arap

¹⁷⁶ Truman Doktrini için bkz. Ali Rasızade Şamiloğlu, *Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasininin Hataları*, (Çev. Muhibbi Ahmedov), TTK, Ankara 1991; Necati Sözüöz, *Türk-Amerikan İlişkilerine Genel Bir Bakış 1923-1950*, Fakülte Matbaası, İstanbul 1992.

¹⁷⁷ Bu konu için bkz. *Türkiye'de Marshall Planı*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1956; Hayati Tüfekçioğlu, "1950'de Türk-Amerikan İlişkilerinin Türkiye'de Geniş Çevrelerce Algılanış Biçimi", *500. Yılında Amerika*, İstanbul 1994, s.165-200.

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gerger, a.g.m, s.537-538; Baskın Oran, "Görelî Özerklik-3, 1960-1980", *Türk Dış Politikası*, (Editör: Baskın Oran), C.I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.653-680. Avrupa Konseyi için bkz. Seyfi Taşhan, "Türkiye ve Avrupa Konseyi", *Dış Politika*, C.X, No: 4, Ekim 1983, s.3-9. NATO'ya üyeliğimiz için bkz. İhsan Yurdoğlu, *NATO Hakkında Tahliller ve Düşünceler: Atlantik Pakti, Niçin ve Nasıl Girdik?*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1956; Yusuf Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi: 1939-1952*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.

¹⁷⁹ ABD'nin girişimleri ve Türkiye'nin de yoğun desteği ile 24 Şubat 1955 günü Türkiye, Irak, Pakistan, İran ve İngiltere Bağdat Pakti'm oluşturmuşlardır. Bu Pakt'ta ABD gözlemci statüsünde yerini almıştır. Bu pakt ile üyeler ve ABD Ortadoğu'da NATO'nun bir uzantısını kurmuş oluyordu. Irak,

dünyası ile ilişkiler gerginleşmiştir. Aynı durum 1955'de toplanan Asya-Afrika ülkeleri Konferansı'nda da gözlemlenmiş ve Batı'nın savunuculuğunu yapan Türkiye sert tepkilerin muhatabı olmuştur. Türkiye'nin bu tutumu Sovyetlerle olan ilişkilerini tehlikeli bir duruma sokarken, Bağlantısızlar'a karşı da aynı tavırla yaklaşan Türkiye Batı eksenli bir dış politikayı kendisi için tek seçenek haline getirmiştir. ABD ile imzalanan ikili anlaşmalar da bu durumun en bariz göstergesi olmuştur.

32. 1960 Sonrası Türkiye'nin Dış Politikası'nda Yaşanan Değişimin Nedenleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası şartların zorlaşmasıyla ABD eksenli olarak şekillenen Türk dış politikasında 1960'dan sonra yaşanan iki somut gelişme ile beraber büyük değişimler görülecektir. Tek yönlü dış politika izlemenin zararını Türkiye 1960'lı yıllarda çok defa görecektir.

320. Küba Bunalımı

Tek yönlü dış politikanın değişmesine yol açan somut gelişmelerden birincisi Küba Bunalımı'dır. 1962 yılının Ekim ayında, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin Küba'ya kısa ve orta menzilli nükleer başlıklı füzeler yerleştirdiğini, bunların yapımına engel olmak ve sökülmelerini sağlamak için de Küba'yı denizden abluka altına aldığını açıklamıştır. Böylece, bir anda bütün dünya ABD ile Sovyetler Birliği arasında çıkabilecek bir nükleer savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Küba bunalımı sırasında sürdürülen Sovyet-Amerikan görüşmelerinde, Sovyetler birliği, Küba'daki Sovyet füzelerine karşı, Türkiye'de bulunan Amerikan Jüpiter füzelerini göstermiş, Kruşçev, Kennedy'ye yazdığı bir mektupta Küba'daki füzelerin ancak Türkiye'deki Jüpiter füzeleriyle birlikte sökülebileceğini açıklamıştır. Bu arada, Küba'ya karşı girişilebilecek bir Amerikan saldırısı durumunda, Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'ye karşı harekete geçebileceği, tüm

Haşimi rejiminin yıkılmasından sonra (Temmuz 1958) Bağdat Paktı'ndan çekildi. Bunun üzerine Pakt'ın öteki üyeleri toplanarak teşkilatın devamına karar verdiler. Karar, Londra Deklarasyonu adıyla yayımlandı. ABD, Türkiye, İran ve Pakistan arasında Güvenlik ve Savunma İşbirliği Antlaşması imzalandı. Pakt'ın merkezi Ankara'ya nakledildi ve adı CENTO olarak değiştirildi. Ancak, üyeleri arasında sağlıklı bir işbirliği sağlayamayan Pakt, İran ve Pakistan'ın çekilmesiyle 1979 yılında dağıldı. Bağdat Paktı ile alakalı gelişmeler için bkz. Fahir Armaoğlu, "Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na", *Bellekten*, C.59, No: 224, Nisan 1995, s.189-226; İsmail Soysal, *1955 Bağdat Paktı*, TTK, Ankara 1991; Gerger, a.g.m, s.543; İ.Ethem Tiryakioğlu, "CENTO'nun Sonu ve Türkiye" SKD, C.98, No: 270, Haziran 1979, s.20-30.

dünyada, resmi ve gayri resmi çevrelerde, açıkça söz konusu edilmiştir. Türkiye'nin, sınırlarından binlerce kilometre uzaklıktaki bir yerde ortaya çıkan bir Sovyet-Amerikan çatışmasında pazarlık konusu olması ve savaş tehlikesiyle karşılaşması, buna karşılık da çaresiz bir bekleyiş içinde bulunması, hatta ABD'nin sert tutumunu desteklemesi, Türkiye'de bir şok etkisi yaratmıştır. Türkiye'nin ABD ile olan "özel" ilişki ve yakınlığının Türkiye'ye yarar yerine zarar getirdiği durumlara ürkütücü bir örnek oluşturan Küba bunalımının, yalnız uluslararası yumuşamanın değil, Türk dış politikasında da bir dizi değişikliğin tohumlarını attığını söyleyebiliriz.¹⁸⁰

Bunalım sırasında Başbakan olarak ABD'ye destek veren İsmet İnönü, Küba bunalımının sona ermesinden 8 yıl sonra, Ocak 1970 te TBMM'de yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Amerikalılar bize Jüpiterlerin demode oldukları için çekileceğini söylediler. Onların yerine Polaris denizaltıları ikame edilecekti. Ancak daha sonra öğrendik ki, Sovyetlerle pazarlık yapmışlar. Bu olay gösterdi ki, Türk yöneticileri bugün Amerikalıların Türkiye'yi istemeyen krizlere sokmasına izin vermemeli ve dikkatli davranmalıdır." Bunalım Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimi açısından şu önemli sonuçları doğurdu.

1. ABD Jüpiterlerin çekilmesinden sonra Türkiye'ye F-104 ve F-100 savaş uçaklarının verilmesini hızlandırdı. Böylece, kitlesel karşılıktan esnek karşılığa dönüşmekte olan NATO stratejisine uygun olarak Türkiye'nin konvansiyonel gücünün artırılmasına önem verildi.
2. Bunalım Washington'da alınan kararların, Türkiye'nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye düşürebileceğini açıkça gösterdi.
3. Türkiye tek yönlü dış politika izlemesinin bir zararını daha gördü. Dünyanın ABD dışındaki bölgeleriyle de yakın ilişkiler kurulması gerektiği düşüncesi taraftar kazandı. 1960'lar boyunca Türk dış politikasının çok yönlülüğe geçiş süreci, Küba bunalımının verdiği dersle şekillendirildi.
4. Türkiye kendi ulusal çıkarlarını ilgilendiren konularda önce tek başına hareket edip, sonra müttefiklerine danışmanın da etkili bir dış politika aracı olduğunu bunalım

¹⁸⁰ Türkiye'de Amerikan füze üslerinin kurulmasını Türk Hükümeti'nin kabul ettiği 1959 yılının Ekim ayında ABD'de açıklanmıştır. Küba bunalımı esnasında ABD Sovyet taleplerini kabul ederek 30 Ekim 1962'de Küba ablukasını kaldırdı ve bunun paralelinde de 1963 Ocak ayında da Türkiye topraklarındaki Jüpiter füzelerinin sökülmesini kabul etti. Küba bunalımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gerger, a.g.m, s.543 ve 552; Mediha Akarslan, "1962 Küba 'Ekim Füzeleri' Bunalımı ve Türkiye", SKD, C.114, No:344, Nisan 1995, s.20-24.

sırasında Kennedy'nin izlediği politikayla gördü. İleriki yıllarda, SSCB'yle işbirliğinin artırılması, afyon yasağının kaldırılması, Kıbrıs müdahalesi gibi cesur adımları atarken, Türkiye hep bu ulusal çıkar kavramına dayanacaktır.¹⁸¹

321. Johnson Mektubu

Türk dış politikası 1960'tan sonra temelden etkileyen ikinci somut gelişme Kıbrıs Sorunu ve sorunun gelişim sürecinde ortaya çıkan Johnson Mektubu'dur.

1578 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Kıbrıs Adası'nın yönetimi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında İngiltere'nin eline geçmiş, 5 Kasım 1914 tarihinde de İngiltere Ada'yı ilhak etmiştir. 10 Mart 1925'te İngiliz kolonisi statüsüne alınan Kıbrıs, 1960 tarihinde iki milletli (Türk-Rum) Kıbrıs Cumhuriyeti olarak şekillendirilmiş ve 1960 yılının Eylül ayı sonunda da BM üyeliğine kabul edilmiştir.¹⁸²

Aralık 1963'ten itibaren Kıbrıs'ta 1960 anayasası hükümlerini uygulamak istemeyen Rumların Türklere yönelik saldırıları hız kazandı. 21 Aralık 1963'te Rumların gerçekleştirdiği ve "Kanlı Noel" olarak anılan saldırıdan sonra 25 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ABD Başkanı Lyndon Johnson'a bir mektup göndererek adadaki katliamın hemen durdurulması için Rum tarafına baskı yapmasını istedi. Ancak Johnson, hem soruna Türkiye yanında taraf olmamak için, hem de 1964 sonunda yapılacak başkanlık seçiminde üç milyonluk Rum kökenli Amerikalıların oylarını yitirmemek için hareketsiz kalmayı yeğlemişti.¹⁸³

Bu bunalım sırasında Türkiye, gerek Birleşmiş Milletler'de, gerek Batı dünyası içinde beklediği ilgi ve desteği bulamamış ve bu durum Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki yalnızlığını gözler önüne sermiştir. Türk dış politikasının bu başarısızlığı, Türkiye'nin temel dış politika ilkelerinin, uluslararası ilişkilerinin yapısının ve temel yörüngesinin

¹⁸¹ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, C.I, s.685.

¹⁸² Bu dönemler ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs, 1878-1960*, Ekin Yayınları, İstanbul 1960; Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını (No:44), Ankara 1975.

¹⁸³ Erhan, a.g.m, s.685.

eleştirilmesine, değişiklik isteklerinin güçlenmesine yol açmıştır.¹⁸⁴

Bu arada, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmesi gereken bir gelişme ortaya çıkmış ve ünlü “Johnson Mektubu” açıklanmıştır. Türk hükümeti, Kıbrıslı Türklerin toplu bir biçimde katledilmelerini önlemek üzere Kıbrıs’a müdahale kararı verdiği 5 Haziran 1964 günü, Başbakan İnönü ABD Başkanı Johnson’dan bir mektup almıştır. Türk dış politikasını önemli ölçüde değişikliklere uğratabilecek zemini hazırlayan mektubunda Johnson özetle şunları vurgulamaktaydı:

1. ABD yıllar boyunca Türkiye’nin en sağlam bir müttefiki olmuştur. Türkiye ABD’ye danışmadan böyle bir karar almamalı ve uygulamamalıdır.
2. Türkiye Garanti Anlaşmasına dayanarak, Kıbrıs’a bir müdahalede bulunabileceğine inanmaktadır. Fakat bu, garanti anlaşması tarafından menedilen bir yöntem olan taksimin gerçekleşmesine yol açacaktır.
3. Müdahale iki NATO üyesi ülke olan Türkiye ile Yunanistan arasında bir çatışmaya yol açacaktır. Böyle bir çatışma NATO tarafından hiç istenmemektedir. İki ülke de NATO’ya katılmakla bir daha savaşmayacaklarını kabul etmişlerdir.
4. “(...) Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak askeri bir müdahale SSCB’nin soruna doğrudan doğruya karışmasına neden olabilir. NATO (müttefikleri) tam rıza ve muvafakat(ları) olmadan Türkiye’nin girişeceği bir hareket sonucunda ortaya çıkacak bir SSCB müdahalesine karşı Türkiye’yi savunmak yükümlülükleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını (bulamamışlardır)(...)”
5. Türkiye’nin tek taraflı müdahalesi BM’nin sürdürdüğü arabuluculuk çabalarında sekteye uğratabilecektir.
6. “(...) Türkiye ile (ABD arasında) mevcut Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın IV. maddesi gereğince, askeri yardımın, verilmiş amaçlarından ayrı gayelerde kullanılması için (Türk hükümetinin) ABD’nin muvafakatini alması gerekmektedir(...) Mevcut koşullar altında Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından sağlanmış olan askeri malzemenin kullanılmasına ABD muvafakat(...)” etmemektedir.
7. Başbakan İnönü’nün, tasarladığı müdahaleyi gerçekleştirmeden önce Washington’da Başkan Johnson’la görüş alışverişinde bulunması memnuniyetle

¹⁸⁴ Gergçer, a.g.m, s.543-544.

karşılanacaktır.¹⁸⁵

Johnson Mektubu, genelde Türk dış politikası ve özelde de Türk-Amerikan ilişkilerini uzun yıllar derinden etkilemiştir:

Bir kere, mektupta Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'nin savunulmayabileceğinin ima edilmesi, NATO'nun Türkiye'nin güvenliğini ne kadar sağladığı sorusunun kamuoyunda yoğun biçimde tartışılması sonucunu doğurdu. Türkiye'nin NATO üyeliğinden ayrılmasını savunan görüşler, daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar destek bulmaya başladı. İkincisi, mektup Türk dış politikasının çok yönlülüğe geçişi sürecinde çok önemli bir kilometre taşı oldu. Türkiye mektuptan sonra, başta SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile olmak üzere, uzun yıllardır en alt düzeyde tuttuğu ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaya başladı. Üçüncüsü, Türkiye ABD'nin uluslararası alandaki girişimlerini gözü kapalı desteklemeyi bir kenara bırakarak, bu girişimlerin Türkiye'nin dış politikadaki amaç ve ilkelerine uyup uymadığını sorgulamaya başladı. Bu çerçevede, ABD'nin Vietnam politikası desteklenmedi. Türkiye 1965 Eylülünde BM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerde, ABD'nin Vietnam'da kuvvet kullanmasına karşı çıktı. Dördüncüsü, kamuoyunda ABD'ye ve bu ülkenin Türkiye'deki askeri varlığına karşı çıkan akımlar güç kazandı. Türkiye'nin isteğiyle, iki ülke arasında yapılan anlaşmalar gözden geçirilerek, 1969 yılında Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (OSIA) (Joint Defense Agreement) adı altında toplandı. Beşincisi, Türkiye ABD'nin öncülüğünde NATO içinde kurulan yeni askeri yapılanmalara üyelik konusuna ihtiyatla yaklaşmaya başladı. Altıncısı, Johnson Mektubu Türk ordusundaki silahların büyük bölümünün ABD kaynaklı olmasının yol açtığı olumsuzluğu gözler önüne serdi. Bunu gidermek için Türkiye bir yandan silah satın aldığı ülkelerin sayısını artırmaya çalışırken, bir yandan da yerli silah sanayinin geliştirilmesine önem verdi. Donanmanın bir çıkartma hareketini gerçekleştirebilecek donanıma sahip olması sağlandı.¹⁸⁶

Böylece 1960'larda, Türk halkının özlemini duyduğu bağımsızlıkçı ve kişilikli dış politikanın ne denli gerçekçi ve ne denli zorunlu olduğu iyice belirginleşmiştir. Küba Bunalımı'ndan sonra Soğuk Savaş'ın yerini yavaş yavaş "Yumuşama" ya bırakması ve

¹⁸⁵ Erhan, a.g.m, s.686-687.

¹⁸⁶ Erhan, a.g.m, s.689-690.

Üçüncü Dünya'nın ortaya çıkmasıyla uluslararası ilişkilerde görülen çoğulcu yapı da, Türkiye'ye dış ilişkilerini çeşitlendirmek ve daha rahat hareket etmek imkanını vermiş ve 1960'ların ortalarından başlayarak Türk dış politikasında yukarıda açıklanan bazı değişiklikler görülmeye başlanmıştır.¹⁸⁷

33. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde Türk Dış Politikası

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı dönemi kişilikli ve çok boyutlu bir dış politika izleme adına atılan temellerin sağlamlaştırılmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçildiği tarihten önce Türk dış politikasındaki değişimler kendini açıkça hissettiriyordu. Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Ortadoğu ile yakınlaşmaya çalışan Türkiye, AET ile de 12 Eylül 1963'te Ankara Antlaşması'nı imzalamıştı.

Aynı zamanda Türkiye, başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu Bloku üyeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve 1964 yılı sonlarında Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 1965 yılında da Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmişlerdir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yüksek Başkanlık Divanı üyesi Podgorni başkanlığında bir Sovyet Parlamento heyetiyle, Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko da Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Bu dönemde esas olarak ticari ilişkilerde bir kıpırdanma görülmüştür.¹⁸⁸

330. Türkiye – ABD İlişkileri

Küba Bunalımı ve Johnson Mektubu'nun Türk hükümeti ve halkı nezdinde, ABD karşıtı politikaların ve eylemlerin ortaya çıkmasında etkili olduğu yukarıda ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Bu bilgi çerçevesinde 1966-1973 yılları arasında Türk-ABD ilişkileri şu şekilde cereyan etmiştir.

Türk kamuoyunda Amerikalı personelin uygunsuz davranışları ABD karşıtlığı ile bağlantılı olarak bu dönemde sert eleştirilere neden olmuş ve Türk Silahlı Kuvvetleri de

¹⁸⁷ Gerger, a.g.m, s.544.

¹⁸⁸ Gerger, a.g.m, s.544. Ayrıca bkz. Taha Akyol, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye*, 2 Cilt, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976; M.Lütfullah Karaman, "Dünden Bugüne Gerginlik-Yumuşama Sarkacında Türk-Sovyet İlişkileri", *Dış Politika*, No:4, Ocak 1989, s.28-39.

aynı rahatsızlığı dile getirince ABD hükümeti Türkiye'deki üslerini halktan uzak bölgelere taşımış ve Türkiye'deki Amerikan askerlerinin sayısında da hızlı bir indirime gitmiştir.¹⁸⁹ Türkiye, 1964 yılında ABD'nin önerdiği "Çok Taraflı Kuvvet"e katılmayacağını açıklamış, NATO'nun Türk ordusunda yapmak istediği çoğaltmayı reddetmiş, nükleer enerjiyle çalışan bir Amerikan ticaret gemisinin Türkiye'yi ziyaretine izin vermemiş ve bu ülkeyle imzalanmış ikili antlaşmaların gözden geçirilmesini istemiştir. Gözden geçirme neticesinde 3 Temmuz 1969'da ABD ile "Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması"nın imzalandığı açıklanmıştır. Bu antlaşmayla, daha önceki ikili antlaşmaların sakıncalarının ortadan kaldırıldığı öne sürülmüştür.¹⁹⁰ Ancak ABD karşısında sistemleştirilmeye çalışılan kişilikli ve çok boyutlu politika arayışları ekonomik zayıflık ve siyasal istikrarsızlık nedeniyle başarılı olmaktan uzak görünmekteydi.

Bu dönemde Türkiye ile ABD arasındaki sorunlardan biri de 1960'lı yıllarda önemli tartışmalara yol açan ve Türk kamuoyu ve basınında geniş yer bulan Türkiye'deki haşhaş ekimi ve afyon üretimidir. Uyuşturucuya karşı mücadele veren ABD hükümetleri Türkiye'deki haşhaş ekiminin yasaklanmasını ısrarla talep ediyordu. Bu talebe karşı uzun süre direnen Türk hükümetleri 70'lerin başında artan baskı karşısında haşhaş ekilen alanlarda sınırlamalara gittiyse de bu karar ABD'yi memnun etmedi. Bu durum ABD kongresinde, Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulması konusunu gündeme taşırken, iktidarda bulunan ve bir "Ara rejim hükümeti" olan Erim Hükümeti ABD desteği olmaksızın ayakta kalmasının mümkün olmadığı düşüncesiyle 29 Haziran 1971'de haşhaş ekimi ve afyon üretimi tümüyle durdurdu. Fakat ABD'nin söz verdiği yardımın sadece üçte birini yollaması, afyon üretimiyle geçimini sağlayan yaklaşık 100.000 köylü ailesinin büyük zarar görmesine yol açtı.¹⁹¹

¹⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan, a.g.e, s.692-693; Mehmet Altan, *Süperler ve Türkiye: Türkiye'deki Amerikan ve Sovyet Yatırımları*, Afa Yayınları, İstanbul 1986; Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlık Yayınevi, Ankara 1969; Sezai Orkunt, *Türkiye-Amerikan Askeri İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1979.

¹⁹⁰ Gerger, a.g.m, s.544-545. Türkiye ile ABD arasında, NATO anlaşmasının 3. maddesine dayanılarak yapılan 23 Haziran 1954 "Askeri Kolaylıklar Anlaşması" yerine geçmek üzere imzalanan bu anlaşma da TBMM'nin onayından geçirilmemiş ve gizli tutulmuşsa da, 6 Mart 1975'de Hürriyet gazetesince açıklanmıştır. Anlaşma Bakanlar Kurulu kararıyla 10 Eylül 1969'da yürürlüğe girmiş, ABD 1975'de Türkiye'ye silah ambargosu kararı alınca Türk hükümetince ortadan kaldırılmıştır. Bkz. Soysal, a.g.e, s.319. Ayrıca bkz. Hamza Eroğlu, "Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İkili İşbirliği Anlaşması" *Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı*, No:1, 1960, s.23-64; Haydar Tunçanar, *İkili Antlaşmaların İç Yüzü*, 2. Baskı, Ankara Yayınları, Ankara 1970.

¹⁹¹ 1 Temmuz 1974'de Ecevit Hükümeti, 1971'de Erim Hükümeti'nce alınan kararı değiştirerek, yedi ilde lisans alarak ve haşhaş kellerinin kesilmesi yöntemiyle yeniden haşhaş ekimine izin vermiştir. Bu

1971 Muhtırası'ndan sonra 12 Mart ara rejimi olarak adlandırılan dönem, içerde demokratik gelişimi engellerken, bu gelişimin dış politikaya etkilerini de sınırladı. Bir başka deyişle, 12 Mart'ta yalnızca Türk demokrasisi değil Türk dış politikasının demokrasiiden kaynaklanan yönelişleri de kesintiye uğradı. Türk dış politikası yeniden "eski" yörüngesinin dar kalıpları içine oturtulmak istendi. Bu dönemde, ABD'nin arzularına uyularak ve Amerikan iç politikasının dinamiklerine kapılarak Türkiye'de afyon ekiminin sınırlandırılması, toplumda kabul görmeyen ve eski dönemi hatırlatan bir örnek karar oldu. 12 Mart "ara rejimi" Türk dış politikasında gelişim sürecinin kesintiye uğradığı ve geriye gidişinin denendiği bir dönemi ifade etmektedir. 1973 seçimlerinden sonra oluşan demokratik hayat olumlu etkilerini Türk dış politikası üzerinde göstermeye devam etmiş, 1971-1973 "kesinti" sinin getirdiği durgunluk sona ermiştir. Türkiye'nin dış politika sürecindeki bağımsızlıkçı atılımlar yeniden toplumun gündemine girmiştir.¹⁹²

Bütün bunların yanında 1966 ile 1973 yılları arasında kronolojik olarak Türk-Amerikan ilişkilerinde şu önemli başlıklar dikkati çekmektedir. Başbakan Demirel, ABD'nin Vietnam savaşında Güney Vietnam'a yardım etmesinin normal olduğunu, ama bu durumun Türkiye'nin bu savaş için asker göndermesi demek olmadığını bildirmiştir.¹⁹³ 1967 Nisan'nda Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ABD Devlet Başkanı Johnson'un daveti üzerine ABD'ye resmi bir ziyaret yaptı. Sunay'ın Başkan Johnson ile görüşmeleri 4 Nisan'da başladı ve basın Sunay'ın, "Sonuna kadar yardıma dayanmak niyetinde değiliz" dediğini naklediyordu.¹⁹⁴ Gezi bitiminde yayımlanan ortak bildiride Kıbrıs konusunda mevcut anlaşmalara değinilmesi Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kiprianu'nun protestosunu doğuracaktır.¹⁹⁵

28-29 Eylül 1967'de ABD Savunma Bakanı Robert McNamara "Füzesavar Sistemi" denen yeni bir sistemi açıklamak için gelmiş, ancak Türkiye bu sistemi uygun

karar ABD'de Türkiye'ye karşı olumsuz etkilere yol açmıştır. Ama zamanla Türkiye'nin haşhaş ekiminde etkin denetimi görülecek, eskiden beri Marsilya'da işlenen Türk afyonunun gizlice ABD'ye ulaşması duracaktır. Soysal, a.g.e, s.345. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan, a.g.m, s.701-704; Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.

¹⁹² Gerger, a.g.m, s.545-546. 12 Mart Muhtırası ve Ara Rejimi için ayrıca bkz. Oran, a.g.e, s.670.

¹⁹³ İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar Kronolojisi, (1945-1975)*, İsis Yayıncılık, İstanbul 1997, s.300.

¹⁹⁴ Ahmad ve Ahmad, a.g.e, s.326.

¹⁹⁵ Soysal, a.g.e, s.306.

bulmamıştı.¹⁹⁶ 18-23 Mart 1972 tarihleri arasında Başbakan Nihat Erim ABD'yi ziyaret etmiş ve Erim'in 21 Mart'ta Başkan Nixon ile yaptığı görüşme, yeni Türk hükümetinin haşhaş ekiminin yasak etmesinin ABD'de yarattığı olumlu hava içinde, çeşitli işbirliği konularına değinilerek geçmiştir.¹⁹⁷

Resmi olarak ana başlıklar bu şekilde iken, kamuoyunda ve basında ABD karşıtı eylem ve yazılar bu dönemde etkisini giderek artırmakta ve hususiyile bu durum üniversite öğrencileri tarafından ABD politikalarına karşı başkaldırı şeklinde kendini göstermektedir. Özellikle ABD'nin Akdeniz'de görevli 6. Filo'sunun Türkiye ziyareti¹⁹⁸ 1968 yılının öğrenci gençliğinin başkaldırı yılı olarak anılmasında etkili olacak eylemlerin başlangıcını teşkil etmiştir. Bu tarihten sonra gerek 6. Filo'ya ve gerekse Türkiye'deki ABD ve Nato üslerine, Amerika elçilik görevlilerine ve askerlerine yönelik eylemler artarak devam edecektir.

21 Şubat 1966 tarihli Milliyet gazetesinde Abdi İpekçi, Türkiye'nin bir üvey evlat muamelesi görmesinden dolayı Silahlı Kuvvetler'in bile Nato'dan hoşnutsuz olduğunu, Amerika'nın Türkiye'yi savaş çıkınca feda edilebilecek olan ileri karakol mevkiinde bir devlet olarak gördüğünü belirtiyordu. Basında özellikle Johnson mektubu kamuoyuna açıklandıktan sonra ABD karşıtlığı taraftar bulurken bu karşıtlığın sokaklara da taşınması Cumhurbaşkanı Sunay'ın 1968 yılındaki Zafer Bayramı nutkunda Türkiye'nin Nato müttefikleriyle ilişkilerini sarsmaya uğraşan aşırı grupları eleştirmesine ve 6. Filo'ya geleneksel misafirperverliğin gösterilmesine dair ifadelere neden oldu. Sunay, aynı zamanda Sovyetlerin Çekoslovakya işgalinin müttefiklere ihtiyaç duyulduğunu kanıtladığını açıklıyordu.¹⁹⁹

İç politikada ise bu dönemde ABD'nin CHP'ye karşı AP'yi desteklediği CHP'liler tarafından ima ediliyordu. 20 Haziran 1966'da Bülent Ecevit Amerika'ya, Türkiye'den çok AP'yi desteklemekle dolaylı olarak suçladı. "Bazı dostlarımız Türkiye'den çok AP'yi

¹⁹⁶ Demirel Hükümeti'nin Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu bu konuda basına şu açıklamayı yapmıştı. " ... Füzesavar sisteminin Türkiye ve Nato'yla ilgisi yoktur. Benim memleketim satılmış bir memleket değildir. Türk toprakları başkalarının menfaatleri için kullanılamaz." Ahmad, Ahmad, a.g.e, s.334.

¹⁹⁷ Soysal, a.g.e, s.331-332.

¹⁹⁸ 6. Filo hakkında bkz. Cumhuriyet'in 75 Yılı, C.II., s.590 - 591, 593, 608; Necmeddin Erişer, Türkiye'de Altıncı Filo Hadiseleri ve Gevşek Emperyalizm, Özdemir Basımevi, İstanbul 1969.

¹⁹⁹ Ahmad ve Ahmad, a.g.e, s.307,352.

tutuyor” diyen Ecevit, CIA’nın seçimlerde AP’ye yardım etmiş olduğunu bile ima eden cümleler kullanmıştı. Cumhurbaşkanı Sunay’ın 1967 Nisanı’nda yaptığı Amerika gezisi esnasında Sunay ile tanışan Amerikan işadamları AP hükümetini ve Demirel’i överek şu sözleri söylemişlerdi. “Türkiye bilhassa, AP iktidarının takip ettiği iktisadi politika sayesinde tam manasıyla itimat edilir bir müttefik olmuştur. Özellikle Başbakan Demirel’in iktidarı devraldıktan sonraki çok kısa bir süre içerisinde stabilizasyonu gerçekleştirmiş olması, bu memlekete zirai ve turistik yatırımların geniş çapta teksif edilmesini mümkün kılacaktır.”²⁰⁰

Bu dönem Türk-Amerikan ilişkilerinde²⁰¹ Kıbrıs sorunu hepsinden önemli bir konuma sahiptir. Kıbrıs meselesi esnasında Türk-Amerikan ilişkilerinin izleyeceği seyir ileride Kıbrıs Sorunu başlığında izah edilecektir.

331. Türkiye-SSCB İlişkileri

Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanlığı öncesinde Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerde 1960-1964 yılları arasında yaşanan normalleşme 1965’ten sonra işbirliğine dönüştü. Çünkü 1960’dan sonra dış politikada yaşanan gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine ve biçimlendirilmesine sebebiyet vermişti.²⁰²

1960 sonrasında yaşanan ve Türk-Sovyet ilişkilerinde önce normalleşmeye daha sonra da işbirliğine yol açan gelişmeler ise şunlardır :

Birincisi Küba bunalımıydı. Bu bunalımın ardından Türkiye’de yerleştirilmiş olan Jupiter füzelerinin, Türkiye’nin fikri alınmadan ABD tarafından kaldırılması kararı bir yandan Türkiye’nin ABD ile ilişkilerini gözden geçirmesine yol açarken, diğer yandan

²⁰⁰ Ahmad ve Ahmad, a.g.e, s.314-327.

²⁰¹ Türk-Amerikan ilişkileri ile alakalı bu dönem için bkz. Faruk Sönmezoğlu, **ABD’nin Türkiye Politikası**, Der Yayınları, İstanbul 1995; Nasuh Uslu, “1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi”, **Avrasya Dosyası, ABD Özel, C.VI, Sayı:2, Yaz 2000, s.203-233**; Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964**, AÜSBF Yayınları, Ankara 1979.

²⁰² Genel olarak Türk-Sovyet ilişkileri için bkz. A.Suat Bilge, **Güç Komşuluk :Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri, 1920-1964**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992; Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri : 1920-1953**, TTK, Ankara 1991; Akut Tarakçı, **Sovyetler Birliği’nin Bugünkü Türkiye Politikası**, Kardeş Matbaası, Ankara 1969; **Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında İmzalanan Anlaşmalar**, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara 1987; Erel Tellal, “SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, C.I, s.769-783**.

SSCB'yle ilişkilerin önünü açtı. İkincisi NATO'daki gelişmelerdi. 1960'larda NATO'nun askeri stratejisindeki değişiklik genel anlamda bağlaşma içi ilişkilerde aşınmaya neden oldu. Esnek karşıtlık, toptan karşıtlığa göre daha fazla hareket serbestisi tanıyordu. Üçüncüsü krom sorunuuydu. 1963'te SSCB krom fiyatında indirim yapınca ABD Türkiye yerine SSCB'den krom aldı. Dünyanın önde gelen krom satıcılarından olan Türkiye bu durumdan olumsuz etkilendi ve blok politikasını gözden geçirmeye yöneldi. Dördüncüsü Kıbrıs'tı. Gerek 1964 ve gerekse 1974'te Kıbrıs'ta yaşanan olaylar ve SSCB'nin bu gelişmeler karşısında takındığı tutum ikili ilişkilerde önemli etkenlerden biri oldu. Benzer biçimde, ABD'nin uyguladığı ambargo sonrasında Türkiye'nin Amerikan askeri üslerinden çoğunu kapatmasının da ilişkilerin gelişmesinde olumlu etkisi oldu. Beşincisi yumuşama gelişmeleriydi. 1970'lerde Soğuk Savaş'ta yaşanan Yumuşama (Silahsızlanma görüşmeleri, Helsinki süreci gibi gelişmeler) ilişkilerin önünü açtı. Yumuşamayla birlikte SSCB'nin genel anlamda kapitalist devletlerle olan ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşandı ve ticaret hacimlerinde artış görüldü. Türkiye de bundan payını aldı. Yine, üst düzey Sovyet yöneticilerinin Türkiye'den toprak ve boğazlarda üs isteklerinin hata olduğunu çeşitli defalar açıklamaları ve bunun sorumluluğunu Stalin ile Beriya'ya yüklemelerinin de ilişkilerin gelişmesinde olumlu etkisi oldu. İlişkiler yumuşamanın etkisiyle gelişirken, bu Batı bağlaşmasına "rağmen" olmadı. Onunla birlikteydi. Altıncısı Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmelerdi. Türkiye'deki yaygın kanı 1970'lerde Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmediği yönündedir. Oysa, Türkiye'de yaşanan ekonomik kaynak sıkıntısı SSCB'den kredi ve yardım almayı kaçınılmaz hale soktu ve ilişkiler ekonomik işbirliği temelinde gelişti. Ayrıca, sol akımların ve anarşi ortamında silaha başvuran grupların arkasında aranan Moskova desteğinin olmadığı da anlaşıldı ve bu tür söylentiler etkisini zamanla yitirdi. Son olarak, Aralık 1979'da SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi Türkiye'de kaygı yarattı ve Sovyetlerle ilişkileri olumsuz etkileyerek Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde gelişmeye neden oldu.²⁰³

Türk-Sovyet yakınlaşması üst düzey ziyaretlerle 1965 – 70 tarihleri arasında artma eğilimi göstermişti. Türkiye Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü 9-17 Ağustos 1965 günlerinde SSCB'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında oluşturulan zemin İskenderun Demir-Çelik, İzmir Aliğa Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Tesisleri gibi tesisleri inşa etme konusunda Sovyetlerin birinci derecede etkili olmalarını sağlamıştı.

²⁰³ Tellal, a.g.m, S.772

Sovyet Başbakanı Kosigin de 20-27 Aralık 1966'da Ankara'yı, Türkiye Başbakanı Demirel 19-29 Eylül 1967, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayana 8-12 Temmuz 1968, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da 12-21 Kasım 1969 tarihlerinde Moskova'yı ziyaret etmişler ve bu anlamda siyasi ilişkiler canlı tutulmaya çalışılmıştır. Sunay'ın Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaretin hemen ardından iki ülke arasında dostluk ilişkilerini gösteren Türk-Rus bildirisi yayınlanmıştır.

1965-1970 tarihleri arasında Sovyetlerle yaşanan işbirliği 1970'li yıllarda yerini yine gerginliğe bırakmıştı. Ülkedeki sol akımların güçlenip teröre karışmaya başlaması yeniden Sovyetlere olan şüpheciliği ve güvensizliği geri getirmişti. İkinci olarak, 1974 Türk-Kıbrıs hareketine SSCB'nin karşı çıkması ve 23 Ağustos 1974 deklarasyonu ile Türk askerinin Ada'dan çekilmesini istemesi Garanti Antlaşması'nı geçersiz sayması ve Kıbrıs meselesinin milletlerarası bir konferansta ele alınmasını istemesi, bu atmosferde olmuştur. Üçüncü olarak Yunanistan'daki gelişmeler de Türk-SSCB ilişkilerinin bozulmasında rol oynamıştır. Birinci Kıbrıs Harekati'nden sonra 23 Temmuz'da Yunanistan'da askeri rejimin işbaşından çekilmesi ve Karamanlis Hükümeti'nin kurulması ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi SSCB'yi çok sevindirdi ve Yunanistan'a yanaşmaya başladı. Ambargo yıllarında Türk-ABD ilişkilerinin zarar görmesi SSCB'yi mutlu etse de, yine bu dönemde Marksist hareketlerin artması ve SSCB'ye yönelik güvensizlik nedeniyle Türk-SSCB ilişkileri geliştirilemedi. Amerika Kongresi 1978 Temmuz sonu ile Ağustos başında Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu kaldırmaya karar verdiği zaman Yunanistan'dan sonra buna karşı tepki gösteren ikinci devlet SSCB oldu. SSCB Türkiye'nin silahlanmasından ve Türk-ABD ilişkilerinin düzelmesinden hoşlanmadığını açığa vurmaktan çekinmedi. Ambargonun kalkıp Türkiye'ye silah verilmesinin barışa karşı tehdit ve Doğu Akdeniz ve Ege'de bir dengesizliğin kurulması olarak telakki etmiştir. Türkiye ise SSCB'nin tepkisinden rahatsız oldu. 12 Eylül idaresinin anarşi ve terörü durdurması ve Reagan yönetimi ile beraber Türk-ABD ilişkilerinin gelişiminden SSCB rahatsız oldu. Fakat, 1980'lerde Türkiye'nin cılız da olsa çok yönlü politika çabaları çerçevesinde SSCB ile ilişkiler gelişmeye başladı.²⁰⁴

²⁰⁴ İdris Bal, "Türk Dış Politikası (1960-1980)", *Türkler*, C.XVII, s.104.

332. Kıbrıs Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri

16 Ağustos 1960'da bağımsızlığını ilan eden Kıbrıs Cumhuriyeti 24 Ağustos'ta BM'ye üye olmuştu. Ancak Kıbrıs'ta 1963'te yaşanan olaylar, Kıbrıs sorununun 1945-1960 dönemlerini kapsayan ilk aşamasında çok farklı nitelikler taşıyan ve 1974'e dek sürecek olan ikinci aşamasını başlattı. Artık sadece İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan bir sorun değil, bağımsız ve bağlantısız bir devlet içinde yaşanan, Kıbrıslı Rum ve Türklerden başka Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin anlaşmalardan doğan haklar dolayısıyla taraf olmayı sürdürdükleri, Doğu ve Batı bloklarının liderleri oldukları için ABD ve Sovyetler Birliği'nin yakından ilgilendikleri, BM ve Bağlantısızlar Hareketi'nin gündeminde de yer alan uluslararasılaşmış ve daha da karmaşıklaşmış bir sorun söz konusuydu.²⁰⁵

13 Aralık 1960'ta Kıbrıs'ta Makarios Cumhurbaşkanı, Dr. Fazıl Küçük de Cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmişti. İki toplum arasında bu tarihten sonraki ilk gerginlik Lefkoşe'de iki Türk camiinde bomba patlaması üzerine yaşanmıştı. Bununla beraber Kıbrıs Cumhuriyeti 24 Mayıs 1961'de Avrupa Konseyi'ne üye olmuş ancak adada iki toplumun bir arada yaşama planı 21 Aralık 1963 günü başlayan olaylardan sonra işlemez duruma girecektir. 21 Aralık'ta Kıbrıs'ta Rumlar Türklere saldırılar düzenlemiş ve olaylar esnasında 24 Türk öldürülmüş ve 40 Türk de yaralanmıştır. Bu saldırılardan sonra Kıbrıs Hükümeti'nin Türk üyeleri görev yapamaz duruma gelmiş ve anayasa düzeni fiilen ortadan kalktığı için Türk toplumu kendi özel yönetimimi kurmuştur. Bu arada Lefkoşa'da garantör devletler 23-25 Aralık'ta toplanmış, fakat alınan kararlara Makarios oyalayıcı bir yanıt vermiştir. Bunun üzerine Türkiye Garanti Antlaşması'nın kendisine verdiği müdahale hakkını kullanmayı kararlaştırmış ve Türk jetleri 25 Aralık'ta ada üstünde ihtar uçuşları yapmıştır. Bunun üzerine Yunanistan Türkiye'ye yakın olan birçok adayı anlaşmalar hilafına silahlandırmaya başlamıştır.

1964 yılının Ocak ayında Kıbrıs Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük sağlık nedenleriyle çekilmiş ve yerine Rauf Denktaş seçilmiştir. Ocak ayının sonlarına doğru ise İngiliz Hükümeti'nin girişimi ile üç garantör devlet ile Türk ve Rum toplumunun

²⁰⁵ Melik Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", Türk Dış Politikası, C.I.s. 718-719

temsilcileri Londra'da toplanmış, Türk tarafı federal bir yönetim planı üzerinde dururken, Rumların garanti antlaşmasının da kaldırılıp tek bir devlet ısrarı bu toplantının sonuçsuz kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu arada aynı yılın Şubat ayında ABD'nin Dışişleri Müsteşarı Ball, Kıbrıs'ta barışı sağlayabilmek için Atina, Ankara ve Lefkoşe ziyaretleri de bir sonuç vermemiş, bu arada Kıbrıs'ta çarpışmalar artarak devam ettiği için mesele BM'nin Güvenlik Konseyi'nde görüşülmüştür. Görüşmeler sonunda 4 Mart'ta adaya BM Barış Gücü'nün gönderilmesi kararlaştırılmış ve bir arabulucu atanmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart kararında "Kıbrıs Hükümeti" deyimini Rumlar ve Yunanistan bütün Kıbrıs'ı temsil ediyorlarmış gibi kullanacak, fiilen ayrılmış bulunan Türk toplumunu hesaba katmayacak, hatta ileride bunu KKTC'nin varlığını tanımamasını sağlamak için bir koz olarak kullanacaktır.

BM Barış Gücünün adaya çıkışı çatışmaları sona erdirmemişti. Türkiye, ABD ve İngiltere'ye birer nota göndererek, her an adaya çıkartma yapabileceğini hatırlattı. 16 Mart 1964'te de TBMM, hükümete, gerektiğinde Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunma yetkisi verdi.²⁰⁶ Tam bu sırada ABD Başkanı Johnson'un yukarıdaki bölümlerde geniş izah yapılan ünlü mektubu gelmiş ve bu mektup kamuoyuna açıklandığında bir şok etkisi yaratmıştı. Gerek Johnson mektubu ve gerekse BM'nin takındığı tavır Kıbrıs'a müdahaleyi sonraya bırakan iki temel gelişme oldu.

ABD'den gerekli desteği bulamayan İnönü Hükümeti'nin bu dönemde Dışişleri Bakanı'nı Sovyetler Birliğine göndermesi Türk dış politikasındaki değişimin işaretlerinden biri olarak görülmüştü. (30 Ekim-6 Kasım 1964) 1965 yılının Şubatı'nda da BM'de destek bulabilmek amacıyla bazı Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerine Türkiye iyiniyet kurulları gönderecektir ancak bu faaliyet etkili olmayacaktır. 18 Aralık 1965'te de BM Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda Rum tezinin güçlendirilmesi ABD merkezi dış politika izlemenin doğurduğu yalnızlığı gözler önüne sermiş (57 olumlu, Türkiye ile birlikte 5 karşıt ve 54 çekimser) ve bu durum kişilikli ve çok boyutlu politika oluşturabilme çabalarına hız kazandırmıştır.

Bu tarihten Kıbrıs Barış Harekatının yapıldığı 1974 yılına kadar Kıbrıs sorunu birçok zeminde tartışılmış, bir çok tasarı üretilmiş ancak bunların hemen hepsi kalıcı çözüm ve

²⁰⁶ Fırat, a.g.m, s.725

barıştan uzak olmuştur. 1965 yılından 1974 yılına kadar Kıbrıs meselesinde şu ayrıntılar dikkati çekmektedir. 8 Haziran 1966 günü Brüksel'de NATO toplantısı sırasında İngiltere Dışişleri Bakanı M. Steward Türk meslektaşısı Çağlayangil'e Kıbrıs konusunda, adanın Yunanistan'a bağlanması karşılığında Türkiye'ye önemli bir tazminat ödenebileceğini, bu teklifi ABD'nin de desteklediğini belirtmiştir. Çağlayangil bunu reddetmiştir. 9-10 Eylül 1967 günlerinde de Başbakan Demirel ile Yunanistan Başbakanı Kollios önce Keşan, sonra Dedeağaç'ta buluşup Kıbrıs Sorunu'nu görüşmüş, ancak bir anlaşmaya varılamamış, anlaşma çabalarının sürdürüleceği açıklanmıştır. 15-30 Kasım 1965 tarihleri arasında da Rumlar Boğaziçi ve Geçitkale Türk köylerine saldırmış ve 23 Türk öldürülmüştür. 18 Nisan 1972 tarihinde de günümüz Türkiye'si'ni çokça ilgilendiren bir gelişme yaşanmış ve Kıbrıs (Rum) Cumhuriyeti ile AET arasında bir ortaklık anlaşması imzalanmıştır.

Adada Türkler 28 Aralık 1967'de işbaşına getirdikleri Geçici Türk Yönetimi ile varlıklarını devam ettirirken Rum tarafında yaşanan hadiseler 1974 Harekatı'nın koşullarını hazırlıyordu.

15 Temmuz 1974 Pazartesi günü, Kıbrıs'ta Makarios'a karşı bir darbe yapıldı. EOKA'cı faşist Nikos Sampson'un başını çektiği darbecilerin hedefinin ENOSİS olduğu, arkalarında da Yunanistan'daki "Albaylar Cuntası" olduğu kuşkusuzdu. Kıbrıs'taki Türk toplumu ve Türkiye'nin ulusal hakları ağır bir tehdit altındaydı. Hükümet, 18 Temmuz Perşembe günü TBMM'nin toplantıya çağrılmasını kararlaştırdı ve toplantıdan bir gün önce Başbakan Bülent Ecevit garantör devletlerden biri olan İngiltere'ye gitti.

Gerek Londra'da gerek Ankara'da yapılan görüşmelerde Türk hükümetinin ve başbakanın ağır baskılar altında kalmalarına karşın, Türkiye, ulusal çıkarlarını korumak için garantör devlet sıfatıyla Kıbrıs'a askeri çıkartma yapma kararı verdi. 20 Temmuz Cumartesi günü sabah saat 6.10'da Başbakan Bülent Ecevit, Türkiye radyolarından askeri hareketin başladığını açıkladı. Böylece, tüm olumsuz koşullara, tüm baskılara, Londra'nın ve Washington'un karşı çıkışlarına karşın, Türkiye, Kıbrıs'ta yapılmak istenen olup bittiye karşı direnme kararında olduğunu tüm dünyaya kanıtlamış oldu. Harekat sonucu Yunanistan'da Cunta, Kıbrıs'ta da Sampson iktidardan düştü ve 22 Temmuz Pazartesi günü saat 17.00'de Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler'in ateşkes çağrısına uyuldu. Yunanistan'da Karamanlis, Kıbrıs'ta da Klerides yönetimi ele aldılar. 25 Temmuz

Pazartesi günü de Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in, Yunan Dışişleri Bakanı Mavros'un ve İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan'ın katıldıkları konferans Cenevre'de toplandı. I. Cenevre Konferansı, "bölgede barışın iadesi ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden tesisi" sorunlarını, Kıbrıs Türk ve Rum temsilcilerinin de katılımıyla görüşmek üzere 8 Ağustos'ta toplanılmasını kararlaştırarak 30 Temmuz Salı günü dağıldı. İkinci Konferans ise, tarafların anlaşamaması üzerine, 13 Ağustos Salı günü yarıda kaldı ve Çarşamba günü sabaha karşı Türkiye'nin Kıbrıs'taki ikinci hareketi başladı. Böylece, Türklerin mahsur kaldığı bazı bölgeler ele geçirildi ve Türk kuvvetlerinin güvenliği sağlanmış oldu. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda gösterdiği kararlı tutum, dış baskılara göğüs gerebileceğini göstermesi, dış dünyada bazı yerlerde hayranlık, birçok yerde de şaşkınlık ve tedirginlik yarattı. Bir yandan Türkiye'yi istilacı bir ülke olarak tanıtmaya propagandası yoğun bir biçimde sürdürülürken, öte yandan Türkiye'ye Kıbrıs'tan çekilmesi için baskılar uygulanmaya başlandı. Bu baskılar içinde en anlamlı olanı, hiç şüphesiz, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosuydu. Uzun yıllar "özgür dünya" önderliğini benimseyen, ABD'nin "sadık" bir dostu olmakla övünen ve Amerikan dış politikasının militan bir savunucusu olan Türkiye, ulusal haklarına sahip çıktığı bir günde "dost"larınca sadece yalnız bırakıldığını değil, aynı zamanda, cezalandırıldığını gördü. Her istenilene Batı dayanışması adına yerine getiren, kendi öz çıkarlarını genel bir Batı çıkarı içinde eriten Türkiye görüntüsü, Kıbrıs Barış Harekati'yla, bir anda silindi ve eski günlerin özlemlerini duyanlarla yeni Türkiye'yi içlerine sindiremeyenler, içerden ve dışardan, Türkiye'ye baskı yapmaya karar verdiler.²⁰⁷

Kıbrıs Sorunu Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Türk dış politikasındaki gündem maddelerinin başında yer alıyordu. Türk-Yunan ilişkilerinin bu dönemde gerginleşmesinin hatta savaş haline dönüşmesinin ana nedeniydi Kıbrıs. Kıbrıs meselesinden başka sonraki dönemlerde Türk-Yunan ilişkilerinin ana başlıklarını ise şu meseleler oluşturacaktır. Kıta Sahaneliği Meselesi, Karasuları Sorunu, Hava Sahası Sorunu, Ege'de Askeri Denge Sorunu, Azınlıklar ve Patrikhane.²⁰⁸

²⁰⁷ Gerger, a.g.m, s.546.

²⁰⁸ Kıta Sahaneliği Meselesi için bkz. Tayyar Arı, "Kıta Sahaneliği Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri", *UÜİİİİFD*, C.XIII, No:1-2, Kasım 1992, s.167-184. Karasuları Sorunu için bkz., Uğur Kılınç, "Türk-Yunan Karasuları Uyuşmazlığı", *Avrasya Dosyası*, C.I, No:4, Kış 1994, s.267-280. Hava Sahası Sorunu için bkz., Aynur Yüzbaşıoğlu, *Hava Hukuku Açısından Ege Hava Sahasına İlişkin Sorunlar*, Ankara Yayınları, Ankara 1989, Ege'de Askeri Denge Sorunu için bkz. Mehmet Postalıoğlu, "Ege Adalarının Dünyü-Bugünü", *Güncel Konular*, No:8, 1987, s.139-168. Azınlıklar için bkz. Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınları, Ankara

333. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

1960 sonrasında Türk dış politikasında yaşanan değişim Arap devletlerine karşı olan ilgisizliğin yerini yakınlaşma ve işbirliğine bırakmıştır. Arap-İsrail savaşlarında Arap ülkelerinden yana tavır sergileyen Türk hükümetleri Araplardan da Kıbrıs konusunda destek sağlamaya çalışmıştır. Hatta 1973 Arap-İsrail savaşında İsrail aleyhine hava sahasını kapatan Türkiye, Araplara yardım yapabilmesi için hava sahasını SSCB'ye açmıştır.²⁰⁹

Arap ülkeleriyle yakınlaşma çabaları zamanla meyvelerini vermiş ve Kıbrıs konusunda Arap ülkeleri Türk tezlerini çeşitli platformlarda savunmuştur. Buna karşılık Türk hükümetleri de İsrail'e karşı Arap ve Filistin haklarını İsrail ile olan dengelerini bozmamak kaydıyla gözetmiştir.²¹⁰

Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Arap ülkelerinde Dışişleri, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı düzeyinde temaslarda bulunmuş, karşılıklı ziyaretler yapılmıştır. Örneğin 3-6 Temmuz 1966 tarihinde Irak ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının karşılıklı ziyaretlerinden sonra, Irak Başbakanı Bazzaz Türkiye'yi ziyaret etmiş ve hazırlanan ortak bildiriye, Irak'ın Kıbrıs sorununda Türkiye'yi desteklediğinin, Türkiye'nin Filistin mültecilerinin haklarının korunması gereğine inandığının altı çizilmiştir.²¹¹

İslam ülkelerine yönelik olarak Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığı döneminde şu olay ve ziyaretler dikkati çekmektedir. 29 Ağustos-4 Eylül 1966 tarihleri arasında Suudi Arabistan Kralı Faysal Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında Filistin ve Kıbrıs sorununda karşılıklı dayanışma söz konusu olmuştur. 2-7 Ekim 1966 tarihleri arasında Sunay, İran'ı, 7-12 Ekim tarihleri arasında da Pakistan'ı ziyaret etmiştir. 1-6 Aralık ta da

1991. Patrikhane için bkz. *Fener-Rum Patrikhanesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1995.

²⁰⁹ Türkiye'nin Ortadoğu politikaları için bkz. Meliha Altunışık, *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik ve Güvenlik*, Boyut Yayınları, İstanbul 1999; İsmet Giritli, *Günümüzde Ortadoğu, Süper Güçler, Üçüncü Dünya ve Türkiye: Olaylar ve Görüşler*, Filiz Yayınları, İstanbul 1998.

²¹⁰ Genel olarak Türk-Arap ilişkileri için bkz. Ömer Kürkçüoğlu, "Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası: 1945-1970", *AÜSBFD*, C.XXVII, No:2, Haziran 1972, s.249-254; Muhammed Safiyuddin Abu-L'izz, *İki Tarafın Görüş Açıklarından Arap-Türk Münasebetleri*, (çev. Ekmeleddin İhsanoğlu), İRCİCA Yayınları, İstanbul 1991.

²¹¹ Soysal, a.g.e, s.301-302.

Sunay, 1965'deki Başkan Burguiba'nın ziyaretine karşılık Tunus'u ziyaret etmiştir.

1967 yılının 20-26 Şubatı arasında da Irak Cumhurbaşkanı Arif Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmıştır. İran Şahı Rıza Pehlevi'nin 16-21 Haziran'da Türkiye'yi ziyaretinde ise bir bildiri yayınlanarak Arap-İsrail savaşına değinilmiş, kuvvet kullanılarak toprak ve siyasal avantaj kazanılmasına karşı olunduğunun ve Arapların meşru haklarının korunması gerektiğinin altı çizilmiştir. 5-11 Eylül tarihleri arasında Cevdet Sunay'ın çağrılısı olarak Ürdün Kralı Hüseyin Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmış ve hazırlanan ortak bildiri de Türkiye'nin Arap davasını desteklediği açıklanmıştır. 26-31 Ekim tarihleri arasında da Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han'm ziyareti gerçekleşmiştir.

1968 yılında Cevdet Sunay 22-27 Ocak tarihleri arasında Kral Faysal'ın çağrılısı olarak Suudi Arabistan'a, 27-31 Ocak tarihleri arasında Kral El Sunusi'nin çağrılısı olarak Libya'ya, 27 Nisan-1 Mayıs tarihleri arasında Irak Başbakanı Arif'in çağrılısı olarak Irak'a, 1-5 Mayıs tarihleri arasında da Kral Zahir Şah'ın çağrılısı olarak Afganistan'ı ziyaret etmiştir. Sunay bu ziyaretlerde bu devletlerin Kıbrıs konusunda desteğinin alınmasını sağlamış ve ortak bildirilerde bu husus açıkça dile getirilmiştir.

1969 yılının 22-25 Eylül tarihleri arasında 24 İslam ülkesi devlet ve hükümet başkanları ilk kez Rabat'ta toplanmış, toplantıya Türkiye Dışişleri düzeyinde temsil edilmiştir. Aynı yılın 15-17 Aralık'ta Sunay Ürdün'ü, 17-21 Aralık'ta da Habeşistan'ı ziyaret etmiştir.

1970 yılında ise 30 Nisan-5 Mayıs tarihleri arasında Pakistan Cumhurbaşkanı Yahya Han Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 1972 yılının 24-25 Ocak'ta ise bu sefer Pakistan Devlet Başkanı olan Butto'nun Türkiye'ye ziyareti söz konusudur. Aynı yılın Eylül ayında Irak Cumhurbaşkanı El-Beki ve Afgan Kralı Zahir Şah Türkiye'yi ziyaret edecektir.

Arap ülkeleriyle üst düzeyde bu ilişkiler yaşanırken 1966-1973 yılları arasında, Başbakanlık ve Dışişleri bakanlığı düzeyinde de hareketli bir dönem yaşandığı rahatlıkla söylenebilir.²¹²

²¹² Karşılıklı ziyaretler hakkında 1960-1974 arası kronolojik bilgi için bkz. Soysal, a.g.e, s.269-364.

334. Türkiye-AET İlişkileri

Türkiye, Avrupa Konseyi ile NATO'ya katıldıktan sonra, bu defa, 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na üye olmak üzere harekete geçmiştir. Böylece, Avrupa'yı ileride siyasi bir bütünleşmeye götüreceğini de anladığı bu kuruluşa katılarak, onun dışında kalmak istememiştir. Bu amaçla, 31 Temmuz 1959'da, topluluğa tam üye olmak için ilk başvurusunu yapmıştır. Bundan yaklaşık iki ay önce de, 8 Haziran 1959'da, Yunanistan topluluğa ilk başvurusunda bulunmuştur. Bunun üzerine Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi, Türkiye'nin isteğini inceledikten sonra, 11 Eylül 1959'da AET Komisyonu'na Türkiye ile görüşmelere başlanması için yetki verilmesini kararlaştırmıştır. Bu kararın arkasından Türkiye ile AET arasında görüşmeler 28 Eylül 1959'da başlamış ve dört yıl sürmüştür. Görüşmelerde, ortaklığın amacı ve biçimi konusunda görüş ayrılıkları baş göstermiş, bunlarda uyuşma sağlandıktan sonra 25 Haziran 1963'te, hazırlanan Ortaklık Andlaşması Brüksel'de imzalanmıştır. Andlaşma metni ise 12 Eylül 1963'te, Ankara'da Türkiye ile topluluk üyesi devletlerin bakanları tarafından imzalanmış ve Andlaşma, 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. 1963 Ankara Andlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında giderek bir gümrük birliği ve tarafların ekonomik politikalarında uyumun gerçekleştirilmesini, bu hedeflere ulaşıncaya da tam üyeliği öngörmekteydi. Bu bakımdan andlaşmaya göre, "gümrük birliğinin gittikçe gelişen biçimde kurulması için" ortaklık; "Hazırlık Dönemi", "Geçiş Dönemi" ve "Son Dönem" olmak üzere üç dönemde oluşacaktı. "Hazırlık Dönemi"nin süresi beş yıldır. Bu dönemde Türkiye hiçbir yükümlülük yüklenmeden, ticari ve mali alanlarda AET'den kolaylıklar sağlayacaktı.²¹³

Cevdet Sunay'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin 5. Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden önce AET ile olan durum bu şekilde iken O'nun cumhurbaşkanlığı döneminde AET ile olan ilişkilerde ana başlıklar şu şekildedir.

11 Mayıs 1966'da Altılar adı verilen AET üyeleri ortak tarım politikasında anlaşmışlardır. "Hazırlık Dönemi" için beş yıl bekleyen Türkiye "Geçiş Dönemi"nin başlaması için 5 Şubat 1969'da AET ile görüşmelere başlamış, 23 Kasım 1970'de de Türkiye ile AET arasında Ortaklık Anlaşması çerçevesinde, geçiş dönemini düzenlemek

²¹³ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.739.

üzere yapılan Katma Protokol, 2.Mali Protokol, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği yetki alanına giren maddelere ilişkin Sonuç Senedi Brüksel’de imzalanmıştır. Katma protokol ve eklerinde, kömür ve çelik sanayii ürünleri dışındaki tüm sanayi ürünlerinin mübadelesinde gümrük indirimlerini gümrük birliğine götürücü biçimde düzenlemekte, Türk tarım ürünleri için gümrük indirimleri ve el emeği konusunda Türk işçilerine eşit çalışma ve ücret koşulları yanı sıra, 1976-1986 döneminde yavaş yavaş gerçekleşmek üzere bir “Serbet dolaşım” öngörülmekte, ayrıca parasal yardım ve kolaylıklar getirilmektedir. Ama zamanla zorluklar çıkacak, özellikle tarım ürünleriyle ilgili gümrük indirimleri kimi Afrika ülkelerine de tanınacağından değerini yitirecek, Türk işçilerinin serbest dolaşımı ise 1973’de başlayan petrol bunalımı ve durgunluk sonucu uygulanamayacak, arkasından Türkiye’nin bir ekonomik bunalım içine girmesi üzerine zorluklar artacak, gümrük birliğine ilişkin zamanlamada bir duraklama ve yükümlülükleri askıya alma dönemi başlayacaktır.²¹⁴

30 Haziran 1973’te AET’ye İngiltere, Danimarka ve İrlanda da katılmış, bunun üzerine Türkiye ile AET arasındaki ortaklığın yeni üç üyeye de yayılmasını sağlayan tamamlayıcı protokol imzalanmıştır.

AET ile olan bu gelişmeler iç politikada atılımını gerçekleştirilmeyen Türkiye sanayiinin Avrupa karşısında rekabet edemeyerek çökeceği, Türkiye’nin gelişmiş Avrupa ülkelerine tarım ürünleriyle hammadde ihraç eden ve onlardan sanayi mamülleri alan bir Pazar olacağı ve Türkiye’nin sömürüleceği endişeleri, Türkiye’de AET üyeliğine karşı sert tepkilerin oluşmasına yol açmıştı.²¹⁵

II. Dünya Savaşı’ndan sonra milletlerarası sistemin “iki kutuplu” bir yapıya dönüşmesi sonucunda tercihini Batı bloğu lehine kullanan Türkiye, özel olarak da ABD’nin çıkarları ile ulusal çıkarlarını aynı görmeye başlamıştır. Şartların zorlamasıyla ABD eksenli olarak şekillenen Türk dış politikasının süreç içinde zararları görülmüş ve 1960’lardan sonra

²¹⁴ Soysal, a.g.e, s.325-326. Genel olarak Türkiye-AET ilişkileri için bkz. Mehmet Ali Birand, *Türkiye-AET İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978; Nevzat Gürcan, *Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkileri*, DPT, Ankara 1990; Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, “AET’yle İlişkiler”, *Türkiye Dış Politikası*, C.I, s. 808,853

²¹⁵ Gerger, a.g.e, s.545. AET ile alakalı bilgi için ayrıca bkz. *Cumhuriyetin 75 Yılı*, C.II, s.626,644; *Demokrasinin 50 Yılı*, C.II, s.455,534,541,542,557,587. Bu sayfalar 1966-1973 tarihleri arasında Türkiye’de parti, basın ve genel olarak kamuoyunun AET’ye bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye kişilikli ve çok boyutlu bir dış politika izleme adına temelleri atmaya başlamıştır. Dış politikanın dinamiklerinin değiştirilmeye çalışıldığı bir dönemde Cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay iç politikada olduğu gibi dış politikada da itidalli tavrını sürdürmüş ve uluslar arası siyasette Türkiye'nin ulusal çıkarlarının örtüştüğü devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcamıştır. Bu anlamda Türk-Amerikan ilişkilerinin iyileştirilmesinin adımlarının yanı sıra Sovyetler Birliği ile de yakın temasa geçilmiş ve karşılıklı ziyaretlerde bulunulmuştur. Çok boyutlu bir dış politikanın izlenmesine çalışıldığı bu dönemde Cevdet Sunay'ın Ortadoğu ülkelerine yaptığı ziyaretler ve Ortadoğu ülkeleri devlet başkan, başbakan ve dışişleri bakanlarının ülkemize yaptığı ziyaretler Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı döneminin dikkat çekici ayrıntılarıdır.

4. SONUÇ

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin Genelkurmay Başkanlığına taşıdığı Cevdet Sunay, Cumhuriyet tarihimizde Genelkurmay Başkanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı'na seçilen ilk kişidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin IV. Cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel'in hastalığının görevini yapmasına engel oluşu nedeniyle kritik ve tartışmalı bir sürecin ardından Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir. Sürecin kritik ve tartışmalı nitelik taşıması Cevdet Sunay'ın ismi üzerinde değil, Cemal Gürsel'in hastalık sürecinden kaynaklanmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamının doldurulması noktasında hukuksal alanda yaşanan sorunlar, bu makam için Cevdet Sunay'ın uygun olup olmadığı noktasında yaşanmamıştır. Cevdet Sunay, 1961 Anayasası'nın yaratmış olduğu çift meclisli parlamentosundan dönemin iki büyük partisi AP ve CHP'nin uzlaşmasıyla seçilmiştir. Genelkurmay Başkanı olmadan önce üstlendiği görevlerde olsun, Genelkurmay Başkanlığı yaptığı 6 yıl zarfında olsun gösterdiği başarı ve uzlaşmacı tutum, sivil yönetim yanlısı politikaları dönemin büyük partilerinin Cevdet Sunay'ın ismi üzerinde uzlaşmalarının en önemli nedeni olsa gerektir. 28 Mart 1966 günü TBMM'nin V. birleşik toplantısında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine 532 senatör ve milletvekili katılmış ve bunlardan 461'i Cevdet Sunay'ın lehinde oy kullanmıştır.

Seçim sonrasında iç ve dış basında olduğu gibi içteki kamuoyu ve dışta Türkiye ile ilgilenenler nezdinde Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi olumlu görülmüş ve lehte beyanatları beraberinde getirmiştir. Bu olumlu beyanatların temel nedeni yukarıda da belirttiğimiz gibi bundan önceki görevlerindeki başarısından, demokrasiye olan bağlılığından ve kişiliğinin uzlaşmacı olmasından kaynaklanmaktaydı.

Yukarıda belirttiğimiz özellikler Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı görevini ifa ederken de gösterdiği özellikler olmuştur. Cumhurbaşkanlığı döneminde askeri müdahale sonrası rayına oturmaya çalışan bir iç politika sürecinde ordu ile sivil yönetimi dengeleyici bir unsur olarak yerini almış, makamının gerektirdiği partilerüstü ve tarafsız tutumunu başarıyla sürdürmüştür. Başarıya götüreceği yolu "orta yol" olarak belirlemiş, huzur ve

istikrardan yana politikalar izlenmesi için çaba göstermiştir. Bu özelliğini 12 Mart 1971 muhtırasından sonra da sürdürmeye çalışmış ve bu sıkıntılı sürecin atlatılmasında da uzlaşmacı kişiliğini ön plana çıkarmıştır.

Dış politikada ise temelleri atılmaya çalışılan bağımsızlıkçı, kişilikli ve çok boyutlu anlayışların aktif bir savunucusu olarak yerini almış, Çankaya Köşkü'ne kapanmamış, anayasanın kendisine verdiği yetkiler çerçevesinde yaptığı kabul ve ziyaretlerle Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerginliklerin yumuşamasına ve daha önce ihmal edilen Sovyetler Birliği ve Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerin geliştirilmesine çalışmıştır. Bunda da başarılı olmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

ARCAYÜREK, Cüneyt : **Demirel Dönemi : 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, C.V, Ankara, 1992.

BİRAND, Mehmet A. : **Türkiye-AET İlişkileri**, İstanbul, 1978.

Cumhuriyetin 75 Yılı, Yapı Kredi Yayınları, C.II, İstanbul, 1999.

Demokrasinin 50 Yılı (1945-1995), Aydın Kitaplar, C.I, İstanbul (Tarihsiz).

DERİNGİL, Selim : **Denge Oyunu : İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

ERCAN, Ercüment : **Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay (1899-1982)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 1998.

ERDEM, Tarhan : **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982.

GENÇ, Mehmet : **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref A. : **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi Hukuk Yayınları, Ankara, 2000.

- KAHRAMAN, Mehmet : **Türk Anayasalarında Devlet Başkanlığı**,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk
Üniversitesi, Konya, 1992.
- KARAİBRAHİMOĞLU, Sacit : **Cumhuriyet Senatosu Almanığı ve Tarihçe**, Aklan
Yayınları, C.V, Ankara, 1973.
- KARAL, Enver Z. : **Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat
Devirleri (1789-1856)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi,
C.V, Ankara, 1994.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer
TURHAN, Mehmet : **1961-1982 T.C. Anayasaları (Karşılıklı Metinler)**,
Teori Yayınları, Ankara, 1986.
- OĞUZOĞLU, Yusuf : **Osmanlı Devlet Anlayışı**, Eren Yayınları, İstanbul,
2000.
- ÖZBUDUN, Ergun : **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Basımevi, Ankara,
1995.
- ÖZDEMİR, Hikmet : **Ordunun Olağandışı Rolü**, İz Yayıncılık, İstanbul,
1994.
- SOYSAL, İsmail : **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar
Kronolojisi (1945-1975)**, İsis Yayıncılık, İstanbul,
1997.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk : **ABD'nin Türkiye Politikası**, Der Yayınları, İstanbul,
1995.
- TANERİ, Aydın : **Türk Devlet Geleneği**, Milli Eğitim Bakanlığı
Yayınları, İstanbul, 1993.

- TARAKÇI, Akif : **Sovyetler Birliği'nin Bugünkü Türkiye Politikası**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1969.
- TOKER, Metin : **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- UÇAROL, Rıfat : **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- ÜNLÜ, Barış : **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ZÜRCHER, Jan E. : **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

b. Makale ve Bildiriler

- ARAT, Tuğrul
- ERHAN, Çağrı : "AET'yle İlişkiler", (Editör: Baskın Oran), **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, C.I, İstanbul, 2001, s.808-853.
- BOZDEMİR, Mevlüt : "Ordu-Siyaset İlişkileri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.X, İstanbul 1983, s.2648-2660.
- "Cumhurbaşkanları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.II, İstanbul, 1983, s. 309 – 314.
- "Cumhurbaşkanlarının Anayasal Konumu", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt II, İstanbul, 1983, s. 315 -316.

“Cumhuriyet Meclislerinin Anatomisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.X, İstanbul, 1983, s. 2671 – 2730.

ÇOKER, Fethi : “Cumhurbaşkanlığı Dairesi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.II, İstanbul, 1983, s. 317 - 318.

ÇOLAK, Melek : “27 Mayıs Sonrası Türkiye’de Partileşme”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C.XVII, Ankara, 2002, s.85-88.

ERHAN, Çağrı : “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, (Editör: Baskın Oran), **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, C.I, İstanbul, 2001, s.685-704.

GERGER, Haluk : “Türk Dış Politikası”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.II, İstanbul, 1983, s.537-558.

İNALCIK, Halil : “Osmanlı Padişahı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XIII, Sayı:2, Ankara, 1958, s. 68-79.

“Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlişkisi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XIV, Sayı:1, Ankara, 1959, s. 69-94.

İPŞİRLİ, Mehmet : “Osmanlı Devleti Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İrcica Yayınları, C.I, İstanbul, 1994, s. 139-142.

SOYSAL, İlhami : “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal

Dernekler, Partiler ve Kurucuları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.VIII, İstanbul, 1983, s.2014-2018.

SOYSAL, Mümtaz

SAĞLAM, Fazıl

: “Türkiye’de Anayasalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.I, İstanbul, 1983, s. 18 – 52.

TEKELİ, Şirin

: “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.VII, İstanbul, 1983, s. 1798 – 1824.

TELLAL, Erel

: “SSCB’yle İlişkiler”, (Editör: Baskın Oran), **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, C.I, İstanbul, 2001, s. 769-783.

TUNÇAY, Mete

: “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.VII, İstanbul, 1983, s. 1967 – 1990.

ÖZDEMİR, Hikmet

: “1960-1980 Dönemi”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. XVII, Ankara, 2002, s. 15-48.

c. Kanun, Tebliğ, Yönetmelik, Tüzük ve Diğerleri

Atatürk Araştırma Merkezi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Belleten

Cumhuriyet Gazetesi

Dünya Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

KÖK Dergisi

Milliyet Gazetesi

Silahlı Kuvvetler Dergisi

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi

Tercüman Gazetesi

Türk Ansiklopedisi

TBMM Tutanak Dergisi

Ulus Gazetesi

Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

EKLER

**EK-1 : CEVDET SUNAY'IN CUMHURİYET SENATOSU'NA KONTENJAN
SENATÖRÜ SEÇİLMESİ ÜZERİNE ORDUYA YAYINLADIĞI 16 MART
TARİHLİ VEDA MESAJI***

“Sevgili silah arkadaşlarım, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör seçilmiş olmaklığım münasebetiyle bugün emekliliğimi isteyerek Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrılıyorum. Altı sene Genelkurmay Başkanlığında, 10 sene orduda çeşitli kademelerde hizmet ettim. Bu yüzden ruhen ve bedenen kaynaşmış olduğum silahlı kuvvetler bünyesinden ayrılmak benim için çok üzüntülü olmaktadır. Zaman zaman harp meydanlarında, daha çok zaman pek ağır hazar şartları altında fakat her zaman ordunun doyulmaz arkadaşlık havası içinde geçen bu uzun yılların kuvvetlendirdiği bağların bugün kopmakta olması dolayısıyla duyduğum acı ve ıstırap büyüktür.

Hazin yoksulluklar içinde ne büyük kahramanlıklar ve başarılar sağladığını yakından çok iyi bildiğim şerefli milletimizin şanlı ordusu hiçbir yabancı ordu ile mukayese edilemez. Bu ordu milletine hizmette milleti için bütün güçlüklerle göğüs germekte ve gerektiğinde de çekinmeden canını vermekte eşsiz bir varlıktır.

Son senelerde her alanda şahidi olduğumuz gelişmeler ve büyük çapta ilerlemeler bu asil millet ordusunun geçmişteki görevlerinin istikbalde fazlasıyla yerine getirileceğine en sevindirici ve göğüs kabartıcı belirtilerdir. Bu parlak yolda devamınızı bundan sonra hasretle ve hayranlıkla seyrederken kalbim sizin için çarpacaktır. Sağ kaldıkça daima sizleri düşünecek, kudret ve kuvvetinize, vatana hizmete devamınıza duacı olacağım.

En müşkül şartlar altında beni samimiyet ve enerji ile destekleyen, bu suretle hizmetlerimi kolaylaştıran değerli komutan arkadaşlarıma nöbeti devrederken hepinizin her zaman bana gösterdiğiniz güven ve sevgiye karşılık, duyduğum minnet ve şükranı tekrarlamak ve tazelemekten zevk duymaktayım.

Türkiye'mizin asırlardır özlemine çektiği hürriyet ve demokrasinin en kudretli koruyucusu olmakla vazifeli bulunması, silahlı kuvvetlerin en büyük iftihar vesilesidir. Ve bu yolda başarılar kazandığınızı ve bundan böyle aynı yoldan devam edeceğinize bütün

* Cumhuriyet, 17 Mart 1966.

millet inanmaktadır ve güvenmektedir.

Hepinize veda eder, gözlerinizden öperim. Sevgili silah arkadaşlarım, yolunuz açık, bahtınız parlak olsun.”

Cevdet Sunay
Orgeneral
Genelkurmay Başkanı

EK-2 : CEVDET SUNAY'IN CUMHURBAŞKANLIĞI YEMİNİ*

CUMHURBAŞKANI CEVDET SUNAY - Cumhurbaşkanı sıfatıyla Türk Devleti'nin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma, milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağıma ve savunacağıma, insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmayacağıma Türkiye Cumhuriyeti'nin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm... (sürekli alkışlar ve "bravo" sesleri)

(İstiklal Marşı çalındığı sırada saygı duruşu yapıldı.)

CUMHURBAŞKANI CEVDET SUNAY – Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sayın üyeleri; beni Cumhurbaşkanlığına seçtiniz. Bütün kalbimle teşekkür ederim.

Bu şerefli vazifeyi kabul ederken, sizin de büyük milletimizin güvenine layık olmak için Allah'tan bana yardım etmesini dilerim. (Sürekli alkışlar ve bravo sesleri)

* KÖK, Mart 2002, Özel Sayı 6, s.3

EK-3 : CEVDET SUNAY'IN CUMHURBAŞKANI SEÇİLDİKTEN KISA BİR SÜRE SONRA CUMHURİYET GAZETESİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

SORU : Siz, demokratik rejimi ve onun olumlu bir şekilde isteyerek nimetlerinden bütün milletin yararlanmasına öteden beri taraftar bir insan olarak tanınmaktasınız. Rejimin bugünkü tıkanık ve durgun görünüşünün sizce sebepleri nelerdir? Verimli ve işler olması için tavsiyeleriniz nelerdir?

CEVAP : Ben rejimin tıkanıdığı şeklindeki karamsar görüşte değilim. Demokrasi için, bugünkü görünüş bir nevi dalgalanmadan ibarettir. Hakikaten ifratlar yok değil, fakat her birini çok iyi tanıdığım liderlerin bu dalgalanmaları da bertaraf ederek rejimi salim bir yolda götüreceklerine eminim.

SORU : Başlıca günlük meselelerimizden biride aşırı cereyanlarla mücadele konusudur. Sizce, aşırı cereyan derken sol kadar sağı da anlamak lazım mıdır? Böyle ise hem aşırı sağ ile, hem de aşırı sol ile mücadelenin en tesirli tedbiri nelerdir?

CEVAP : Aşırı cereyanların ister sol, ister sağ olsun tamamıyla karşısındayım. Bizi ileriye ve selamete götürecek yol orta yoldur. Laik Cumhuriyetin özelliği de bu noktada belirlemektedir.

Her iki aşırı uç ile mücadelenin en tesirli yolu ise ekonomik alanda alınacak isabetli ve hesaplı tedbirler ve halkın ekonomik kalkınmasını sağlamaktır. Zaten geri kalmamızın gerçek sebebi de ekonomik kalkınmamızın tamamlanamamış olmasıdır. Halkın çoğunluğu fakirdir. Onlara iş, onlara geçim sahası bulmak esastır.

SORU : Sizce, 27 Mayıs Milli devrim hareketi ve fikri, asıl hedefine ulaşmış mıdır? Ulaşamamışsa sebepleri nelerdir? Ve hedefe ulaşmak için neler yapmak lazımdır?

CEVAP : 27 Mayıs yeni devir için bir kapı açmıştır. Bu açılan kapıdan ilerlemekteyiz. Durmuyoruz. Yürümekteyiz. Gaye, hedefe ulaşmaktır.

SORU : Cumhurbaşkanlığınızın ilk günleri olan bugünlerde demokratik rejimin asli

* Röportajı Cumhuriyet Gazetesi adına Kemal Aydın yapmıştır. Cumhuriyet, 6 Nisan 1966.

unsurları olan siyasi partilere, gelecek için bazı tavsiyeleriniz var mı?

CEVAP : Henüz iki partinin lideriyle görüştüm. Diğerleriyle de görüşeceğim. Partilerin yöneticileriyle de görüşüp, tanışacağım. Muhakkak ki onlarında memleketin ilerlemesi için gayret ve çabaları mevcuttur. Aslolan bu çabaları birleştirmek, anlaşmazlıkları gidermek ve bu yol ile huzura ve kalkınmamıza hizmet etmektir.

SORU : Plan fikri ve planlı kalkınma hakkındaki temel görüşleriniz nelerdir?

CEVAP : Kalkınmanın plansız olabileceğine kani değilim. Bir devletin değil, bir ferdin dahi plansız hareketini düşünemem. Aslında plansızlık bir derbederliktir. Bilhassa ihtiyaçları büyük ve işi çok olan bir memleket için plan vazgeçilmez bir tedbirdir.

SORU : Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, asıl görevi olan memleket savunması dışında, kalkınma konularıyla ilgilenen gelmiş bir komutan olarak bunu nasıl özetleyebilirsiniz?

CEVAP : Silahlı Kuvvetlerin yine başındayım ve onun her ferdine karşı hudutsuz bir sevgim olduğu için daima gözüm onların üzerindedir. Silahlı Kuvvetler mensupları kendi özel vazifelerini başarıırken, o çatı altında hizmet sona erip de memleketlerine döneceklerin kalkınma gayretlerinde yararlı olabilmeleri için hizmet süresince kalkınma konuları ile de ilgilenmeleri tabiidir. Bugün en kudretli orduya sahip Amerika'da bile Silahlı Kuvvetler, kalkınma işlerine yardımcı olmaktadır. Ben bu hizmetin asıl vazifeye hiçbir suretle hanel getirmediğine kaniim. Her komuta kademesi de bu hizmetin esas vazifeye zararlı olmamasına dikkat etmekte ve ölçülü davranmaktadır.

SORU : Devlet ile halk arasındaki manevi ilişkiler çeşitli sebeplerle hafiflemiş, büyük bir talihsizlik sonucu olarak Sayın Gürsel'in 1961 den beri süregelen rahatsızlığı dolayısıyla kendisi çok arzu etmesine rağmen bu ilişkiler taze tutulamamış ve halk ile devlet arasında genellikle politikacılar yer almıştır. Büyük faydalar ve huzur sağlayan ve halkla devlete saygı hislerini yeniden canlı bir hale getireceğinden şüphe bulunmayan (Devlet Başkanı-halk ilişkilerini) kuvvetlendirmek üzere yurt gezileri planlıyor musunuz?

CEVAP : Sayın Gürsel'in sıhhati müsait olsaydı eminim ki çok sevdiği halk ile temas

etmekten kendini alamazdı. Benim de memleketimin her yerine en ücra köşesine kadar dolaşarak yurdun geri kalmış yerlerini görmek ve halkımızın dert ve ihtiyaçlarını yerinde tespit etmek en büyük emelimdir. Bunları görüp hükümete tavsiyelerde bulunmak esas vazifemdir. Şüphesiz bunu yaparken de bu husustaki imkanları hesaba katarak fikri temellerini bu esasa göre kuracağız ve ona göre hareket edeceğiz.

EK-4 : YANKI DERGİSİ'NİN SORULARINA VERDİKLERİ CEVAPLAR (11 Haziran 1971)*

SORULAR :

1. Türk Silahlı Kuvvetlerinin içinde ve nihayet başında yarım asra yakın bir hizmet süresi geçirmiş olarak “MİLLİ HAKİMİYET” prensibini nasıl anlıyorsunuz?

Atatürkçü bir açıdan ve O'nun fikirlerinin takipçisi olarak ülkenin kaderini tamamen “SANDIKTAN ÇIKAN OY” a bırakılmasını, bugünkü şartlar içinde, mümkün görüyor musunuz?

2. 27 Mayıs 1960, 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963 ve 12 Mart 1971 olaylarının içinde yaşadınız. Bunların anlamları konusundaki fikirlerinizi açıklar mısınız?

3. Mart 1971 ayı içindeki beyanlarınızdan birinde “İDARE-İ MASLAHATÇILIĞA GÖZ YUMMAYACAĞIZ” dediniz. O günden bu yana ortaya çıkan gelişmeler ve ERİM Hükümetinin hazırlıkları ile ilgili görüşleriniz nelerdir?

Hükümetin ve parlamentonun çalışmalarını nasıl buluyorsunuz?

4. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra hazırlanan 1961 Anayasasının getirdiği Milli Güvenlik Kurulu Müessesesinin rolünü, 10 senelik tecrübeden sonra, nasıl görüyorsunuz?

5. Türk Silahlı Kuvvetleri içinde “DİSİPLİN” gereği 5 General ve 8 Albay emekliye ayrıldı. 12 Mart Muhtırasından sonra bir kısım basında “ORDU İÇİNDE BİR MARKSİST HAZIRLIK BASTIRILDI” şeklinde haberler çıktı. Bu haberlerin emekliye ayrılanlarla ilişkisi olabilir mi?

Ömrünüzün büyük kısmını içinde geçirdiğiniz Türk Silahlı Kuvvetlerinde Marksist bir hareket, ortam bulabilir mi?

VERDİKLERİ CEVAP

Sorularınıza, toptan ve kısa bir cevapla yetineceğim. Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi üzerine kurulan yeni Türk Devleti Büyük ATATÜRK tarafından “MİLLİ EGEMENLİK” ilkesine dayandırılmıştır. Milli egemenlik, gerçekte millet varlığının ve egemenliğinin bir ifadesidir.

* Türkiye Cumhuriyeti'nin Beşinci Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Söylev ve Demeçleri, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1978, s.389.

Anayasamız; milli egemenliğin kullanılmasında, belirli ve birbirinden ayrı yetkileri, kuvvetler ayrılığını temsil eden bildiğiniz kuruluşlara tanımış ve kendi koyduğu esaslara göre bu kuruluşların dengeli uygulamalarına bırakmış bulunmaktadır. Bu yönden, milli egemenlik ilkesiyle yetkilerin kullanılmasını birbirinden ayrı mütalaa etmek gerekir.

Kanaatıma göre; Anayasamızda, açıklığa kavuşturulması gereken önemli hususlardan biri de budur.

Demokrasimizin asli unsurlarından biri olan yasama organının teşekkülünde, özellikle son yıllarda, şikayet konularından biri olan ön seçimin ve müşahade edilen diğer bazı aksaklıkların giderilmesi zorunlu görülmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin mensupları; vatan ve millet sevgisi ile bu varlıkların korunması ve savunulması için ülkücü ve imanlı olarak yetiştirilmiş kudretli bir topluluktur. Bu topluluk, kendisini hiçbir zaman belirttiğim esas vazifelerinden uzak tutamaz ve uzaklaştırmaz. Her ne şekilde olursa olsun, milletin, vatanın ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Cumhuriyetin bir tehlike ile karşılaşması halinde, bu tehlike ister içten ister dıştan ve isterse politikacıların hatalarından gelsin; bunlara karşı çıkar, gereğini yapar ve sonra gene esas vazifelerine döner. Tarihte bunun birçok misalleri vardır.

Yakın tarihimizdeki 27 MAYIS 1960, 22 ŞUBAT 1962, 21 MAYIS 1963 ve son 12 MART 1971 olayları da bu misallere dahildir. Ve yüce milletimizin bu olaylar ile sonuçlarına şahittir.

Bu olayların sebepleri ve yarattıkları güçlükler, Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarının vatanseverlikleri, görevlerine bağlılıkları ve sorumluluk duygularının kuvveti ile yenilmiştir.

Silahlı Kuvvetlerin 12 MART 1971 muhtırası ve bunun sonucu olarak kurulan yeni Hükümetin sıkıyönetim ilanı, kesin bir zaruret halini almıştı. Çünkü, memleket bir avuç anarşistin adeta oyuncağı durumuna girmişti. Şunu da belirtmek gerekir ki; her olay, içinde olduğu koşullar açısından değerlendirilmelidir.

Şurada, önemine binaen üzerinde durulacak bir husus da Anayasa kuruluşları arasında sıkı ve sürekli işbirliğinin sağlanmasıdır. Keyfiyet, devlet yöneticilerinin olduğu kadar, bu durumu takdirle ödevli bütün kuruluşların görevini biçimlendirecek bir mahiyeti haizdir. Yani, görev ve sorumluluklar karşılıklıdır. Bu sebeple; Anayasa kuruluşlarının sorumluluklarını daha kuvvetle duyarak yurdumuzun kalkınması ve ilerlemesi için birlikte çaba göstermeleri ve ortak anlayışı ve tutumu içinde bulunmaları lazımdır.

İdare-i maslahatçılık, gerçekte görevini yapmamak ve sorumluluktan kaçmak anlamını taşır.

Milletimizin ekonomik gelişmesini sağlamak ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için; çok çalışmaya, sorumluluk yüklenerek çalışmaya mecburuz. Biz, milletçe çalışmazsak, kimse bizim için yararımıza çalışmayacaktır.

Yeni Hükümet, bu şuur içinde ve Atatürkçü bir inanç, reformcu ve hamleli bir çalışma düzenindedir. Çalışması ve hazırlıkları üzerinde gerçek bir değerlendirme yapmak için vakit çok erkendir. Türkiye Büyük millet Meclisinin ve halk oyunun desteği, yeni hükümetin başarısı için büyük bir kuvvettir.

Milli Güvenlik Kurulu, geçen 10 yıl içinde, Anayasada belirtilen kendi görevi ve çalışma alanı çerçevesinde aldığı olumlu kararlar yönünden milli güvenlik ile ilgili konularda çok yararlı olmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri içinde, disiplin ve diğer gereklerle zaman zaman tasfiyeler yapılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin siyasi doktrinlerle ilişkisini öne sürmek tehlikeli ve hatalıdır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin günlük politika ve çekişmeler dışında tutulması, devletin gücünü ve etkisini korur ve sürdürür.

Bu ilkenin tarihi idrakine, Atatürk devrim ve ilkelerine bağlılığın tam ve sarsılmaz şuuruna sahip olan Türk Silahlı Kuvvetleri içinde Marksist bir hareket, hiçbir zaman bir ortam bulamamıştır ve asla bulamayacaktır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİRİMİ

**EK-5 : GÖREV SÜRELERİNİN SONA ERMESİ DOLAYISIYLA
YAYINLADIKLARI VEDA MESAJI (28 Mart 1973)***

Sevgili Vatandaşlarım;

Milletimizin birliğini ve Cumhuriyetimizi temsil eden Başkanlık görevimden bugün ayrılıyorum.

Engin sevgi ve saygı hisleri beslediğim ve hizmet aşkı ile dolu bulunduğum milletimden, bu konuşmamda yer alan düşünce ve açıklamalarımın hulüs ve samimiyetimin ifadesi olarak kabul edilmesini dilerim.

Aziz Türk Milletinin bir evladına verebileceği şeref ve görevlerin en yücesine layık gördüğü naciz bir üyesi olarak, milletimin bu teveccüh ve tevcihinin minnetini ben ve bütün ailem ebediyen saklayacağız.

Cumhurbaşkanlığına seçilmeden önceki hayat hikayemi vatandaşlarım bilirler. Hayatımın mazhariyetlerinden saydığım görevler arasında; ebedi Türk Milletinin sonsuz şeref ve şanlarla dolu engin tarihinde, Türk Devletlerinin bu en seçkin halkası Türkiye'mizin harp tarihinin, belge hazinelerinin tozlarından çıkarılarak derlenmesine katkıda bulunabildiğim yılları anmak, Cumhuriyetimizin bu ellinci yıldönümünde övünçlerimden birisi olmaktadır.

Cumhurbaşkanı seçilişimden önce, altı yıl Genelkurmay Başkanlığı yaptım. Bu dönemde Silahlı Kuvvetlerimizin şerefli mensuplarının bana ibzal ettikleri yardım ve işbirliğinin değerli hatırasını muhafaza etmekteyim. Vazife hayatımda onlardan görmüş olduğum destekle, her zorluğu beraberce yenmenin hazzına ve yeteneğine nail oldum.

Cumhuriyetimizi korumak ve kollamakla görevli bulunan ve bu görevini her zaman en iyi şekilde yerine getirmiş olan kahraman Silahlı Kuvvetlerimize; milletimizin bütünlüğünü ve rejimimizin varlığını tehdit eden anarşik olayların bastırılması yolunda ifa ettiği başarılı hizmetleri için tebriklerimi ve takdirlerimi sunarım.

* Türkiye Cumhuriyeti'nin Beşinci Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Söylev ve Demeçleri, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1978, s.450-453.

Aziz Vatandaşlarım;

Cumhurbaşkanı seçildiğim 28 MART 1966 tarihinden, bugün, ayrılışıma kadar geçen yedi yıllık süre içinde bana inanan ve güvenen aziz milletimize karşı, ifasından şeref duyduğum görevin yeteneklerini tam ve kusursuz olarak yerine getirmek için fikren ve bedenen harcadığım gayretleri kolaylaştırmakta yardımlarını esirgemeyen bütün Devlet kuruluşlarına; geçirdiğimiz bunalımlı ve anarşik olaylarla dolu dönemlerin memleketimize zarar vermeden atlatılması amacıyla yapmış olduğum çeşitli temas ve çalışmaları ve öngördüğüm tedbirleri, tam bir anlayış ve tasviple karşılamak suretiyle, genç demokrasimizin gelişme ve güçlenmesi ve reformların ele alınması uğrunda olağanüstü çaba ve emek sarf etmiş olan hükümetlerimize ve onları destekleyen yüce Meclislerimize, siyasi partilerimize, minnet ve şükranlarımı arz ederim.

Milletçe, Anayasa'mızın mükemmelliği yanında bazı boşluklarının da bulunduğu bilinmekte idi. Yüce Meclislerimizin, bunların doldurulması uğrunda ve Anayasa'mızı haklar, özgürlükler ve teminatlar bakımından zayıflatmadan Devletimizi daha güçlü bir hale getirmek hususunda sarfettiği gayret ve çalışmalarını daima saygı ile anacağım.

Devlet Başkanlığıım süresince, çeşitli hükümetlerle çalışmalarımızda ahenk içinde olmanın, memleket işlerinin yürütülmesinde büyük yararlarına şahit oldum. Bu bakımdan birlik ve beraberlik sağlayabilmiş olmaktan memnunum; hepsine minnet borcum vardır.

Sevgili Yurttaşlarım;

Yedi yıl içinde, memleket dahilinde onsekiz gezi yaptım; yurdun hemen her yanını bir kere daha gördüm. Bu gezilerimde, milletimin güven ve teveccühünü benden esirgemediğinin izlenimlerini aldım. Yine bu devre içerisinde yirmiye yakın yabancı Devlet Başkanı yurdumuzu ziyaret etti. Gerek o ziyaretlerin olumlu izlenimleri, gerekse benim onaltı dış ülkeye yaptığım ziyaretlerde, asil milletimin şeref ve haysiyetini yüksek tutmak hususundaki çabalarımın da milletçe takdirle değerlendirilmiş olması, daima kıymetle saklayacağım hatıralardır. Bu inancın huzuru ile görevimden ayrılıyorum.

Kutsal görevimin ifası sırasında, büyük Türk Milleti ve Meclisleri önünde içtiğim andın özüne ve sözüne sadık kalarak;

- Devletimizin bağımsızlığına, vatanımızın ve milletimizin bütünlüğüne yönelen her

tehlikeye karşı koymaya,

- Milletimizin kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasa'mızı saymaya ve savunmaya,
 - İnsan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmamaya,
 - Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini koruyup yüceltmeye,
- Dikkat ve itina ile ve bütün gücümle çalıştım.

Anayasa ile Cumhurbaşkanına tanınan yetki ve tasarrufları kullanırken daima, yurdumun ve milletimin yararını düşündüm ve ondan yana oldum. Bunu kutsal görevimin temeli saydım. Her türlü kişisel yarar ve yatırım endişesinin dışında kalmaya gayret ettim.

Bugün, görevden ayrılırken milletimin bilmesini istediğim bir hususa da değineceğim: Anayasa'mız, Cumhurbaşkanının süresini yedi yıl olarak tespit ve tahdit etmiştir. Ancak, ben, bu amir ve hükmün mevcudiyetine rağmen, son günlerde büyük siyasi partilerimizin ve Anayasal kuruluşlarımızın ısrarlı çağrılarına muhatap oldum; ve bu zaruretlerin baskısı ile ve bir bunalıma çare olmak üzere, Cumhurbaşkanlığı seçiminin ertelenerek sürenin iki yıl uzatılmasına muvafakat ettim. Bu imkanı aramak suretiyle bana güvenini izhar etmiş olan Büyük Millet Meclisinin büyük çoğunluğuna şükranlarımı bildirmek isterim.

Bu fikre karşı çıkmış olanların bugünkü neticeden memnun olmuş olduklarını sanırım. Ancak, bazı kimselerin bu vesile ile de fırsat bilip gereksiz kinlerine ve aleyhtarlıklarına kim olurlarsa olsunlar benim aynı dereceye inip cevap vermemi, vatandaşlarımın benden beklemeyeceklerini müdrükim. Esasen saldırı ve eleştirilerde doğruluk ve insaf ölçülerini aşmış olanları, milletimin tasvip etmediğini ve etmeyeceğini biliyorum.

Sevgili Vatandaşlarım;

Cumhurbaşkanı olarak, milli ve dini bayram günlerinde ve çeşitli vesilelerle yayınladığım birçok mesaj ve demeçlerle, ilgilileri ve vatandaşlarımı uyarma, milli birlik ve beraberlik bilincini güçlendirme görevimi sık sık yerine getirdim.

Yaşadığımız ve tekrarını kimsenin arzulamadığı üzücü olayların gereği olan ve bazı çevrelerde tepki ile karşılanan tasarruflarımda veya mesaj ve demeçlerimde dahi, vatanın ve milletin yüksek menfaatlerini ve geleceğini düşünerek hareket ettim ve konuştum.

Zaman zaman tenkide uğrayan beyan ve tasarruflarım üzerinde, bugün, dikkatli, tarafsız ve ihtirassız bir inceleme yapıldığı takdirde, varılacak sonucun, bu sözlerime haklılık kazandıracağına eminim.

Cumhurbaşkanlığımın sona ermesiyle katılacağım Cumhuriyet Senatosunun değerli üyeleri arasında Tabii Üye olarak ömrümün bundan sonraki bölümünü de aziz ve sevgili milletime hizmet yolunda geçirmekten büyük bir zevk ve bahtiyarlık duyacağım.

Benden sonra hizmet nöbetini devralacak mümtaz halefimin, yurdumuzun refah saadet ufuklarına doğru ilerlemesindeki çalışmalarında, engin başarılarını yürekten dilerim.

Aziz Vatandaşlarım;

Cumhuriyetimizin ellinci yılını kutlarken, Büyük Önder Atatürk'ün aziz hatırasını ve yolumuza daima ışık tutmuş olan ilkelerine bağlılığımızı, bütün milletçe coşkunun duygularla dile getireceğiz ve Türk olmanın gurur ve mutluluğunu, bir kez daha derinden tadacağız.

Üstün beşeri meziyetlerinin ve yüksek karakterinin karşılığı olarak, her şeyin en iyisine, en güzeline ve en mükemmeline layık bulunan Türk Milletinin ebedi şeref ve şanlarla mutlu olması, en halisane dileğimdir.

Hepinize gönülden sevgilerimi ve saygılarımı sunarım, sevgili vatandaşlarım.

EK-6 : AÇIKLAMALI CEVDET SUNAY KRONOLOJİSİ

- 10 Şubat 1899 : Trabzon'un Çaykara İlçesi'ne bağlı Ataköy'de doğdu.
- Şubat 1917 : Kuleli Askeri Lisesi'nde son sınıf öğrencisi iken devam eden I. Dünya Savaşı'nda subay ihtiyacı nedeniyle Talimgaha alındı.
- 07 Temmuz 1917 : Subay adayı olarak 73. Ağır Topçu Alayı'na atandı.
- 01 Eylül 1917 : Batarya komutanı olarak Filistin Cephesi'ne gönüllü olarak gönderildi.
- 13 Ekim 1917 : Savaşta gösterdiği başarı üzerine Asteğmenliğe yükseltildi.
- 04 Mayıs 1918 : Kudüs muharebelerindeki başarıları dolayısıyla Türk ve Alman savaş madalyaları ile ödüllendirildi ve Teğmenliğe yükseltildi.
- 28 Ağustos 1918 : İngiliz kuvvetlerinin yaptıkları bir saldırıda yaralandı ve birliği ile birlikte esir düştü.
- 12 Aralık 1919 : Mısır'daki İngiliz kampında serbest bırakıldı ve yurda döndü. 5. Ağır Topçu Alayı 121. Batarya'ya atandı.
- 01 Kasım 1920 : Milli Mücadele'ye katıldı ve Güney Cephesi'nde görevlendirildi. Maraş'ta II. Kolordu Topçu Komutanlığı'nda Emir Subayı olarak görev aldı.
- 01 Ocak 1921 : Bu tarihten itibaren Gaziantep'te 9. Tümen Doğ. Obüs Bataryası'nda Takım Komutanı olarak Fransız kuvvetleriyle çarpıştı.
- 15 Ekim 1921 : 41. Tümen Topçu Alayı'na bağlı olarak katıldığı Eskişehir ve Sakarya Savaşları'nda gösterdiği yararlılıklar nedeniyle takdirname ile ödüllendirildi ve Üsteğmenliğe yükseltildi.
- 01 Mart 1922 : II. Kolordu 3. Topçu Alayı'na atandı. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebelerine ve İzmir'de son bulunan takip hareketine de katılarak zaferden sonra İstiklal Madalyası'na layık görüldü.
- 01 Mart 1924 : 41. Topçu Alayı'nda görevlendirildi.
- 30 Ağustos 1924 : Yüzbaşılığa yükseltildi.
- 01 Kasım 1925 : Bu tarihten 1 Ağustos 1926'ya kadar Harp Okulu ve bu tarihten 31 Ocak 1927'ye kadar da Topçu Okulu'nda, savaş dolayısıyla eksik kalan öğrenimini tamamladı.

- 31 Ocak 1927 : 7. Topçu Alayı'nda görevlendirildi.
- 01 Ağustos 1927 : 23. Piyade Alayı'nda görevlendirildi.
- 01 Ekim 1927 : Kurmay öğrenimi için Harp Akademisi'ne girdi.
- 1929 : Atıfet Hanım ile evlendi.
- 01 Ekim 1930 : Harp Akademisi'nden mezun olarak 27. Topçu Alayı'na atandı.
- 17 Eylül 1931 : Kurmay stajı için Genelkurmay III. Şubesi'ne alındı.
- 30 Ağustos 1933 : Binbaşılığa yükseltilerek 30. Topçu Alayı'na atandı. Bu rütbede VI. Kolordu I. Süvari ve 5. Tümenlerde görev yaptı.
- 30 Ağustos 1940 : IV. Kolordu I. Şube Müdür Vekili iken Yarbaylığa yükseltildi.
- 16 Kasım 1942 : Harp Akademisi'nde öğretmenliğe getirildi.
- 30 Ağustos 1943 : Albaylığa yükseltilerek 72. Topçu Alay Komutanlığı'na atandı. Bu rütbede 41. Topçu Alay Komutanlığı, ikinci kez Harp Akademisi'nde öğretmenlik, 204. Motorize Topçu ve 6. Tank Alayları'nın komutanlığını yaptı.
- 04 Kasım 1948 : 3. Zırhlı Tugay Komutan Vekili oldu.
- 30 Ağustos 1949 : Tuğgeneralliğe yükseltildi.
- 04 Eylül 1950 : Genelkurmay Hareket Dairesi Başkanlığı'na atandı.
- 30 Ağustos 1952 : Tümgeneralliğe yükseltildi.
- 30 Temmuz 1953 : 33. Tümen Komutanlığı'na getirildi.
- 25 Mayıs 1955 : IX. Kolordu Komutanlığı'na atandı.
- 30 Ağustos 1955 : Korgeneralliğe yükseltildi.
- 09 Eylül 1957 : Genelkurmay Hareket Başkanı olarak görevlendirildi.
- 15 Aralık 1958 : Genelkurmay II. Başkanlığı'na atandı.
- 27 Mayıs 1960 : Silahlı Kuvvetler'in ülke yönetimine el koyması ile Milli Birlik Komitesi tarafından Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirildi.
- 02 Ağustos 1960 : Genelkurmay Başkanlığı'na getirildi.
- 02 Ağustos 1965 : Bakanlar Kurulu'nca Genelkurmay Başkanlığı görevi 1 yıl uzatıldı.
- 02 Şubat 1966 : Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD Devlet Başkanı Johnson'un özel uçağıyla tedavi için Washington'a götürüldü.
- 09 Şubat 1966 : ABD'de tedavi gören Cumhurbaşkanı Gürsel komaya girdi.
- 10 Şubat 1966 : Cumhurbaşkanı Gürsel'in durumunun ümitsiz olduğu bir bildiriyle Türk kamuoyuna açıklandı.

- 13 Şubat 1966 : Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in komaya girdiğinin altıncı günü, partiler, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı adaylığı üzerinde anlaşılır.
- 14 Mart 1966 : Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumunun görev yapmasına engel olduğu anlaşılınca Cumhurbaşkanlığı için siyasi partilerin üzerinde anlaşığı tek aday olarak Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa etti ve emekliye ayrıldı. Aynı gün Cumhurbaşkanı Vekili İbrahim Şevki Atasagun tarafından Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçildi.
- 15 Mart 1966 : Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural, Genelkurmay Başkanı oldu.
- 26 Mart 1966 : 46 gündür komada olan Cemal Gürsel Türkiye'ye getirilerek Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne yatırıldı. Müşterek sağlık kurulunun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hakkında verdiği rapora binaen Başbakanlığın aynı günlü yazısı ile Anayasa'nın 100 ve 101'nci maddelerinde ifadesini bulan Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinin oluştuğu kamuoyuna bildirildi.
- 28 Mart 1966 : Yeni Cumhurbaşkanı seçiminin yapılması hususu TBMM birleşik toplantısında kararlaştırıldı. Bu karara uyularak yapılan oylamada Sunay 461 oy ile Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. Aynı gün genel kurulda and içerek görevine başladı.
- 05 Nisan 1966 : Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ilk demecini verdi: "Bizi ileriye orta yol götürür."
- 12 Mayıs 1966 : Sunay, parti liderleriyle Çankaya Köşkü'nde ayrı ayrı görüşmeler yaptı. Görüşmelerde Meclis'teki ve ülkedeki gericilik olayları ele alındı.
- 19 Mayıs 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay 19 Mayıs mesajında, 27 Mayıs Devrimi'nin neticelerini kimsenin tasfiye etmeye gücünün yetmeyeceğini belirterek, "Türk silahlı kuvvetleri ve onun komutanları, şu veya bu prensibin aleti değildir" dedi.
- 27 Mayıs 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay, Anayasa bayramı dolayısıyla yaptığı konuşmada, "27 Mayıs'a alerji duyanları kurtaralım" dedi.
- 08 Haziran 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay 17 günlük Türkiye gezisine çıktı.

- Berberinde Devlet Bakanı Cihat Bilgehan bulunuyordu ve bu, Sunay'ın AP tarafında olduğuna dair iddiaları kuvvetlendiriyordu.
- 09 Haziran 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay, "Müslümanlık gericilik değildir" dedi.
- 22 Haziran 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay 5 kanunu, Senato'da görüşülmeden çıkarıldığını ileri sürerek veto etti. Basının ileri sürdüğü görüşe göre bunun esas nedeni, kanunlardan birinin Silahlı Kuvvetler Personel Kanunu oluşu ve komutanların, bu kanunun bu şekli ile çıkarılması halinde orduda hoşnutsuzluk yaratacağını Sunay'a ihtar etmeleri idi.
- 08 Temmuz 1966 : Demokrat Parti dönemi Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hükümetin isteği ve sağlık durumu nedeniyle Cumhurbaşkanı Sunay tarafından affedildi.
- 10 Temmuz 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay "Nurculuk Anayasa'ya aykırıdır ve suçtur" dedi.
- 14 Temmuz 1966 : Yassıada mahkumları ile siyasi firarilerin affına ilişkin yasa Millet Meclisi'nde kabul edildi.
- 18 Temmuz 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay, Batı Anadolu'da bir geziye çıktı.
- 30 Temmuz 1966 : Millet Partisi, Cumhurbaşkanı Sunay'dan Af Kanunu'nu veto etmesini istedi.
- 01 Ağustos 1966 : Senato, Af Kanunu tasarısını kabul etti.
- 03 Ağustos 1966 : Af Kanunu tasarısı Meclis'te kanunlaştı.
- 09 Ağustos 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay tarafından onaylanan Af Kanunu Resmi Gazete'de yayımlandı, tahliyeler başladı. Yeni Af Kanunu'na göre, Yassıada mahkumlarının tümü, 21 Mayısçılarının bir kısmı aftan yararlanıyor, idam mahkumlarının cezaları 30 yıl ağır hapse çevriliyor, vergi ve döviz kaçakçılığı gibi cezalar da kısmi af kapsamına sokuluyor.
- Cumhuriyet Senatosu Milli Birlik Grubu, Af Kanunu'nun Yassıada hükümlülerini affeden 5. maddesinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurma kararı aldı.
- 11 Ağustos 1966 : MGK Cumhurbaşkanı Sunay'ın çağrısı üzerine olağanüstü bir toplantı yaptı.
- 29 Ağustos 1966 : Suudi Arabistan Kralı Faysal resmi bir ziyaret için Türkiye'ye

- geldi. Kral Faysal Esenboğa Havaalanı'nda Cevdet Sunay tarafından karşılandı.
- 30 Ağustos 1966 : Türkiye-Suudi Arabistan görüşmeleri başladı. Kral Faysal için suikast ihbarı yapıldı.
- 04 Eylül 1966 : Türkiye-Suudi Arabistan ortak bildirisi yayımlandı.
- 06 Eylül 1966 : Yargıtay I. Başkanı İmran Öktem adli yılın açılış konuşmasında halkı gerici akımlara karşı uyararak, "Gerici ve sağcı akımlar çok tehlikeli bir hal aldı" dedi.
- 12 Eylül 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay, Öktem'i Çankaya Köşkü'ne davet ederek 1 saat kadar süren bir görüşme yaptı, konuşması hakkında bilgi aldı.
- 14 Eylül 1966 : Türkiye'nin 4. Cumhurbaşkanı Gürsel Ankara'da öldü.
- 18 Eylül 1966 : Eski Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel toprağa verildi.
- 02 Ekim 1966 : Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay resmi temaslarda bulunmak üzere İran ve Pakistan'a gitti.
- 01 Aralık 1966 : Cumhurbaşkanı Sunay resmi bir ziyaret için Tunus'a gitti.
- 02 Aralık 1966 : Başbakan Süleyman Demirel, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın emekliye sevki için kararname çıkarıldığı yolundaki haberleri yalanladı ve "Bu girişimler orduyu politika içine çekme davranışlarıdır, orduyu rahat bırakın" dedi. Aynı gün Tural bir mesaj yayınlarken, demokrasinin dünyanın en itidalli rejimi olduğunu ve bu ülkenin kendi benliğini de sardığını açıkladı.
- 01 Ocak 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay, askeri darbe söylentilerini yalanladı. Sunay, "Darbelerle, ihtilallerle, reformlarla, direnme hareketleriyle oyun olmaz ve Silahlı Kuvvetler bu tür çabalara alet edilemez ve seyirci kalamazlar" dedi.
- 05 Ocak 1967 : Viyana'ya giderken Adana'ya uğrayan İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, Cumhurbaşkanı Sunay ve Başbakan Demirel ile görüştü.
- 27 Ocak 1967 : Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin Ankara'daki 4. Genel Kurulu'nda konuşan Cumhurbaşkanı Sunay, Anayasa'nın sosyal adalet ilkesinin ışığı altında ve öngördüğü biçimde toprak ve tarım reformununun gerçekleştirilmesi gerektiğini vurguladı.
- 19 Şubat 1967 : Irak Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif, altı gün sürecek bir

ziyaret için Cumhurbaşkanı Sunay'ın resmi davetlisi olarak Ankara'ya geldi. Türk-İrak ilişkileri görüşüldü ve Kürtçülük sorununa değinildi.

- 02 Mart 1967 : Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye Cumhurbaşkanı Sunay'ın resmi davetlisi olarak Türkiye'ye geldi. Ertesi gün imzalanan bir ticaret anlaşmasına göre Türkiye, buzdolabı, çamaşır makinesi ve benzeri tüketim maddeleri satıp, kahve alacaktı.
- 03 Nisan 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay ve beraberindeki Türk heyeti 10 günlük resmi bir ziyaret için ABD'ye gitti. Basın Sunay'ın "Sonuna kadar yardıma dayanmak niyetinde değiliz" dediğini naklediyordu.
- 13 Nisan 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay ile tanışan Amerikalı işadamları AP hükümetini ve Demirel'i övdüler: "Türkiye bilhassa, AP iktidarının takip ettiği iktisadi politika sayesinde tam manasıyla itimat edilir bir müttefik olmuştur. Özellikle Başbakan Demirel'in iktidarı devr aldıktan sonraki çok kısa bir süre içerisinde stabilizasyonu gerçekleştirmiş olması, bu memlekete zirai ve turistik yatırımların geniş çapta teksif edilmesini mümkün kılacaktır."
- 27 Mayıs 1967 : 27 Mayıs mesajında Cumhurbaşkanı Sunay Anayasa'nın sosyalizme kapalı olduğunu söyledi. Bu sözler, anayasanın niteliği üzerinde tartışmaların başlamasına işaret ediyordu.
- 28 Mayıs 1967 : Anayasa hukuku profesörlerinin çoğu Sunay'ın anayasayı yorumlayış şekline sert tepki gösterdi ve anayasanın sosyalizme kapalı olduğu görüşünde Sunay'ın hataya düştüğünü söylediler.
- Anayasa Mahkemesi 141. ve 142. maddelerle ilgili kararın gerekçesini açıkladı. "Anayasa, hedefi komünizm olmayan sosyalizme açıktır."
- 27 Haziran 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay, Fransa Cumhurbaşkanı General Charles de Gaulle tarafından özel olarak yollanan bir uçakla Fransa'ya gitti. Sunay 1867'de giden Sultan Abdülaziz'den bu yana , Fransa'yı resmen ziyaret eden ilk Türk devlet başkanıydı. Bu ziyaret Türk-Fransız ilişkileri yönünden özel bir önem taşımaktaydı.
- 29 Haziran 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay ve Fransa Devlet Başkanı De Gaulle Kıbrıs

- ve Ortadoğu sorunlarını görüşti.
- 25 Temmuz 1967 : Papa VI. Paulus iki günlük gayri resmi bir gezi için Türkiye'ye geldi. Papa gezisinin ilk durağı İstanbul'da Cumhurbaşkanı Sunay ve Başbakan Demirel tarafından karşılandı.
- Anayasa Mahkemesi sosyalizmin Anayasa'ya aykırı olmadığına karar verdi.
- 05 Eylül 1967 : Ürdün Kralı Hüseyin bin Tallal Cumhurbaşkanı Sunay'ın resmi konuğu olarak Ankara'ya geldi. Tallal, Ortadoğu bunalımında Türkiye'nin kendisini desteklemesini istedi.
- 22 Eylül 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay, Bursa kaplıcalarında dinlenen Libya Kralı İdris Es-Sunusi'ye geçmiş olsun ziyaretinde bulundu.
- 26 Ekim 1967 : Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han Cumhurbaşkanı Sunay'ın resmi davetlisi olarak Ankara'ya geldi. İslam Ortak Pazarı kurulmasını isteyen Eyüp Han Cento hakkında da "Centoya kırgımız, fakat bunu torpillemeyeceğiz. Cento kör-topal devam edecektir" dedi.
- 01 Kasım 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay 8 günlük resmi bir ziyaret için İngiltere'ye gitti. Sunay Akşam gazetesinin muhabirine, Anayasa'nın sosyalizme kapalı olduğunu söyledi ve bu Türkiye'de yine fikir tartışmalarının çıkmasına neden oldu.
- 02 Kasım 1967 : İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth Cumhurbaşkanı Sunay ve eşi onuruna Buckingham Sarayı'nda bir akşam yemeği verdi.
- 03 Kasım 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay İngiltere Başbakanı Harold Wilson'ı kabul ederek görüşti.
- 08 Kasım 1967 : İngiltere'ye yaptığı resmi geziyi tamamlayan Cumhurbaşkanı Sunay Türkiye'ye döndü.
- 15 Kasım 1967 : Kıbrıs'ta Boğaziçi ve Geçitkale köylerine havan topu ve zırhlı araçlarla saldıran Rum teröristler 28 Türk'ü öldürdü, 100'ün üzerinde Türk kayboldu. Olağanüstü toplanan Bakanlar Kurulu, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet komutanları durum değerlendirmesi yaptı.
- 16 Kasım 1967 : Meclis birleşik toplantısında Kıbrıs davası görüşüldü ve daha sonra yapılan gizli oturumda hükümete Türk Silahlı Kuvvetlerini

- yurtdışında kullanma yetkisi verildi.
- 23 Kasım 1967 : Cumhurbaşkanı Sunay müdahale kararını Türk milletine haber verdi. ABD'nin girişimleri neticesinde Kıbrıs'a müdahale yapılmadı.
- 29 Aralık 1967 : Kıbrıs'ta geçici Türk yönetimi ilan edildi.
- 22 Ocak 1968 : Cumhurbaşkanı Sunay resmi bir ziyarette bulunmak üzere Suudi Arabistan'a gitti.
- 24 Ocak 1968 : Suudi Arabistan'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Sunay, Kabe'yi tavaf etti.
- 27 Ocak 1968 : Suudi Arabistan ziyaretini tamamlayan Cumhurbaşkanı Sunay Libya'ya geçti.
- 09 Mart 1968 : Cumhurbaşkanı Sunay yeni tarikatların türediğine dikkat çekti.
- 21 Mart 1968 : Cumhurbaşkanı Sunay Milli Bakiye usulünü kaldıran yeni seçim kanununu onayladı.
- 19 Nisan 1968 : Cumhurbaşkanı Sunay, Iraklı konuk gazetecilere, İslam birliğine taraftar olmamakla beraber, bir İslam Ortak Pazarı'nın kurulmasına istekli olduğunu söyledi.
- 27 Nisan 1968 : Cumhurbaşkanı Sunay, bütün partilerden kurulu bir heyetle Irak'a gitti. Bu ziyaret 1 Mayıs'a kadar sürdü ve Sunay oradan Afganistan'a geçti.
- 01 Mayıs 1968 : Cumhurbaşkanı Sunay Afganistan'ı ziyaret etti.
- 10 Haziran 1968 : Üniversitede reform yapılmasını isteyen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencileri fakülteyi işgal etti.
- 13 Haziran 1968 : Boykot ve işgal olayları Ankara ve İstanbul üniversitelerinin bütün fakültelerine yayıldı.
- 19 Haziran 1968 : Boykotçu öğrencilerle görüşen Cumhurbaşkanı Sunay, "Haklı isteklerin tahakkuku için gayret sarf edeceğim" dedi.
- 15 Temmuz 1968 : Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba, Cumhurbaşkanı Sunay'ın özel davetlisi olarak Türkiye'ye geldi.
- 15 -16Ağustos 1968 : Silahlı Kuvvetler'in yüksek rütbeli komutanları arasında yapılacağı söylenen değişiklikler açıklandı. Refik Yılmaz (Kara), Necdet Uran (Deniz) ve İrfan Tansel (Hava) kendi istekleri

üzerine emekliye ayrıldılar ve yerlerine Memduh Toğmaç (Kara), Celal Eycioğlu (Deniz) ve Reşat Mater (Hava) atandılar. Bu değişiklikten Cumhurbaşkanı Sunay ve Cemal Tural'ın sorumlu olduğu söyleniyordu.

- 21 Ağustos 1968 : Rusya'nın önderliğinde Varşova Paktı Kuvvetleri, liberal sosyalizme doğru bir akımı kontrol altına almak için Çekoslovakya'yı işgal etti.
- 29 Ağustos 1968 : Amerikan savaş gemileri İzmir'e geldi ve yapılan gösterilerde sol ve sağ birbiriyle çatıştı. 2 öğrenci bıçaklandı.
- 30 Ağustos 1968 : Zafer Bayramı nutkunda Cumhurbaşkanı Sunay Türkiye'nin Nato müttefikleriyle ilişkilerini sarsmaya uğraşan aşırı grupları eleştirdi ve 6.filoyna geleneksel misafirperverliğin gösterilmesini istedi.Sunay Çekoslovakya'da olan son olayları müttefiklere ihtiyaç duyulduğunu kanıtladığını bildirdi.
- 25 Ekim 1968 : Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle Ankara'ya geldi. Cumhurbaşkanı Sunay, "Hoş geldiniz" konuşmasını "Vive la France" (Yaşasın Fransa) diyerek bitirdi..
- 29 Ekim 1968 : Cumhurbaşkanı Sunay'ın Cumhuriyet Bayramı mesajını yorumlayan Ankara Radyosu, görüşlerinin general De Gaulle'in kinden ne kadar farklı olduğuna işaret ediyordu. De Gaulle Nato ve Varşova Paktı gibi askeri andlaşmaların uluslar arası gerginliği arttırdığını, Çekoslovakya'daki durumun bloklara ayrılma siyasetinden oluştuğunu düşünürken, Sunay Nato'nun daha da kuvvetlendirilmesini öngörüyordu.
- 26 Şubat 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay Kurban Bayramı dolayısıyla yayımladığı kutlama mesajında irtica ve aşırı akımlar konusuna değinerek, "İrtica, dinin çıkarıcılar tarafından kullanılmasıdır." dedi.
- 11 Mart 1969 : Genelkurmay Başkanı Cemal Tural görevinden alındı ve yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Memduh Tağmaç atandı.
- 21 Nisan 1969 : CHP Genel Başkanı İnönü, TRT konusunda iktidarı uyarması için Cumhurbaşkanı Sunay'a bir muhtıra verdi.
- 23 Nisan 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay, "Menfi kişiler ve anarşistler huzuru bozuyor" dedi.

- 07 Mayıs 1969 : Eski DP'lilerin siyasi haklarının iadesini öngören kanun teklifi Meclis'e verildi.
- 09 Mayıs 1969 : Bir basın konferansında İsmet İnönü, eski Demokratlara siyasal haklarının iadesinin öne alınmasından yana olduğunu söyledi.
- 10 Mayıs 1969 : Milli Birlik Grubu eski DP'lilerin siyasi haklarının iadesi için çalışacağını söyleyen İnönü'ye ve Cumhurbaşkanı Sunay'a birer muhtıra verdi.
- 13 Mayıs 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay Başbakan Demirel ve ana muhalefet partisi lideri İnönü'yü bir arada kabul ederek son olayları görüştü.
- 15 Mayıs 1969 : Eski DP'lilere siyasi haklarının iadesini öngören anayasa değişikliği teklifi Millet Meclisi'nde kabul edildi.
- 16 Mayıs 1969 : Yüksek kademedeki komutanlar anayasa değişikliğine itiraz ettiler. Komutanlar Sunay'la bir görüşme yaptılar ve hatta Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Eyiceoğlu bu yüzden Kanada gezisini erteledi.
- Cumhurbaşkanı Sunay, "Anayasa değişir ve huzursuzluk çıkarsa istifa ederim" dedi.
- 19 Mayıs 1969 : Gençlik Bayramı mesajında Cevdet Sunay, "Anayasa değişikliğinde isabet yoktur" dedi.
- 20 Mayıs 1969 : İnönü, Cumhurbaşkanı Sunay'a gönderdiği mektupta, "Ordumuzun Anayasa bütünlüğünü asla zedelemeyen bir anayasa değişikliğini bahane edip Anayasayı tümü ile reddeden bir davranış içine girmesine asla ihtimal vermediğimi belirtmek isterim" dedi.
- 21 Mayıs 1969 : Senato grubunda Demirel, AP senatörlerine, Anayasa üzerinde yapılacak değişiklik teklifini reddetmelerini ve bunu gelecekteki bir toplantıya bırakmalarını salık verdi. Aynı gün Senato, anayasa değişikliği tasarısını geri aldı. Emniyet Sarayı civarında toplanan tanklar tasarının geri gönderilmesi üzerine üslerine döndüler.
- 08 Ekim 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay bir demeç verdi. Bu demeç, muhalefetçe AP taraflısı olarak yorumlandı. Sunay, tek parti kabinesini koalisyonla yeğlediğini söyledi. İnönü, taraf tuttuğu için Sunay'ı eleştirdi ve Burhan Apaydın (YTP) görevlerinin dışına çıktığı için

- Sunay'dan istifa etmesini istedi.
- 12 Ekim 1969 : Genel seçimler yapıldı; 256 milletvekili çıkaran AP iktidarını korudu.
- 22 Ekim 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay, AP Genel Başkanı Demirel'i hükümeti kurmakla görevlendirdi.
- 01 Kasım 1969 : Meclisin yeni dönemi Cumhurbaşkanı Sunay'ın nutku ile açıldı.
- 05 Kasım 1969 : Seçimlere katılmayan CHP eski genel sekreterlerinden Kasım Gülek, Sunay tarafından kontenjan senatörü olarak atandı.
- 06 Kasım 1969 : Eski DP'lilerle ilgili af kanunu Senato'dan çıktı. Bu konuda görüşmeler 4 Kasım'da başlamıştı. MBG'nin karşı çıktığı kanunu CHP desteklemişti.
- 10 Kasım 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay eski DP'lilerin siyasi haklarının iadesine ilişkin anayasa değişikliğini onayladı.
- 12 Kasım 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay 10 günlük resmi bir ziyaret için Moskova'ya gitti. Sunay, Sovyetler Birliği'ne giden ilk Türk Cumhurbaşkanı oldu.
- 21 Kasım 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay'ın Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaretin hemen ardından iki ülke arasında dostluk ilişkilerini gösteren Türk-Rus bildirisi yayımlandı.
- 15 -17 Aralık 1969 : Cumhurbaşkanı Sunay Ürdün'e resmi bir ziyarette bulundu ve oradan Habeşistan'a gitti.
- 01 Ocak 1970 : 31 Aralık'ta radyoda yayınlanan 10 Ocak'ta basında çıkan yeni yıl mesajında Sunay, aydınların dikkatini aşırı sola çekti. "Mürtecilerin memleketimizin idaresine hakimiyetleri ihtimali milletimizi geriye götürür. Aşırı solun hakimiyeti, sadece hürriyetlerimizin elden gitmesine ve karanlık bir dikte rejiminin içine yuvarlanmamıza değil, ayrıca milli bağımsızlığımızın ve millet egemenliğinin de tehlikeye girmesi sonucuna varır..."
- 04 Şubat 1970 : AP'de buhran patlak verdi; Genel İdare Kurulu'ndan 6 üye istifa etti.
- 10 Şubat 1970 : Cumhurbaşkanı Sunay Gider Vergisi Kanunu'nu veto etti.
- 11 Şubat 1970 : AP'den 41 milletvekili bütçe aleyhinde oy verdi ve bütçe güvenoyu alamadı.

- 14 Şubat 1970 : Demirel istifa etti. Sunay yeni hükümeti kurma görevini yine Demirel'e verdi.
- 23 Şubat 1970 : Cumhurbaşkanı Sunay savcıların terfi ve atanmalarıyla ilgili kanunu veto etti.
- 06 Mart 1970 : Demirel üçüncü kabinesini ilan etti.
- 15 Mart 1970 : Hükümet 172'ye karşı 232 oyla güvenoyu aldı. 44 kişi çekimser kalmıştı.
- 13 -17 Nisan 1970 : Cevdet Sunay Romanya'ya gitti.
- 27 Mayıs 1970 : Cumhurbaşkanı Sunay ve Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın 27 Mayıs mesajlarında yurttaki durumdan söz ediliyordu.
- 09 Haziran 1970 : Basın haberlerine göre, MBG Başkanı Emekli General Senatör Fahri Özdilek Sunay'la görüştü. Başbakan Demirel'in yerine yeni bir isim getirilmesini önerdi. Fakat Sunay bu öneriyi reddetti.
- 15 Haziran 1970 : Bülent Nuri Esen, Bahri Savcı, Muammer Aksoy ve Mümtaz Soysal'dan oluşan hukuk profesörleri grubu Sunay ile görüştü ve kendisine bir muhtıra verdiler. Profesörler, bu muhtırada iktidarda gözden düşmüş politikacıların anayasanın saygınlığını zedelediğini ve kendi başarısızlıklarını ona yüklediklerini belirtmekteydiler.
- 29 Haziran 1970 : Anayasa Mahkemesi, eski Demokratlara siyasal haklarını iade eden anayasa değişikliğini iptal etti.
- 08 Temmuz 1970 : TİP, Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek günün sorunlarını açıkladı ve Sendikalar Kanunu kabul edilirse Sunay'dan veto hakkını kullanmasını istedi.
- 19 -24 Ekim 1970 : Cevdet Sunay Almanya'ya gitti. Bu ziyaretten sonra basında, "Türkiye'nin savunması konusunda ABD'nin yerini Batı Almanya alıyor" görüşünde yazılar yer aldı.
- 12 Aralık 1970 : Basın, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un 24 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Sunay'a gönderdiği muhtırayı açığa çıkardı. Bu muhtırada Batur, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli kademelerinde son derece belirgin hale gelen bir rahatsızlıktan bahsederek bunu memleketin içinde bulunduğu buhranlı devrenin gelecek günlerde

- artarak bir çıkmaza girmesi endişelerine bağlamış ve Cumhurbaşkanı'nın tedbirler almasını istemişti. Sunay, silahlı kuvvetlerinin ne düşüncede olduklarını anlamak için askeri birlikleri ziyaret etmek üzere yola çıktı.
- 24 Aralık 1970 : Dev-Genç üyesi Nail Karaçam Ankara Fen Fakültesi'nin önünde öldürüldü. Öğrencilerin şiddet hareketleri artıyor gibiydi.
- 27 Aralık 1970 : MHP Başkanı Türkeş, çıkan olaylardan hükümeti ve komünistleri sorumlu tuttu ve Cumhurbaşkanı'ndan gerekli tedbirleri almasını istedi.
- 28 Aralık 1970 : MGK o zamana kadar yapmış olduğu en uzun toplantısını yaparak ülkedeki durumu görüştü. Sızan haberlere göre Muhsin Batur'un muhtırası burada tekrar görüşüldü.
- 01 Ocak 1971 : Basın, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın yeni yıl mesajını yayınladı. Bunda Tağmaç, Türkiye'nin milli çıkarları gerektirdiği zaman silahlı kuvvetlerin, bu kutsal ülkeye saldırmaya teşebbüs edecek elleri kıracağını bildiriyordu.
- 04 Ocak 1971 : Cumhurbaşkanı Sunay, parti liderleriyle görüşmeler yapmaya başladı ve ilkin Demirel'le görüştü. Parti liderlerinin Demirel'in istifasını istedikleri söyleniyordu. Fakat Demirel'in buna niyeti yoktu.
- 05 Ocak 1971 : Cumhurbaşkanı Sunay, İnönü ile görüştü. İnönü bu toplantıdan sinirli çıkmıştı. Sızan haberlere göre Sunay olaylara çözüm yolu olarak çıkarılması istenen yeni tedbirler konusunda CHP'nin hükümet ile işbirliği yapmasını istemişti. Ertesi gün İnönü, "Demirel'i koruyorsunuz" diyerek Sunay'ı suçladı.
- 06 Ocak 1971 : MBG Senato'da bir bildiri yayınlayarak Sunay'ın parti liderleri ile yaptığı görüşmelerin bugünkü durumundan tamamıyla sorumlu olan hükümetin hayatını uzatmak için düzenlenmiş olduğunu söyledi. MHP adına konuşan Dündar Taşer, Cumhurbaşkanı Sunay'ın Demirel'i desteklemekte olduğunu söyledi.
- 07 Ocak 1971 : Türk-İş'in 4 Ocak'ta Sunay'a verdiği muhtıra açıklandı. Türk-İş senelerdir verilen sözlere rağmen, işçilerin çalışma şartlarının hala çok kötü olduğundan şikayet ediyordu.

- 08 Ocak 1971 : Cumhurbaşkanı Sunay ile bir görüşme yapmış olan TİP Genel Başkanı Behice Boran, Demirel'in faşist bir yönetim getirmek için çıkarmak istediği yeni kanunlar konusunda muhalefetin desteğini elde etmeye çalışmasından dolayı Sunay'ı eleştirdi.
- 22 Ocak 1971 : MGK, Cevdet Sunay'ın başkanlığında 8.5 saatlik bir toplantı yaptı. Toplantıdan sonra Kurul Genel Sekreteri Orgeneral Emin Alpkaya kanun boşluklarının doldurulacağını huzuru bozan olayların önlenmesinde kesin zorunluluk bulunduğunu açıkladı.
- 26 Ocak 1971 : Bir ay boyunca her geçen gün artan siyasi gerginlik, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Cumhurbaşkanı Sunay'ı ziyaretiyle doruk noktasına ulaştı. Tağmaç'ın Sunay'a, hükümetin olaylar karşısındaki aczini belirterek, tedbir kanunlarının süratle çıkartılmasını önerdiği bildirildi.
- 05 Şubat 1971 : Kurban Bayramı mesajında Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Silahlı Kuvvetler'in güvenini, birliğini ve şerefini zedelemeye çalışan kimseleri uyardı: "Kurulduğu günden beri Türk milletinin namus ve şerefini temsil eden orduya hiçbir kimsenin bugünkü gibi hayasızca dil uzattığını görmeyenler, bugün milli mükaddesatın sembolü olan kışlaya, komutanlara satılmışlar, faşistler, uşaklar... gibi en iğrenç ifadelerle saldırıldığını ibret ve nefretle görmekte ve duymaktadırlar." Tağmaç, Türk halkının orduya karşı davranışında meydana gelmiş olan çok önemli bir değişikliği işaret ediyordu.
- 09 Şubat 1971 : Genelkurmay Başkanı Tağmaç, aşırı akımların Türk devletinin güvenliğini tehlikeye düşürecek hale geldiğini belirtti. Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı'na "Durum 27 Mayıs öncesi gibi" dediği öğrenildi.
- 11 Şubat 1971 : TİP, ordunun siyasetteki rolü ile ilgili kendi görüşünü açıkladı: "... Ordu devletin tarafsız gücü olacaksa, işçi ve emekçi sınıflar ile burjuvazi arasına karışmaması, taraf tutmaması ve sadece yurt savunması ile ilgilenmesi gerektir." Bunları söylemekle beraber TİP, Tağmaç'ın 5 Şubat Bayram mesajını bir tehlike belirtisi olarak görmüştü.

- Şubat 1971 : Cumhuriyet Gazetesi, Cumhurbaşkanı Sunay'ın Çankaya'da, Ankara ve İstanbul radyolarından daha kuvvetli bir özel radyo alıcısı olduğunu haber veriyordu. Sunay'ın ayrıca Amerika'dan getirtilmiş ve dinlenemeyen özel bağımsız telefonları vardı. Sunay'ın özel sekreteri General Cihat Alpan bu haberi yalanladı. Fakat bu haber gene de Ankara'da hüküm süren havayı açığa çıkarıyordu.
- Şubat 1971 : Başbakan Demirel, Milli Güvenlik Kurulu toplantı yapmadan bir gün önce Cevdet Sunay ile görüştü. İleri sürülen tahminlere göre, Demirel'in Milli Güvenlik Kurulu'ndaki paşalara yeni önerileri vardı ve bunları önceden Sunay ile görüşmek istemişti.
- Şubat 1971 : Milli Güvenlik Kurulunun toplantısından sonra Başbakan Demirel, ordunun hükümeti desteklemekte devam edeceğinden emin görünüyordu. Demirel "Anarşiye rağmen örfi idareyi düşünmüyoruz" diyor ve Alman haber ajansına Türk Silahlı Kuvvetlerinin cumhuriyete, demokrasiye ve rejime kayıtsız şartsız bağlı olduğunu söylüyordu.
- Mart 1971 : Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, silahlı kuvvetlerden 300 subaya hitaben bir konuşma yaptı ve silahlı kuvvetlerin birlik içinde olması gerektiğini söyledi. Ülkedeki ciddi durumdam söz ederek, "Hiç endişeniz olmasın, gerekenler, vaktinde arzu ettiğiniz gibi yapılmaktadır. Anayasa ve demokratik rejim içinde gereken, gerektiği zaman yapılmaktadır. Tekrar ediyorum. Endişeniz olmasın." dedi.
- Mart 1971 : Basın, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Yüksek Askeri Şurayı 11 Mart'ta olağanüstü bir toplantı çağırması olduğunu haber veriyordu. Şura kaçırılan Amerikalılar, banka soygunları ve üniversite olaylarını görüşecekti. Yüksek Askeri Şura normal olarak Şubat ve Ağustos aylarında olmak üzere yılda iki kere toplanırdı. Bu toplantıdan önce Tağmaç, 10 Mart'ta Silahlı Kuvvetler Komutanlarını ve 1., 2., ve 3. Ordu Komutanlarını bir toplantıya çağırdı. Ertesi gün Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Askeri Şura toplantısının aylarca önce kararlaştırılmış olduğunu

bildirdi.

- Mart 1971 : Yüksek Komuta Konseyi toplandı ve burada Başbakan ülkedeki durumla başa çıkmaya yeteneği olmadığı gerekçesiyle çekilmesi istendi. Bu yalnız generallerin bir araya geldiği bir toplantıydı.
- Mart 1971 : Yüksek Askeri Şura toplandı. Bu çerçepte 10 Mart'ta yapılan toplantının devamı gibi idi ve aynı konular görüşülecekti. Ahmet Topaloğlu bu toplantıya kısa bir süre katıldı ve toplantıdan sonra Genelkurmay Başkanı Tağmaç Çankaya'ya giderek Cumhurbaşkanı Sunay'la görüştü.
- Mart 1971 : Genelkurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanlarını, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanlarına verdiği muhtıra saat 13:30'da radyoda okundu. 13 Mart tarihli Milliyet Gazetesi'nde çıkan metin şöyle idi: Genelkurmay Başkanı Orgnl. Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgnl. Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oraml. Celal Eycioğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgnl. Muhsin Batur'un, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanlarına verdikleri muhtıranın tam metni şudur:
- “Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu, anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.
- Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizde değerlendirerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve İnkılap Kanunları'nı uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.
- Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu, Türkiye

Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilgilerinize.”

17:30’da komutanların ultiomatomu üzerine Süleyman Demirel istifa etti.

- 13 Mart 1971 : Silahlı Kuvvetler, emekli Orgeneral Fikret Esen’in Başbakan olmasını istedi.
- 14 Mart 1971 : Cumhurbaşkanı Sunay parti liderleriyle görüştü.
- 16 Mart 1971 : AP ve CHP kurulacak yeni hükümeti destekleyeceklerini açıkladılar.
- 19 Mart 1971 : Partisinden istifa eden CHP Kocaeli Milletvekili Profesör Nihat Erim Başbakanlığa atandı. Partilere birer mektup gönderen Cumhurbaşkanı Sunay, “Hükümetin şartsız desteklenmesini istedi.”
- 26 Mart 1971 : Cumhurbaşkanı Sunay, Erim’in yeni kabinesini onayladı.
- 07 Nisan 1971 : Erim hükümeti güvenoyu aldı.
- 26 Nisan 1971 : 11 ilde 30 gün süreyle sıkıyönetim ilan edildi.
- 23 Temmuz 1971 : TBMM’de sıkıyönetimin 2 ay uzatılması kabul edildi.
- 27 Eylül 1971 : Türkiye-İran demiryolu hattı Cumhurbaşkanı Sunay ve İran Şahı Pehlevi’nin katıldığı törenle açıldı.
- 05 Ekim 1971 : AP 5 bakanını hükümetten çekme kararı aldı.
- 07 Ekim 1971 : AP’li bakanlardan 3’ü istifa etti 2’si hükümette kalma kararı verdi.
- 12 Ekim 1971 : Erim hükümette kalan 2 AP’linin istifasını kabul etmedi.
- 14 Ekim 1971 : Cumhurbaşkanı Sunay İran devletinin 2500. kuruluş töreni için Şiraz’a gitti.
- 18 Ekim 1971 : İngiltere Kraliçesi Elizabeth ile eşi Prens Philip bir haftalık resmi ziyaret için Türkiye’ye geldi.
- 26 Ekim 1971 : Erim hükümeti istifa etti.
- 27 Ekim 1971 : MGK istifayı doğru bulmadı, Sunay kabul etmedi.Erim istifasını geri aldı.
- 28 Ekim 1971 : Sunay parti liderleriyle görüştü.
- 29 Ekim 1971 : Sunay, Cumhuriyet Bayramı mesajında “AP kararını düzeltmelidir” dedi.

- 06 Kasım 1971 : AP Temsilciler Meclisi Cumhurbaşkanı Sunay'ın isteklerini kabul etti.
- 16 Kasım 1971 : Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye İstanbul'a geldi.
- 03 Aralık 1971 : 2 bakanın istifasından hemen sonra Başbakan Erim de istifa etti.
- 05 Aralık 1971 : Başbakanlık görevi yine Prof.Nihat Erim'e verildi.
- 07 Aralık 1971 : Sunay, parti liderlerine gönderdiği bir mektupta isteklerini bildirdi.
- 22 Aralık 1971 : Erim hükümeti TBMM'den güvenoyu aldı.
- 05 Ocak 1972 : Bir süredir dargın olan Erim ile Demirel Çankaya'da barıştı.
- 10 Şubat 1972 : Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın görev süresi bir yıl uzatıldı.
- 03 Nisan 1972 : Cumhurbaşkanı Sunay parti genel başkanları ile Millî Birlik ve kontenjan grup Başkanlarına bir not vererek siyasi tartışma ve çekişmelerin durdurulmasını, hükümete kanun gücünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesini istedi.
- 05 Nisan 1972 : Başbakan Nihat Erim "Cumhurbaşkanı Sunay'ın notu bir ultiatom değil" dedi.
- 10 Nisan 1972 : Başbakan Nihat Erim istifa etti.
- 16 Nisan 1972 : Başbakan Nihat Erim'in istifası Sunay tarafından kabul edildi.
- 28 Nisan 1972 : Cumhurbaşkanı Sunay yeni hükümetin kurulması için parti liderleriyle yaptığı görüşmeleri tamamladı.
- 29 Nisan 1972 : Eski başbakanlardan Suat Hayri Ürgüplü'ye yeni hükümeti kurma görevi verildi.
- 05 Mayıs 1972 : Cumhurbaşkanı Sunay komutanları Çankaya'da topladı.
- 13 Mayıs 1972 : Yeni kabine listesini 12 Mart Muhtırası'yla bağdaşır nitelikte bulmayan Cumhurbaşkanı Sunay Ürgüplü'yü görevden affetti.
- 15 Mayıs 1972 : Cumhurbaşkanı Sunay hükümeti kurma görevini Millî Savunma Bakanı Ferit Melen'e verdi.
- 05 Haziran 1972 : Melen hükümeti güvenoyu aldı.
- 08 Haziran 1972 : Cumhurbaşkanı Sunay Pakistan Devlet Başkanı Butto ile görüştü. Türkiye Bangladeş'i tanımayı vaat etti.
- 14 Haziran 1972 : Cumhurbaşkanı Sunay Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Kanunu'nu veto etti.

- 02 Temmuz 1972 : Ecevit CHP Genel Başkanı seçildi.
- 24 Ağustos 1972 : Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler Genelkurmay Başkanlığı'na atandı.
- 26 Eylül 1972 : Afganistan Kralı Zahir Şah Ankara'ya geldi.
- 04 Kasım 1972 : CHP hükümetten çekilme kararı aldı.
- 06 Kasım 1972 : Sunay hükümetin görevine devam etmesini istedi.
- 02 Ocak 1973 : Cumhurbaşkanı Sunay reformlar ve anayasa değişiklikleri konusunda parti liderleriyle Çankaya Köşkü'nde toplantı yaptı.
- 05 Mart 1973 : Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler cumhurbaşkanlığına aday olmak için emekliliğini istedi.
- 06 Mart 1973 : Semih Sancar Genelkurmay Başkanı oldu. Faruk Gürler kontenjan senatörlüğüne atandı.
- 13 Mart 1973 : Cumhurbaşkanlığı seçimi başladı, dört turda da sonuç alınmadı.
- 16 Mart 1973 : CHP Genel Başkanı Ecevit, Sunay'ın cumhurbaşkanlığı süresinin uzatılmasını önerdi.
- 20 Mart 1973 : Cumhurbaşkanı adaylarından Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun ile Faruk Gürler adaylıktan çekildi.
- 21 Mart 1973 : Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin uzatılmasına ilişkin anayasa değişikliği Meclis'te 1 oy farkla reddedildi.
- 22 Mart 1973 : Cumhurbaşkanlığı seçiminin 2 yıl ertelenmesi ile ilgili anayasa değişikliği Meclis'te kabul edilmedi.
- 28 Mart 1973 : Görev süresi dolan Cevdet Sunay Çankaya Köşkü'nden ayrıldı.
- 29 Mart 1973 : Cevdet Sunay tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosu'na katıldı.
- 06 Nisan 1973 : Üç parti anlaşınca kontenjan senatörü emekli Oramiral Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçildi.
- 12 Eylül 1980 : Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koyması ile beraber yasama meclisleri kapatıldığı için Cevdet Sunay'ın Senato üyeliği sona erdi.
- 22 Mayıs 1982 : Sunay, Amiral Bristol Hastanesi'nde geçirdiği kısmi felç ve kalp krizi sonucu vefat etti.
- 26 Mayıs 1982 : Cevdet Sunay'ın cenazesi Harp Akademileri Komutanlığı'nda yapılan törenden sonra uçakla Ankara'ya götürüldü.
- 27 Mayıs 1982 : GATA'dan alınarak TBMM şeref holünde hazırlanan katafalka

konuldu.

28 Mayıs 1982

: Cevdet Sunay'ın cenazesi katafalktan top arabasına alınarak devlet töreni ile götürüldüğü Maltepe Camii'nde kılınan cenaze namazını müteakip Cebeci Şehitliği'nde toprağa verildi. Atatürk Orman Çiftliği alanında Devlet Mezarlığı'nın kurulmasından sonra 30 Ağustos 1988'de naaşı buraya nakledildi.

**Türkiye Cumhuriyeti'nin 5. inci Cumhurbaşkanı
CEVDET SUNAY**

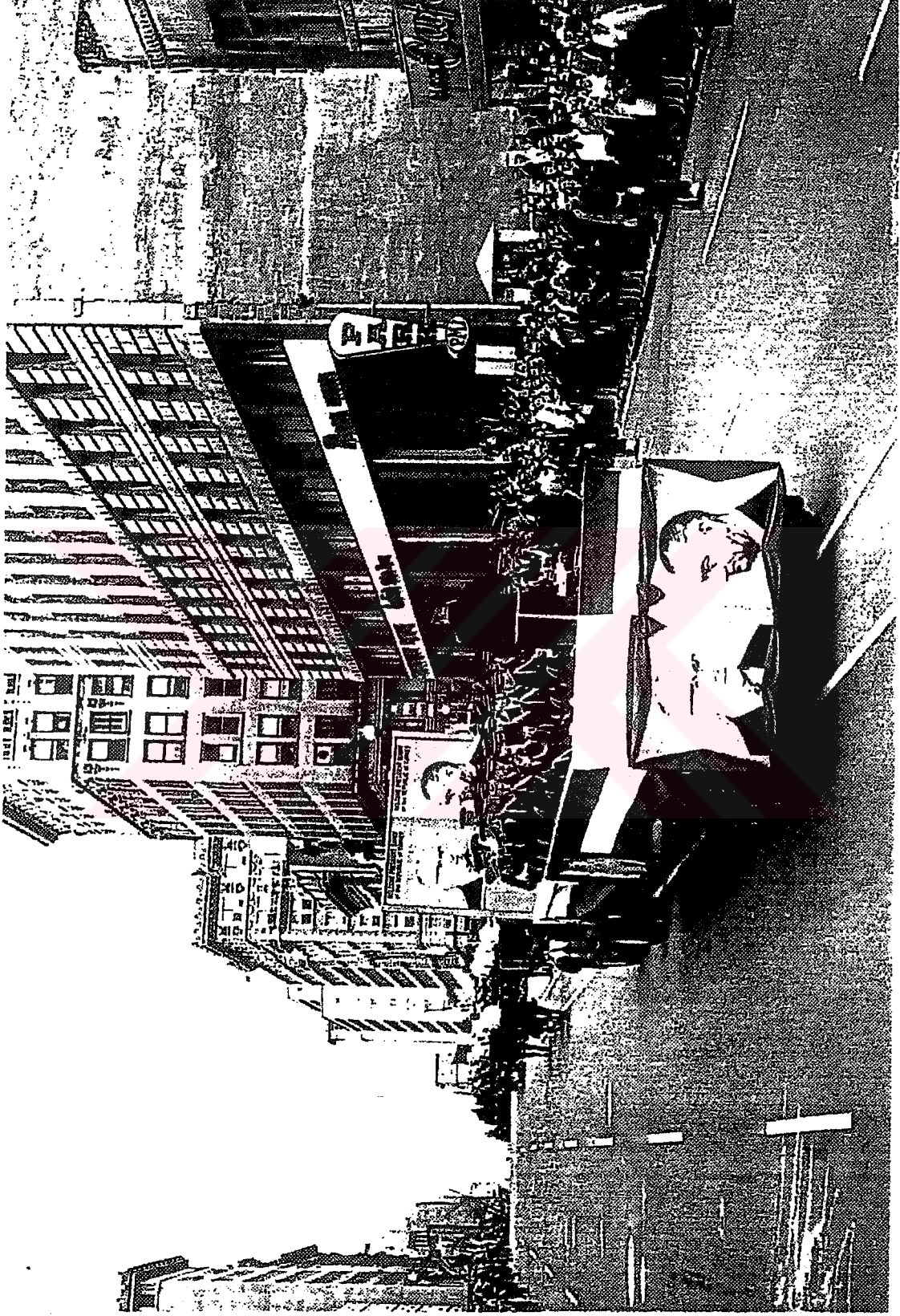
Cevdet Sunay, yanında Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyle TBMM'ye geliyor.

Fevdet Sunay, Başkan Ferrub Bozbeyli'yle birlikte yemin etmek için Meclis'e giderken.

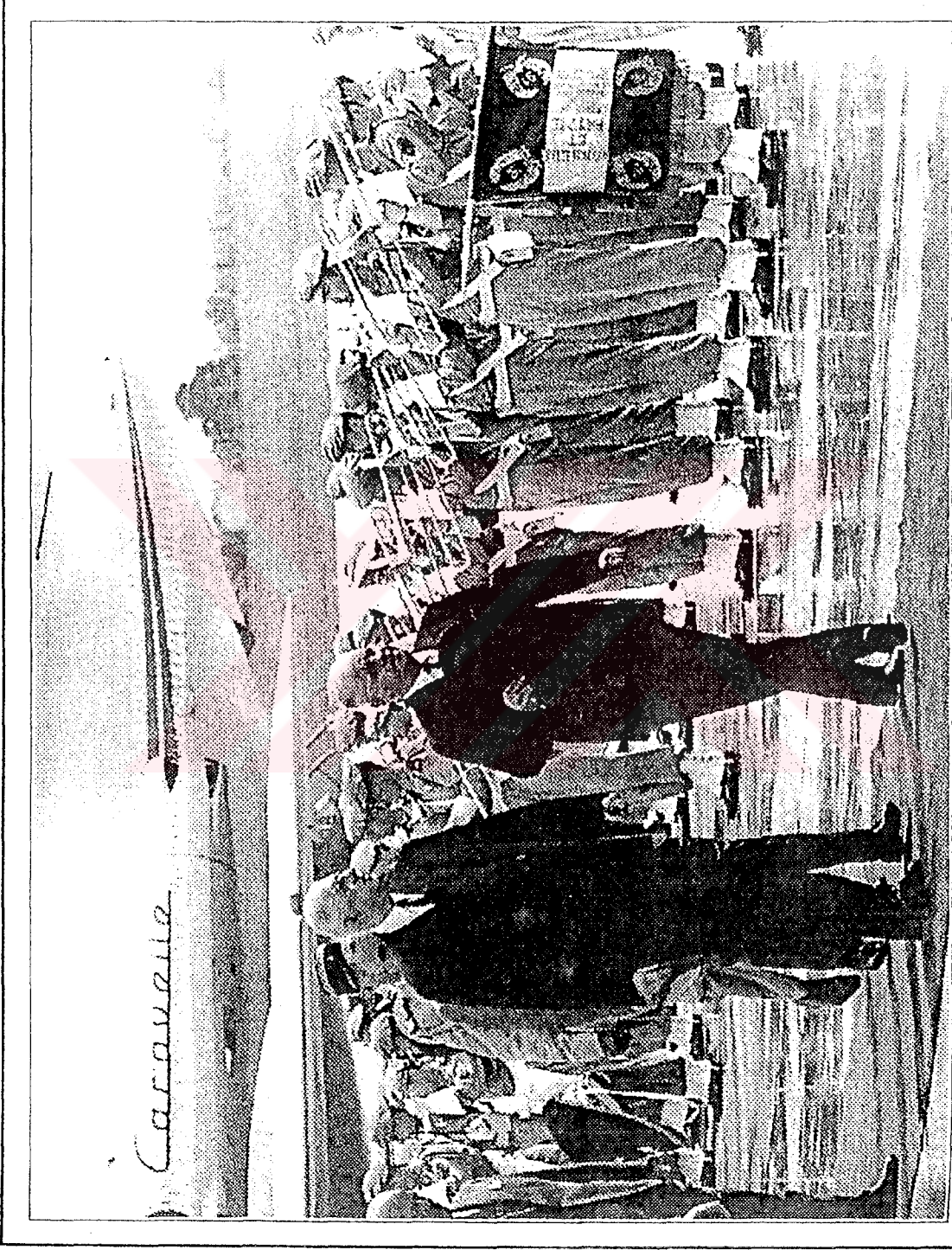
29 ağustosta resmî bir ziyaret için Ankara'ya gelen Suudî Arabistan Kralı Faysal, Esenboğ'a Havaalanı'nda kendisini karşılayan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la birlikte.

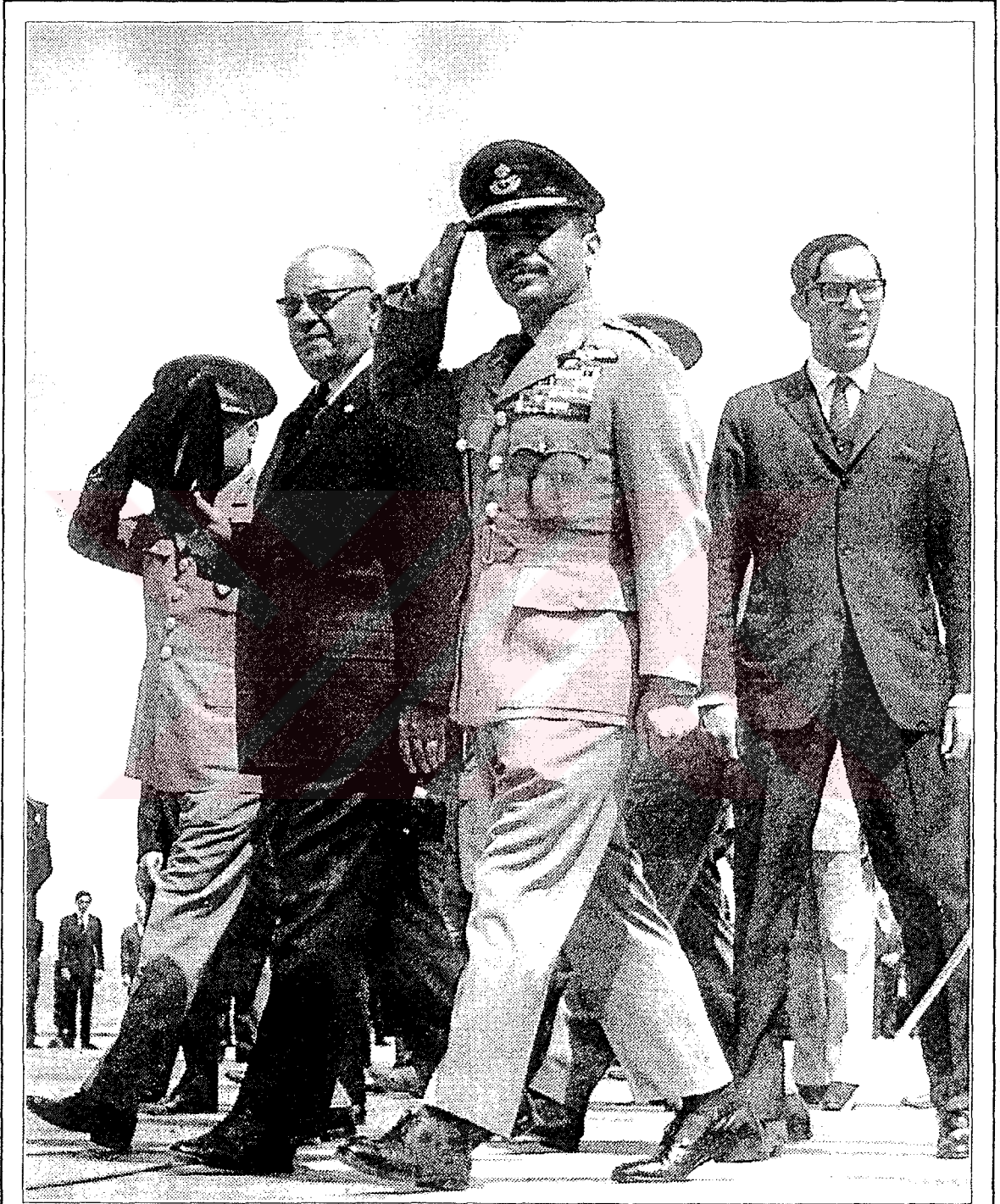
Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Washington'da büyük bir törenle karşılandı.

Cumhurbaşkanı Sunay Washington'da Başkan Johnson tarafından karşılanırken.

Paris Orly Havaalanı'nda Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle tarafından karşılanan Cumhurbaşkanı Sunay, fören kıtasını teftiş ediyor.

Resmî bir ziyaret için Ankara'ya gelen Ürdün Kralı Hüseyin, Esenboğa Havaalanı'nda Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından karşılandı.

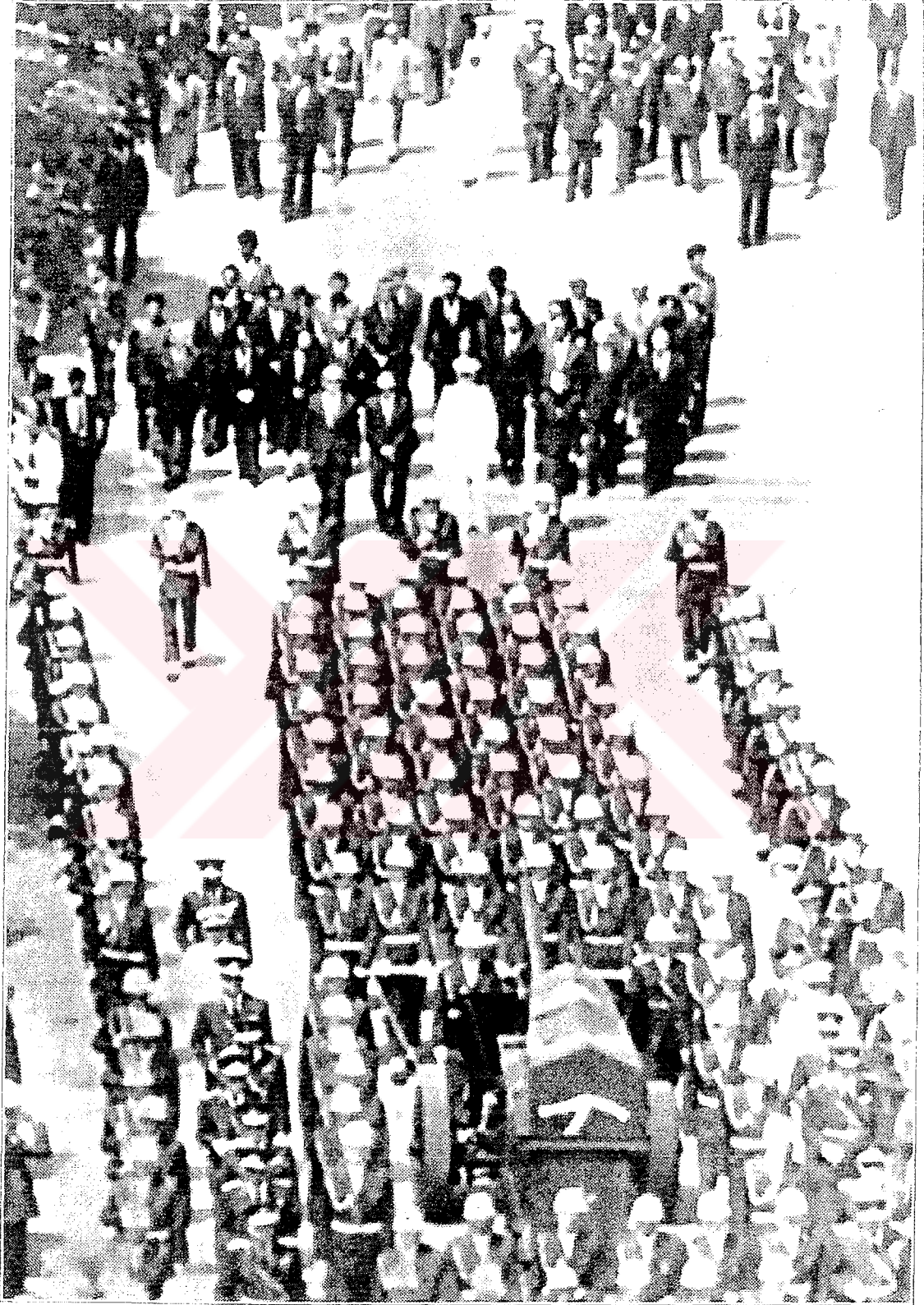
Ankara'ya gelen Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han, Esenboğa Havaalanı'ndaki karşıla-
ma töreninde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la birlikte.

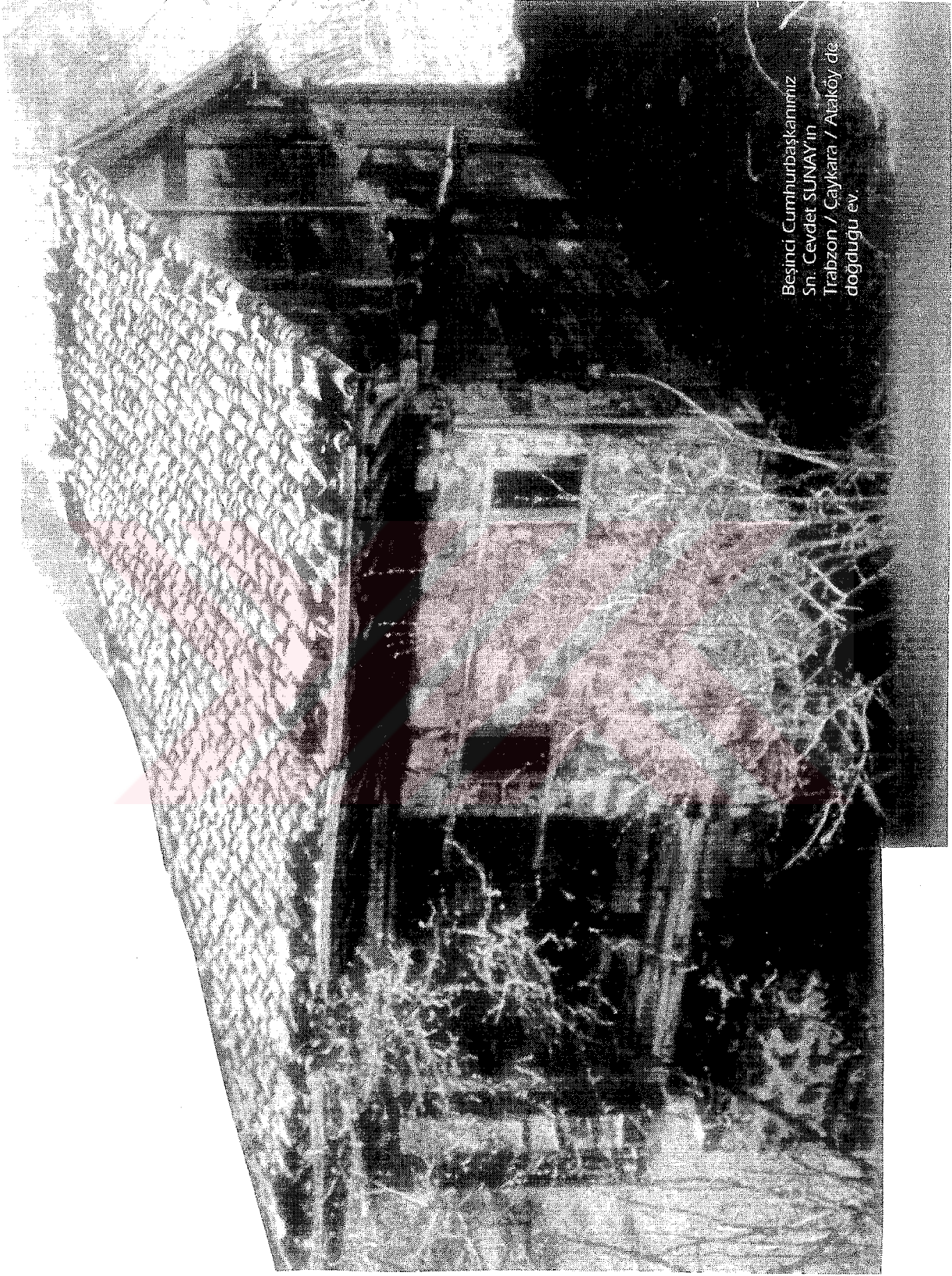
Cumhurbaşkanı Sunay, Suudi Arabistan'da Kral Faysal tarafından karşılandı.

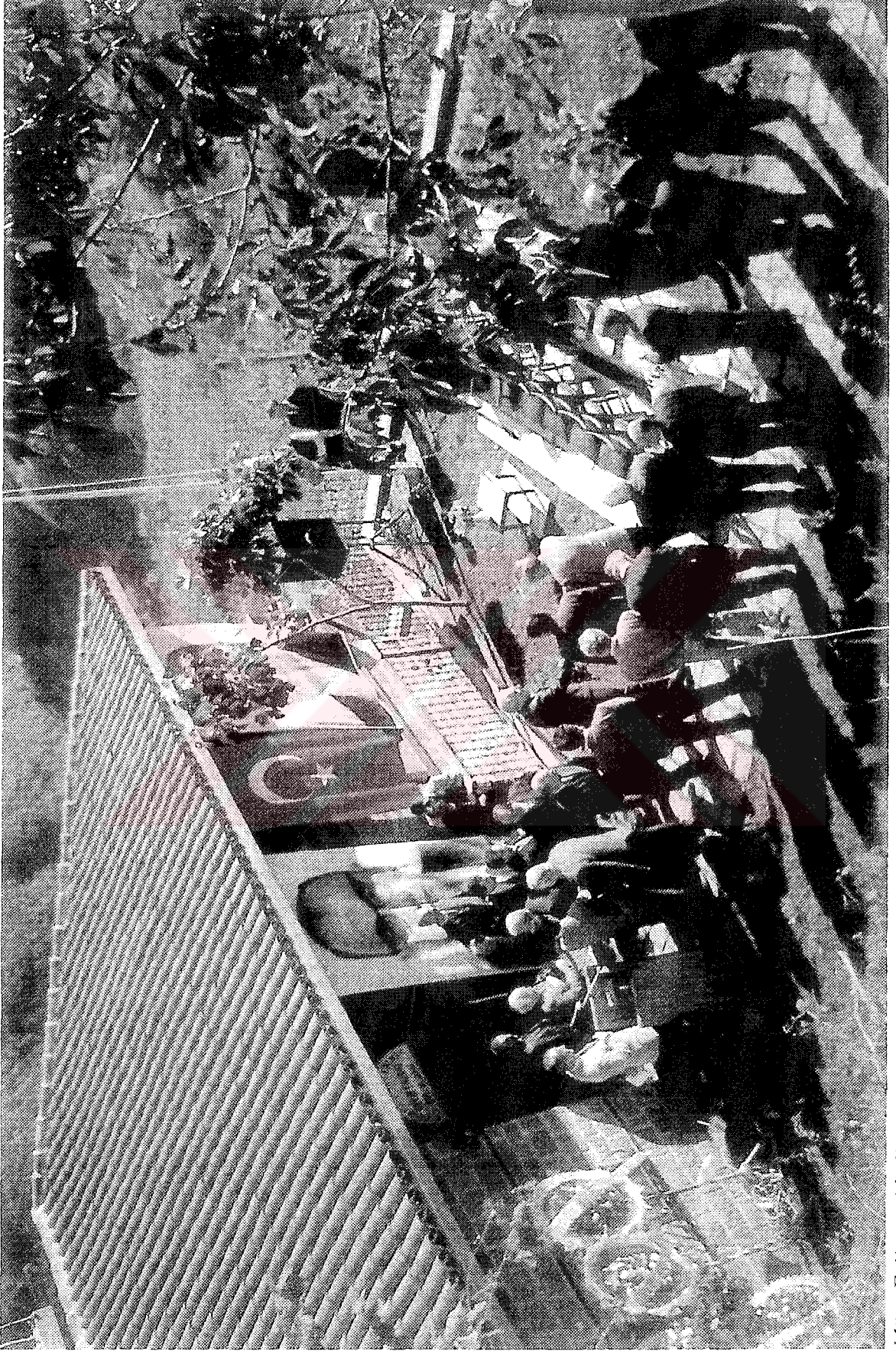
Ankara'yı ziyaret eden De Gaulle, Cumhurbaşkanı Sunay'la halkı selamlarken.

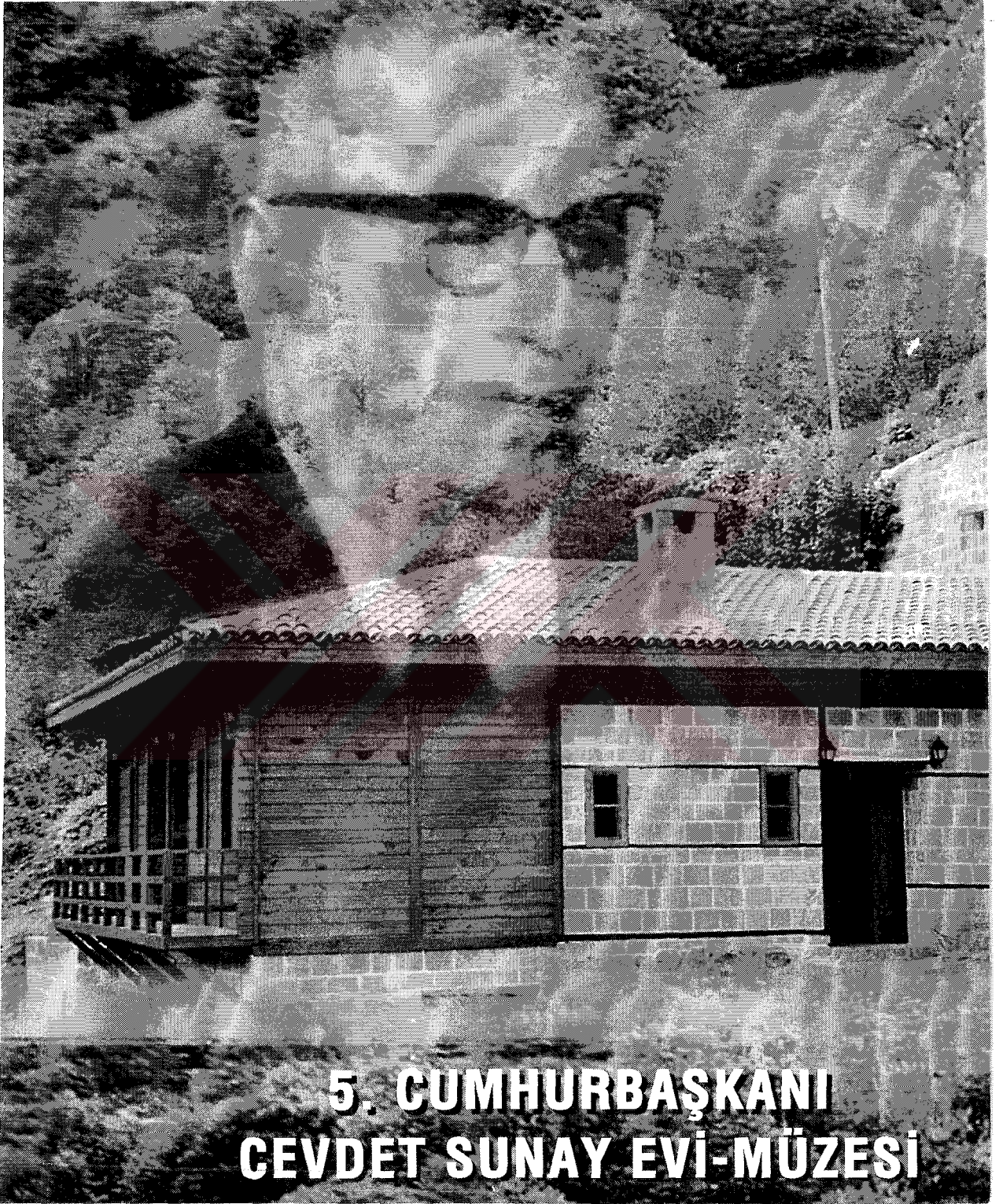
Cerret Sunay'ın cenazesi Maltepe Camii'ne top arabasıyla götürüldü. Ailesi, Devlet Başkanı Orgeneral Eren, MGK üyesi komutanlar ve devlet ileri gelenleri kortejde

Beşinci Cumhurbaşkanımız
Sn. Cevdet SUNAY'ın
Trabzon / Çaykara / Ataköy'de
doğduğu ev.

Mitze Ey'in yeni hali

**5. CUMHURBAŞKANI
CEVDET SUNAY EVİ-MÜZESİ**

ÖZGEÇMİŞ

Rabia SELCİK, 25.06.1976 yılında Samsun'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini 1993 yılında Samsun'da tamamladı. 1994 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazandı. Bu programdan 1997-1998 eğitim-öğretim yılında mezun olan SELCİK, 1998 yılının Eylül ayında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda Tarih Yüksek Lisans programına girdi. 2000 yılının Ekim ayında Araklı Kestanelik İlköğretim Okulu'nda göreve başlayan SELCİK, halen bu görevini sürdürmektedir.

SELCİK evli olup, İngilizce bilmektedir.

T.C. YÖKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ